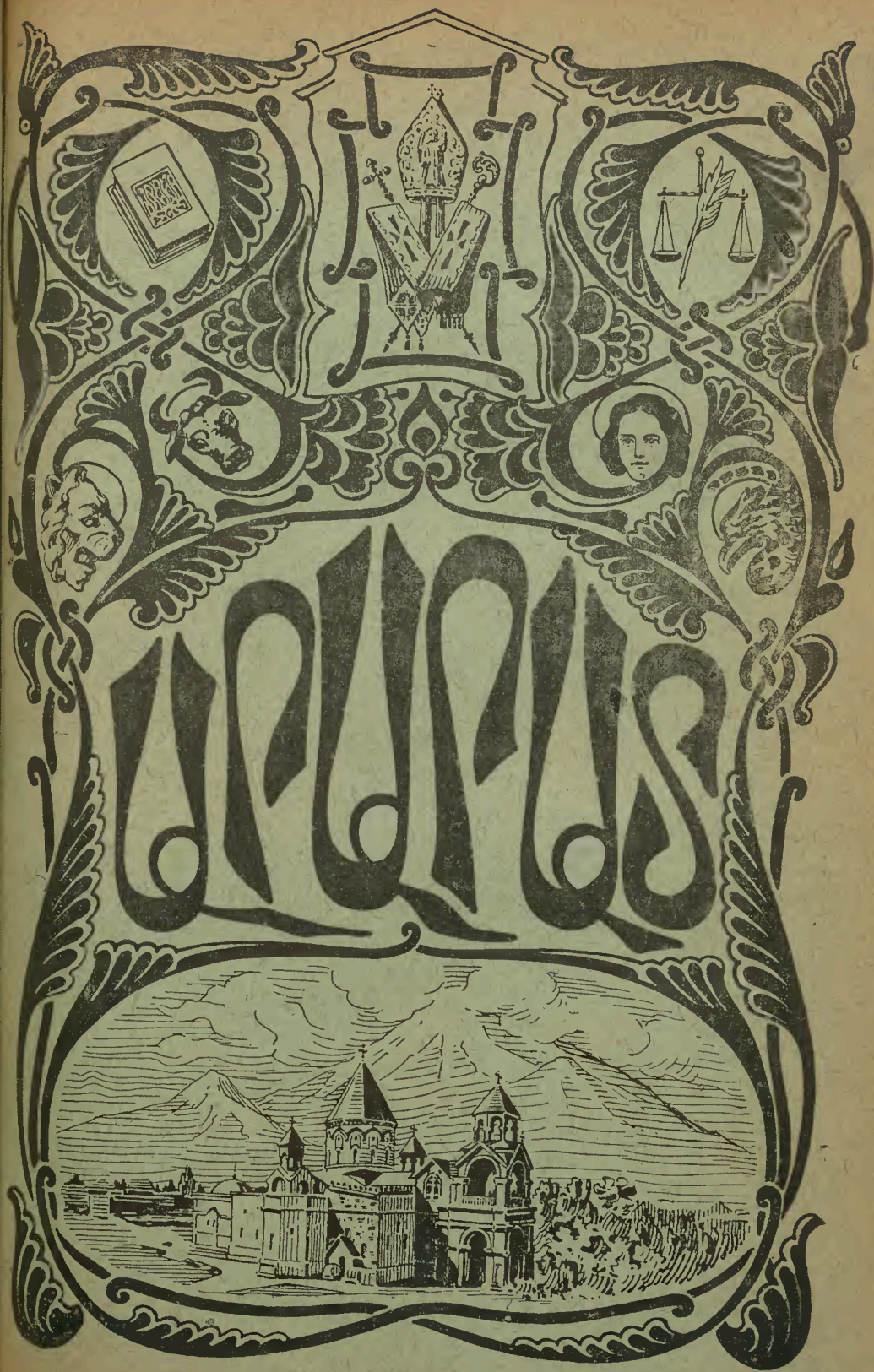

1905 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1905 թ.

ՊԱՏՃԷՆ

1. Նըջաբերական կոնդակ յանուն թեմակալ առաջնորդաց Հայոց Ռուսաստանի (բաց ի Բեստարարեայ) .

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

2. Քաղաւաժք ի կոնդակաց Վեհ. Հայրապետի. 865
3. Քաղաւաժք Սինօգի օրագրութիւններէց. 868

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

4. Վերածնութիւն գերմ. թարգ. Ա. Վ. Ս. 873

ՄՍՏՐ ԱԹՈՒ 882

ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ

5. Թարգմանչաց տօնը և Յ. Իզմիրեանց գրական հանդէսը 885

ԱՅԼ ՆԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

6. Պրաւօսլաւ եկեղեցի Ռուսաց. 890
7. Մահուան պատիժը և եկեղեցին 895
8. Կաթսիկ եկեղեցի 898
9. Բողոքական եկեղեցի 900

ԳԻՏԱԿԱՆ

10. Քննադատութիւն «Государственный строй древней грузии и древней арменіи» Ե. Ժ. Վ. Մ. 908
11. Ամենայն հայոց կաթողիկոսի միջնորդութեան առթիւ թարգմ. Յուսիկ Եսայ. 909
12. Հոգեբանութեան տեղը գիտութիւններէ շարքում. Պրօֆ. Ի. Գ. Սրշանսիկ 916
13. Գիրք պետութեան մասին Թարգ. Ի. Ս. 925
14. Տրապիզոնի հայ գիւղացու կեանքը. Ս. Հայկունի 934

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

15. Ներսիսի կաթողիկոսի և Ներշապհայ Մամիկոնէից եպիսկոպոսի կանոնք. Արսէն Վ. Ղաճեան. 943

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. ԷԶՄԻԱՆԵՒԻ

—
1905—ՌՅԾԴ

Տարի ԼԸ.

Հ Ո Կ Տ Ե Մ Բ Ե Ր

Համար Ժ.

Հ ր ա մ ա ն ա լ

Տ. Տ. Մ Կ Ր Տ Ջ Ի

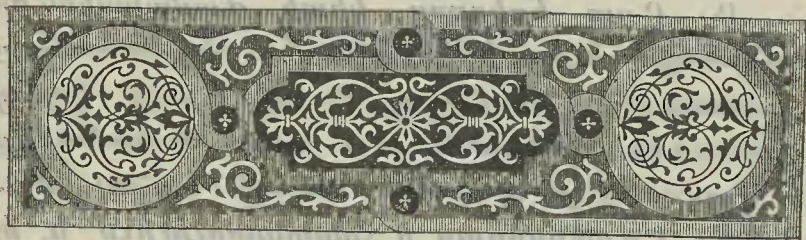
ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

Ա. մ Ե ն ա յ ն Հ ա յ ո ճ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

Дозволено цензурою 4 Октября 1905 г. г. Тифлисъ.

Պ Ա Տ Ճ Է Ն.

Շրջաբերական կոնդակ յանուն թեմակալ առաջնորդաց Հայոց Ռուսաստանի (քաց ի Բեսսարաբիոյ):

Մկրտիչ ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի եւ անհասանելի կամօքն Աստուծոյ եպիսկոպոսապետ եւ Կաթողիկոս ամենայն հայոց ծայրագոյն պատրիարք համագգական նախամեծար Աթոռոյ Արարատեան առաքելական Մայր եկեղեցւոյ սրբոյ կաթողիկէ էջմիածնի:

Ի լրումն հեռագրական հրամանի մերոյ 117-ն օգոստոսի տարւոյս, որ զվերաբացմանէ եկեղեցական ծխական դպրոցաց մերոց ի վերայ հիման կանոնաց Բարձրագոյնս հաստատելոց 119-ն յուլիսի 1874 ամի՝ այսու Հայրապետական Կոնդակաւ մերով պատուիրեմք Վերապատուութեան Ձերում առնել շրջաբերական կարգադրութիւն ի թեմիդ զյետագայիցն վասն այսր 1905—06 ուսումնական ամի:

Ե. Վասն ընտրելոյ հոգաբարձուս ծխականք պարտին առաջնորդիլ ըստ ճիշտ մտաց ժամանակաւոր կանոնաց յազադս կառավարութեան գոյից հայ-լուսաւորչական եկեղեցեաց ի սահմանս Փոխարքայութեան Կովկասոս:

Բ. Ըստ երկրորդ կիտի ժամանակաւոր կանոնացն այնոցիկ նորընտիր հոգաբարձուք հաստատին ի թեմակալ Առաջնորդաց, զորոց զընտրական թերթսն ըստ այդմ Փոխանորդք և գործակալք պարտին առաջի առնել թեմակալ Առաջնորդաց ի հաստատութիւն և ոչ Մեզ:

Գ. Ըստ երկրորդ կիտի ժամանակաւոր կանոնացն ընտրի ի ծխականաց իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ մի և եթ մարմին (կազմ) հոգաբարձութեան, որոյ պարտիք են բանալ դպրոցս, հիւանդանոցս, աղքատանոցս, ապաստարանս և այլ բարեգործական հաստատութիւնս:

Դ. Հոգաբարձուք ընտրեն զաւագ ուսուցիչս և զաւագ ուսուցչուհիս, որոց առաջարկութեամբ և կազմեն զխումբ ուսուցչական:

Ե. Աւագ ուսուցիչք և ուսուցչուհիք և բովանդակ ուսուցչական խումբն հաստատին ի պաշտաման իւրեանց ի թեմակալ առաջնորդաց ըստ առաջարկութեան հոգաբարձութեանց:

Չ. Թեմակալ առաջնորդք պարտին զբացմանէ իւրաքանչիւր դպրոցի անյապաղ ղեկուցանել Մեզ և Դիւանատան Փոխարքայի ի գիտութիւն և ի տեղեկութիւն:

Ի վերայ իսկականին գրեալ է

Մկրտիչ Կարաւղիկոս ամենայն Հայոց.

Ի 40-ն Սեպտեմբերի 4903 ամի

Ի Ս. Էջմիածին:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

Ա.

ՔԱՂՈՒԱԾՔ Ի ԿՈՆԴԱԿԱՅ ՎԵՀ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Հայրապետական տնօրէնութիւնք.

Կոնդակ յանուն Տ. Սահակ վարդապետի Բաղդա-
սարեանի, որով կարգեցաւ անդամ՝ վանական Կառավա-
րութեան Մայր Աթոռոյ: Թ. 710,

— Յանուն Առաջնորդի հայոց Ամբրիկայի Տ. Յովսէփ
արքեպիսկոպոսի, որով լուծեցաւ պսակն Խարբերդցի
Աղանւոյ Միքայէլեան Պաղտիկեան ընդ առն նորա Գէ-
որգայ, տալով յիայն կնոջն իրաւունս վերստին ամուս-
նութեան: Թ. 746.

— Յանուն Առաջնորդի թեմին հայոց Բեսսարաբիոյ
Տ. Ներսէս արքեպիսկոպոսի, որով պատուիրեցաւ ձեռ-
նադրել ի քահանայ զընծայացուն Տօպրիչ քաղաքի զեր-
ուանդն Ղօնչէկիւլեան: Թ. 754.

— Յանուն Տ. Սարգիս եպիսկոպոսի, վանաձօր մե-
նաստանին Սեանայ, որով պատուիրեցաւ զիրաւունս վա-
նացն վասն կալուածոց պահանջել դատաստանական
կարգաւ: Թ. 768.

— Յանուն Ամեն. պատրիարքի հայոց Թուրքիոյ,
որով լուծեցաւ պսակ Զմիւռնիացի Սոփիայի Ղաւճեան
ընդ առն Անդրէասայ Մարտիկեան, տալով յիայն կնոջն
իրաւունս վերստին ամուսնութեան: Թ. 782.

— Յանուն նորին, ընդ որում յղեցաւ խնդիր նա-
զարէթի Ծերունեան Էվէրէկցւոյ կեսարիոյ, որ վասն

ամուսնալուծութեան, առ ի տալ քննել և զարգիւնս քննութեանն առաջի առնել ի տնօրէնութիւն: Թ. 783.

— Յանուն նորին, ընդ որում յղեցաւ ի տնօրէնութիւն իսկական խնդիր Պալակէս գեղջ Կեսարիոյ, որով բողոքէ զարարմանց քահանայի գեղջ: Թ. 784.

— Յանուն Ամեն. պատրիարքի հայոց Ս. Երուսաղէմի, որով յանձնարարեցաւ ծանուցանել զառիթա կարգընկէց առնելոյ զՅովհաննէս սարկաւազն Կարապէօզեան: Թ. 785.

— Յանուն Առաջն. խորհրդարանի հայոց Ն. Զուղայի, որով իբրեւ բացառութիւն վասն վիճակին, տուաւ արտօնութիւն, թոյլ տալ զպսակս վեցերորդ աստիճանի աղգականութեան և չորրորդ աստիճան խնամութեան և երրորդ աստիճան խնամութեան հանդերձ խորթութեամբ ի հօրէ և ի մօրէ: Թ. 786.

— Յանուն Փոխանորդի վիճակին հայոց Աղէքսանդրապօլու, Տ. Կիրեղ վարդապետի, որով տուաւ գիտել թէ ընտրողական թերթը հոգաբարձուաց եկեղեցական ծխական ուսումնարանաց հայոց քաղաքին յղեցան ի տնօրէնութիւն փոխ թեմակալին հայոց Երևանայ, զի հաստատութիւն հոգաբարձուաց ուսուցչաց պարտին լինել ի ձեռն առաջնորդաց: Թ. 793.

— Շրջաբերական կոնդակը յանուն Առաջնորդաց հայոց հնգից թեմից Ռուսաստանի, որովք տուան ինչ ինչ հրահանգութիւնք վասն հոգաբարձուաց և ուսուցչական կազմի ըստ մտաց «Ժամանակաւոր կանոնաց յաղագս կառավարութեան գոյից հայ-լուսաւորչական եկեղեցեաց ի սահմանս Փոխարքայութեան Կովկասու»: Թ. Թ. 802, 803, 804, 805 և 806.

— Յանուն գործակալի եկեղեցեաց Եկատերինոգարի, որով լուծեցաւ պսակ Տաճկահպատակ Սարգսի Մարկոսեան Ռուստեանց ընդ կնոջն Նազլուի, արտօնելով առն պսակիլ ընդ Դշխուհւոյ Զոյեան: Թ. 813.

— Յանուն Տ. Ղևոնդ եպիսկոպոսի, որով կարգեցաւ նախագահ Յանձնաժողովոյ անդամակցութեամբ վարդապետացն՝ Եղիշեայ Մուրադեան, Յուսկանն Զոհրաբեան, Մատթէոսի Մատթէոսեան և Գարեգնի Յովսէփեան առ ի կազմել զնախահաշիւս մտից և ելից Մայր Աթոռոյս վասն 1906 ամի։ Թ. 817.

— Յանուն Տ. Սահակ վարդապետի Բաղդասարեան, որով կարգեցաւ հիւրընկալ հիւրատան Մայր Աթոռոյ։ Թ. 818.

— Յանուն վիճ. Կոնսիստորիայի հայոց Աստրախանի, արտօնեցաւ բնակչուհւոյ Ղզլար քաղաքի Ովսաննայի Բերութեանց ընդ առն Լալայեան մտանել ի նոր ամուսնութիւն։ Թ. 828.

— Յանուն վիճ. Կոնսիստորիայի հայոց Երեւանայ, որով լուծեցաւ պսակ գաղթական Խաչատրոյ Գրիգորեան Եղիազարեանց ընդ Թալալոյ, ընդունելոյ զկրօն մահմետի, տալով իրաւունս առն մտանել ի նոր ամուսնութիւն։ Թ. 844.

— Յանուն Հոգ. Կառավարութեան հայոց Կարուց, որով լուծեցաւ պսակ Տաճկահպատակ Զարուհոյ Տ. Նիկողայոսեան Կարաբեօղեան ընդ անյայտացեալ առն Գէորգայ, տալով կնոջն իրաւունս վերստին ամուսնութեան։ Թ. 847.

— Յանուն Հոգ. Կառավարութեան հայոց Կարուց, որով լուծեցաւ պսակ Տաճկահպատակ Փիրոսի Սերովբեան Ենկոյեան ըստ անընդունակութեան ամուսնական պարտաւորութիւն առն նորա Վասիլի Մինասեան Մխչեան, տալով կնոջն իրաւունս վերստին ամուսնութեան։ Թ. 848.

Բ.

Հայրապետական օրհնութիւնք եւ զոհունակութիւնք.

Կոնդակ յանուն Տիկին Սոփիայի Նաղարեան Իգմիրեանց վասն սիրալիր ընդունելութեան Վեհափառ Հայրապետի ազգիս ընդ յարկաւ իւրով: Թ. 744.

— Յանուն պ. Կոստանդնի Իզքաչեան վասն օգտակար գործակցութեան նորին յազգային գործս: Թ. 745.

— Յանուն պ. Միքայէլի Թորոսեան Արմաւիրցւոյ վասն նուիրաբերութեան միոյ շուրջառի և միոյ սպիտակ շապկի ի կիրառութիւն Մայր Տաճարի Ս. Էջմիածնի: Թ. 752.

— Յանուն եղբարց Պետրոսեանց Ագուլեցւոյ վասն նուիրաբերեալ միոյ գորգի: Թ. 753.

Գ.

Հայրապետական պարգեւք.

Կոնդակ Յանուն Տ. Վռամչապուհ քահանայի Գիւպարեան՝ Հոգևոր հովուի հայոց Փարիզու, որով շնորհեցաւ պատիւ աւագ քահանայութեան: Թ. 778.

— Վարդապետական լանջախաչի յանուն Տ. Արսէն վարդապետի Վեհանույ Սուշաւայի: Թ. 781.

ՔԱՂՈՒԱԾՔ ՍԻՆՅԵՒ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ

Օգոստոսի 22-ին Սինօդը որոշեց պատուիրել Ռուսաստանի հայոց բոլոր Կոնսիստորեաներին կազմել և շուտով ներկայացնել իւրաքանչիւր Կոնսիստորիայի և

ստորագրեալ Հոգևոր Կառավարութեանց 1906 թուի նախահաշիւը ցոյց տալով պաշտօնեաների և ծառայողների ռոճիկն առանձին առանձին: Սորա հետ միասին պատուիրութեց մատուցանել (1900—1904) վերջին հինգ տարուայ ելեմտից հաշուեկշիռը մինչև սոյն հոկտեմբերի 1-ը:

Նոյն թուին Սինօդը որոշեց Արէշի գաւառի Մազրդու գիւղացի անչափահաս Ինջի Աղաջանեանի պսակը Զհանգիր Ստեփանեանի հետ ճանաչել անվաւեր, Գրիգոր քահանայ Տէր Առաքելեանցին Բարձրագոյն Հոմարսակի հիման վրայ ազատել քրէական պատասխանատուութիւնից և դադարեցնել չորս ամիս ժամանակով, իսկ գործակալ Եղիշէ քահանայ Եղիադարեանին եւթարկել եռամսեայ ապաշխարութեան: Պսակուածների հետ վարուել օրինաց 38 և 39 յօդ. և վճռիս կատարման մասին հրաման տալ Ղարաբաղի Կոնսիստօրիային:

Նոյն թուին Սինօդը հրամայեց Վրաստանի և Իմերէթի վիճակային Կոնսիստօրիային Գօրոյ ծխատէր անհնազանդ Մկրտիչ քահանայ Արշակունուն ուղարկել ապաշխարութեան համար Հաղպատի վանքը մի ամիս ժամանակով և քահանայի ապաշխարանքից յետոյ յայտնել Սինօդին:

Նոյն թուին Սինօդը թոյլատրեց Աստրախանի Կոնսիստօրիային Հոգևորականութեան մէջ ընդունել Մոզգովի բնակիչ տոհմային պատուաւոր քաղաքացի Գէորգ Մկրտչեան Օրդուխանեանին Բաղալպաշինսկ քաղաքի ս. Գէորգ եկեղեցու վրայ քահանայ ձեռնադրելու:

Նոյն թուին Սինօդը որոշեց ժամանակաւոր դանձապահ կարգել Սինօդի անդամ Մատթէոս վարդապետ Մատթէոսեանին:

Օգոստոսի 24-ին Սինօդը որոշեց չըջաբերականով հրամայել բոլոր ստորագրեալ հիմնարկութեանց և պաշտօնէից, որ զինուորագրական ամեաններին ներկայացնե-

լիք ծննդական վկայականները քաղուածքների համար անշուշտ դրոշմանիշ (մարկաներ) պահանջուին:

Նոյն թուին Սինօդը քահանայութեան արժանի գտաւ Սաստապատի բնակիչ Արտաշէս Աբեղեանին յիշեալ գիւղի վրայ քահանայ ձեռնադրելու և դիմեց Երևանի նահանգապետին օրինական հաճութիւն ստանալու համար:

Նոյն թուին Սինօդը թոյլատրեց Երևանի Կոնսիստորիային հոգևորականութեան մէջ ընդունել Ռափայէլ Տէր Յովհաննիսեանին Բողոքոյան գիւղի վրայ քահանայ ձեռնադրելու:

Օգոստոսի 26-ին Սինօդը թոյլ տուաւ Երևանի Կոնսիստորիային հոգևորականութեան մէջ ընդունել Դաւիթ Տէր Աւագեան Տէր Ազարեանցին և ձեռնադրել նրան քահանայ կալատ գիւղի վրայ:

Նոյն թուին Սինօդը որոշեց հրամայել բոլոր թեմական հաստատութիւններին մինչև Սեպտեմբերի 15-ը ներկայացնել այն բոլոր հիմնարկութեանց և պաշտօնէից ցուցակը, որոնց ծրարները փոստատները պէտք է ուղարկեն ձրիապէս:

Օգոստոսի 31-ին Սինօդը հրամայեց Տ. գանձապահին տալ վանական կառավարութեան ինն հազար ռուբլի, իսկ ձեմարանի ծախսուց համար եօթ հազար ռուբլի:

Նոյն թուին Սինօդը որոշեց շրջաբերականով հրամայել բոլոր վիճակային Կոնսիստորիաներին, որ Սինօդ ներկայացնեն կալուածների դրաւումից ցայսօր գոյացած Աթոռային և վիճակային արդեանց ֆնացորդը և յիշեալ ժամանակուայ համար ելևմտից մանրամասն հաշիւը:

Սեպտեմբերի 2-ին Սինօդը թոյլատրեց Վրաստանի և Իմերէթի վիճակային Կոնսիստորիային ընդունել հոգևորականութեան մէջ Արսէն Տէր Մարտիրոսեան Մելիքեանցին և ձեռնադրել քահանայ Լօրուտ, Ահնիգօր և Շա-

մուտ գիւղերի վրայ իրեն հրաժարուած հօր Տէր Մարտիրոսի տեղը:

Նոյն Կոնսիստորիային թոյլատրուեց հոգևորականութեան մէջ ընդունել Մեսրոպ Տէր Յարութիւնեանցին Վերին Աղդան գիւղի վրայ քահանայ ձեռնադրելու հրաժարուած Տ, Ստեփան Ախլաթեանի տեղը:

Նոյն թուին հրամայուեց Վրաստանի և Իմերէթի Կոնսիստորիային Հայաստանեայց եկեղեցու ծխի համաձայն մկրտել հրէուհի Սառա Էղիլ—Լազարեան Գրիցիսկուն:

Նոյն թուին Սինօդը հրամայեց Վրաստանի և Իմերէթի Կոնսիստորիային Բաթում քաղաքի բնակիչ երկու եղբայր Աւդուլ Ալուն և Ալի Խուդավերդիներին ընդունել Հայաստանեայց եկեղեցու ծոցը:

Սեպտեմբերի 2-ին Սինօդը լուծեց Տեղ գիւղացի Աննա Խոսրովեանի և Մանուշարէկ Մելիք Բարխուդարեանի պսակը վերջնիս բացակայութեան պատճառով և իրաւունք տուաւ Աննային նորից ամուսնանալու:

Նոյն թուին Սինօդը հաստատեց Աստրախանի Կոնսիստորիայի վճիռը Եղիսաբէթ Աստուածատրեան և Յարութիւն Առաքելեանի պսակը ամուսնական անհաւատարմութեան պատճառաւ և իրաւունք տուաւ նորէն ամուսնանալու:

Սեպտեմբերի 5-ին Սինօդը որոշեց չորս ամսուայ եկեղեցական ապաշխարանքի ենթարկել Շուշուայ գաւառի Սարգսաշէն գիւղի բնակիչ Սարգիս Միրզաբէկեանին և օրիորդ Պարուն Բալույեանին ազգակցական չհասութեան վեցերորդ աստիճանում անգիտակցաբար պսակելու համար թէ պսակուածներին և թէ պսակող Յովհաննէս քահանայ Աւարեանցին, Աղէքսանդր քահանայ Դօլուխանեանցին և Մեսրոպ քահանայ Մամիկոնեանցին, իսկ պսակը ճանաչել օրինաւոր:

Նոյն թուին Սինօդը լուծեց Մեծ Սալա գիւղացի Աւետիա Բրդուտեանի և Գեղեցիկ Օգսենտեանի պսակը ամուսնական անհաւատարմութեան պատճառով և իրաւունք տալ Աւետիաին նորից ամուսնանալու:

Սեպտեմբերի 7-ին Սինօդը որոշեց մարմնաւոր դատի յանձնել Դուռեցի Աղէքսանդր քահանայ Տէր Յակովբեանին Սափի Բալայեանի պսակը կատարելու համար վեցերորդ աստիճանի ազգակցական չհասութեան համար:

Նոյն թուին Սինօդը քահանայութեան արժանի գըտնելով Աղէքսանդր Մելիք Սարգսեանին, որոշեց դիմել Կարսի նահանգապետին նրան հարկից ազատելու համար:

Սեպտեմբերի 9-ին Սինօդը թոյլատրեց Երևանի Կոնսիստորիային հոգեւորականութեան մէջ ընդունել Գարեգին Տէր Թադէոսեանին և ձեռնադրել քահանայ Գեչրլու գիւղի վրայ:

Սեպտեմբերի 14-ին Սինօդը հաստատեց Վրաստանի և Իմերէթի Կոնսիստորիայի եզրակացութիւնը Դօրւոյ դաւառի Գրակալ գիւղացի Միքայէլ Տատեանի և Եղիսաբէթ Դալլաքեանի ամուսնութիւնը Միքայէլի տաժանակիր աշխատանքի դատապարտուած լինելու պատճառով և իրաւունք տուաւ Եղիսաբէթ Դալլաքեանին նորէն ամուսնանալու:

Սեպտեմբերի 16-ին Սինօդը հրամայեց Մխիթար վարդապետին դնալ Երևան և քննել Գրիգոր քահանայ Սուքեասեանի գործը Փոխ թեմակալի դէմ:

Սեպտեմբերի 19-ին Սինօդը թոյլ տուաւ Ղարաբաղի Կոնսիստորիային հոգեւորականութեան մէջ ընդունել Աշան գիւղի բնակիչ Գարրիէլ Տէր Յարութիւնեանին նոյն գիւղի եկեղեցում սպասաւորելու համար:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԻՒՆ

«Նւ էր՝ այր մի ի փարիոնցւոց անտի՝ Նիկողիմոս անուն նորա, իշխան հրէից, Սա եկն առ նա զիշերի՝ և՝ ասէ ցնա. ուսրբի՝ գիտեմք թէ յԱստուծոյ եկեալ ես վարդապետ. զի ոչ ոք կարէ զայդ նշանս առնել, զոր դուդ առնես, եթէ ոչ Աստուած իցէ ընդ նմա Պատասխանի ետ Յիսուս և ասէ ցնա. ամէն ամէն ասեմ քեզ, եթէ ոչ ոք ծնցի ի վերստին, ոչ կարէ տեսանել զարքայութիւնն Աստուծոյ. Ասէ ցնա Նիկողիմոս. զիմարդ կարէ մարդ ծնանել որ ծնեալն իցէ. միթէ՝ մարթ ինչ իցէ անդրէն յորովայն մօր իւրոյ կրկին մտանել և ծնանել: Պատասխանի ետ Յիսուս և ասէ. ամէն ամէն ասեմ քեզ, եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ և ի հոգւոյ, ոչ կարէ մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ: Զի ծնեալն ի մարմնոյ՝ մարմին է, և ծնեալն ի հոգւոյ՝ հոգի է: Դու մի զարմանար, թէ ասացի քեզ՝ պարտ է ձեզ ծնանել վերստին: Զի հոգմ՝ ուր կամի չնչէ. և զձայն նորա լսես. այլ ոչ գիտես ուստի դոյ՝ կամ յո՞ երթայ. սոյնպէս և ամենայն ծնեալն ի հոգւոյն»: Յովն. Գ. 1—8.

Երբ Փրկիչը Գալիլիայի Կանա քաղաքի հարսանիքից վերադարձաւ Երուսաղէմ և տաճարի մէջ նստած բոլոր վաճառականներին ու հատավաճառներին դուրս քշեց եկեղեցուց, այն ժամանակ սկսեց ուսուցանել ժողովրդին եկեղեցւոյ նշանակութեան և Աստուծոյ արքայութեան մասին: Այդ օրերից մէկում, փիշերով, քիարիսեցի գիտնականներէց մէկը, Նիկողիմոս անունով, եկաւ Յիսուսի մօտ և նոյն խնդրի մասին հարցեր սկսեց տալ: Յիսուսը կարուկ կերպով պատասխանում է Նիկողիմոսին, թէ՝ մինչև որ մարդ նորից չծնուի, չի կարող մտնել երկնքի արքայութեան մէջ: Այս պատասխանը Յիսուսի շատ է

դարմացնում Նիկողիմոսին և նորա մէջ առաջ է բերում զանազան հարցեր: Մենք ևս մեր առաջը դնենք նոյն հարցը թէ ի՞նչպէս պէտք է մենք նորից ծնունք Աստուծոյ թագաւորութեան համար և աշխատենք լուսաբանել, որ մենք պէտք է անպատճառ նորից ծնունք և որ մենք կարող ենք նորից ծնուել Աստուծոյ արքայութեան մէջ մտնելու համար:

Կանգնած է մեր առաջ փարիսեցի Նիկողիմոսը, և այնպէս, ինչպէս որ նկարագրում է նորան աւետարանիչը, մեզ մի նոր բան է ուզում հասկացնել: «Ռաբբի, մենք գիտենք, որ դու Աստուծոյ կողմից ուղարկուած վարդապետ ես, որովհետեւ ոչ ոք չի կարող այն հրաշքները գործել, որ դու կատարում ես»... Այսպէս սկսեց խօսել փարիսեցի գիտնականը Փրկչի հետ: Նա ուզում է Փրկչին ճանաչել իբրեւ Աստուծոյ կողմից ուղարկուած վարդապետ. Փրկչի կատարած հրաշքները այդպիսի հաւատ են նորան ներշնչել: Հաւանականօրէն Նիկողիմոսը դատում է ոչ թէ այդ արտաքին հրաշքների հիման վերայ, այլ նաեւ այն կրօնական շարժման, որ Փրկչին սկսել էր, և որի մէջ Աստուծոյ մատը խառն էր: Նա աւելի լաւ էր գիտել այդ կրօնական շարժումն, քան ուրիշները այդտեղ մի բան, որ աշխարհային գործերից և քաղաքական յուզումներից անխառն և անշփոթ էր, Նիկողիմոսը փարիսեցիների պաշտօնական կրօնից ոչ մի բաւականութիւն չէր ստացել: Նա ներքին մի ուրիշ ցանկութիւն ունէր, կենդանի, յաւիտենական երկնային ներշնչման կարիք ունէր: Եւ երբ այստեղ վերին սրբութիւնից սկիզբն առնող մի շարժում կայ, սորա սկզբնապատճառը միթէ չպիտի կարողանար իւր սրտի հարցերին պատասխան տալ: Միայն նա չէ ցանկանում, որ Փրկչին իմանայ իւր ով լինելը, որպէս զի չիայտառակուի, այդ պատճառով էլ գիշերն է գնում Յիսուսի մօտ: Նոյն իսկ գալիլէացի Մարգարէն—Քրիստոսը չպէտք է իմանար, թէ ինքը նորան յատկապէս ի՞նչ է ուզում ասել, այդ պատճառով Նիկողիմոսը իւր միտքը պարզ չէ արտայայտում, նա աւելի ուզում է

փորձել և Փրկչի մտքինը իմանալ: Եւ այսպէս սկսում է նա, իբրեւ մի հասարակ մարդ, իւր խօսակցութիւնը Փրկչի հետ. «Մենք գիտենք, ռաբբի, որ դու Աստուծոյ կողմից ուղարկուած վարդապետ ես»:

Սակայն նոյնքան բնորոշ և նիկողիմոսի համար միանգամայն անսպասելի էր Փրկչի տուած պատասխանը նորա հարցին: Փրկիչը եկել էր աշխարհ մարդկանց աշխարհի կապանքից ազատելու և նոցա Աստուծոյ արքայութեան ժառանգ դարձնելու: Եւ այժմ Փրկիչը իւր աստուածութեամբը անսնում է թէ ինչն է դրդել նիկողիմոսին և բերել իւր մօտ, չնայեա՞ծ որ նա իւր միտքն յայտնել չէ ցանկանում: Նա տեսնում է որ իւր առաջ կանգնած է մէկը, որ ուզում է փրկութիւն գտնել, ուստի և ամենայն լրջութեամբ իւր մարդարէական ձայնով տալիս է մի պատասխան, որը հասնում է իւր նպատակին, որին ուղղած էր նա. «Ճամարիսն եմ ասում քեզ, եթէ մէկը նորից չծնուի, չի կարող Աստուծոյ արքայութեան մէջ մտնել»:

Նիկողիմոսը եկել էր Փրկչի մօտ ներքին մի պահանջման վերայ, իսկ այժմ Փրկիչն ինքն է ուղղում նորան մի պահանջ, և զարմանք բան, հէնց այն պահանջը, որն արդէն իւր մէջ կայ, մի պահանջ, որ նա ամենաէական և ամենանշանաւոր սաղմն էր համարում ամբողջ կրօնական շարժման, մի պահանջ որ իւր մէջ էլ կենդանի արձագանք էր գտնում, թէ և ինքն իրեն դեռ այդ պահանջը չէր ուղղել՝ սխալ ճանապարհից վերադառնալ, նոր մարդ դառնալ, նորից ծնուել:

Եւ իսկապէս այդ պահանջը իւր մէջ պարունակում է նիկողիմոսի ցանկացած պատասխանը: Կարծէք թէ Փրկիչը կամենում էր դորանով հասկացնել նիկողիմոսին, թէ ես քեզ լաւ եմ ճանաչում, քո միտքն էլ եմ հասկանում, և այն ինչ որ դու ցանկանում ես, դորանով ցոյց ես տալիս, որ դու քո թշուառութեան մէջ ճանաչել ես քեզ: Դու կամենում ես Աստուծոյ թագաւորութիւնը, ես այդ լաւ գիտեմ: Բայց, տես, դորանով, քո այդ ցան-

կութեամբդ մի նոր մարդ ես դու, դու այլ ես առաջուայ
Նիկողոբիմօսը չես: Իսկ առանց դորան Աստուծոյ արքայու-
թեան մէջ մտնելու համար ոչ մի ուրիշ ճանապարհ չկայ:
Աստուած սուրբ է և չի թոյլ տալ, որ անմաքուր ձեռներ
նորան դիպչին: Միայն մաքուր հոգիները կարող են նորան
տեսնել: Լուրջ կերպով ապաշխարելը, իւր գործած մեղ-
քերից բոլորովին հեռանալն ու Աստուծոյ առաջ հաստա-
տուն խօսք տալը միակ ճանապարհն է Աստուծոյ արքա-
յութեան: Իսկ երբ կարող է մարդ արքայութեան ճանա-
պարհը գտնել: — սոյդ կախուած է մարդու սեպհական
կամքից, ապաշխարելուց և իւր մեղքերը կենդանի կերպով
ճանաչելուց: Սակայն այժմ իւրաքանչիւր մարդու մէջ մի
հարց կարող է ծագել, «պէ՛տ է մաքդ նորից ծնուի»:

Եւ իսկապէս Նիկողոբիմօսը Փրկչին այդպէս էլ հաս-
կացել էր, այդ երևում է նորա պատասխանից. «ի՛նչպէս
կաւոդ է մաքդ նորից ծնուել, երբ ուր նա ծերացել է:
Կարո՞ղ է նա կրկին իւր մօր որովայնը մտնել եւ նորից
ծնուել»:

Բայց չկարծէք թէ փարիսեցի գիտնական Նիկողո-
բիմօսը այնքան միամիտ էր, որ աստուծային գործերից
տեղեկութիւն չունենար, որ նա չհասկանար թէ Փրկիչը
դորանով յատկապէս ի՞նչ է ուզում ասել: Նորա համար
գուցէ նոր էր այն, որ ոչ միայն մաքսաւորներն ու մեղա-
ւորներն ու դպիրները էլ, որոնք իրենց ամենքից մաքուր
ու ամենքից գիտուն էին համարում, — պէտք է անպա-
ճառ նորից ծնուին: Եւ սակայն Նիկողոբիմօսի մէջ էլ մի
ձայն կայ, որ Քրիստոսի ասածին այն է պատասխանում:
Պարզ է գուցէ նորան զարմանալի թուալ, որ իւր այցե-
լութիւնը և բարձր ատենի մէջ ունեցած պատիւը Տիրոջ
վերայ ոչ մի ազդեցութիւն չեն անում, այնուամենայնիւ
ներքին մի ձայն իւր հաճութիւնն է արտայայտում դորա
հետ միասին: Նա բռնուել էր: Նորա համար ծանր էր,
որ նա յայտնի ուսուցիչ, այժմ կանգնած է իբրեւ աշա-
կերտ մի մարդու առաջ, մի մարդու որ ոչ մի պաշտօնա-
կան աստիճան չունէր, նոյն իսկ այս խօսակցութիւնը, որ

իւր կողմից սիրոյ նշան էր նկատուում, աւելի շուտ նորա խոնարհութեան մէջ էր սկիզբն առնուում, այնուամենայնիւ այն խայթը, որ դուրս մէջ էր, հանել չէր կարողանում։— Եւ որքան մարդիկ կան, որոնք ճշմարտութեան խօսքից վիրաւորուել կարող են։ Այդպիսիներից էր և Նիկողիմոսը, ուստի և նա ընտրուում է սովորական շփոթուած մարդկանց ճանապարհը։— Նա ծաղրական ձև է ընդունում և որպէս թէ իմաստութեամբ հետեւեալ անմիտ հարցն է տալիս տիրոջը. «Ի՞նչպէս կարող է մարդ նորից ծնուել, երբ նա արդէն ծերացել է»։ Մինչդեռ իւր սիրտը հէնց իւր տուած հարցին պատասխանում է, որ մարդ իսկապէս նորից ծնուել կարող է։

Իսկ Փրկիչը թափանցելով Նիկողիմոսի հոգւոյ խորքը, տեսնում է թէ այնտեղ ինչ է կատարուում և երկաթը աւելի տաք տաք ծեծելով, մի անգամ եղած խայթը աւելի խորացնում է և իւր ասածն աւելի հաստատելու համար կրկնում. «Եւստիսն եմ ասում քեզ, եթէ մէկը չի ծնուել ցրից եւ հոգուց, չի կարող Աստուծոյ աւետարեան մէջ մտնել»։

Ջրից և հոգւոց—այս էլ կարող էր Նիկողիմոսը շատ լաւ հասկանալ, ինչպէս որ մենք։ Նա արդէն աչքով տեսել էր Յովհաննէսի մկրտութիւնը և հաւանականօրէն ս. Գրքից այն կտորները ևս կարդացել, որոնք մկրտութեան ժամանակ կարդացուում էին։ Գուցէ և տեսել էր, թէ ինչպէս Յովհաննէսը մաքսաւորներին ու մեղաւորներին ապաշխարութեան էր կանչում, իսկ փարիսեցիներին մերժում, որովհետեւ փարիսեցիները իրենց բարձրութիւնից ու իրենց մասին ունեցած մեծ կարծիքից խոնարհել չէին ցանկանում։ Եւ այժմ Տէրն էլ նորան կրկնում է ուղղակի. «Ապաշխարութեամբ կարող է միայն մարդ նորից ծնուել»։ Քո խոնարհութիւնը, քո հոգւոյ աղքատութեան ճանաչելը, քո անմաքրութիւնն Աստուծոյ առաջ,—այս բոլորի ճանաչելն է նոր մարդ դառնալու սկիզբը, Աստուծոյ արքայութեան մէջ մտնելու առաջին քայլը,—այդ նշանակում է մաքրուել ապաշխարութեան ջրով։ Պորա

համար պահանջում է Փրկիչը լրջութիւն, հաստատուն կամք, ճանաչելը իւր մեղքի—թէ հին և թէ նոր գործած,—Փրկիչը պահանջում մկրտուել, այսինքն լուացուել ու մաքրուել բոլոր մեղքերից ապաշխարութեամբ:

Բայց Փրկիչն այստեղ աւելացնում է. «նորից ծնուել նաև հոգուց»: Ա՛խ, քանի անգամ Նիկողիմոսը իւր աշակերտներին բացատրած կլինէր Յովել մարգարէի այն կտորը, ուր ասում է Աստուած, «ես կամենում եմ իմ հոգին թափել ամեն մի մարմնի վերայ», քանի՜ անգամ նա նոյն իսկ լսած կլինէր. երբ Յովհաննէսը Մեսիայի համար էր խօսում, թէ նա պէտք է հոգով ու կրակով մկրտէ ամենքին: Նոր ոյժն ու նոր կեանքը մեզ ստիպում են նոր մարդ դառնանք: Երկնքից եկած մի նոր հրամանի, մի նոր հոգու կարիք ունենք, որի ոյժով անառակը ողջ ջախսհութեան և հպարտը խոնարհութեան մէջ զօրութիւն ստանալ կարող է: Իսկ այդպիսի ոչ մի մարդ չկայ: Մի միայն Տէրը կարող է իւր հոգով ծարաւ, քաղցած մարդու հոգուն յագուրդ տալ և նորան մկրտել: Կամենում ես իմանալ որ այդ ճիշտ է, փորձիր և կիմանաս: Կարծէք Փրկիչը կարդում է Նիկողիմոսի հոգու մէջ նմանօրինակ բան, ուստի և ասում է «ինչ որ ծնուած է մարմնից—մարմին է, ինչ որ ծնուած է հոգուց—հոգի է»:

Մարմինը՝ մարմնից—ինչպէս արմատն է, այնպէս կլինի և ծառը. չար ծառը բարի պտուղ բերել չի կարող: Դու մարմին ես, ուստի և քո մէջ աստուածային պտուղ աճել չի կարող, որպէս զի սուրբ Հոգւոյ պտուղը քո մէջդ աճէ, հարկաւոր է, որ դու նորից ծնուես ջրից և հոգուց, ապաշխարութեամբ և հաւատով:

Ինչպիսի հզօր ու խիստ խօսք է՝ ուղղում Փրկիչը իրեն գիտնական համարող Նիկողիմոսի նաև այսօրուան բոլոր գիտնական և հասկացող դասակարգին:—Դու մարմին ես: Կարծեմ բոլորդ շատ լաւ էք հասկանում ու գրքի միտքը: Մարմին—միս է մեր մարդկային բնութիւնը իւր մտածողութիւններով ու գործերով, իւր ցանկութիւններով ու հաճոյքներով, ինչպէս որ նա մեղքի ու մեռե-

լուծեան տակ է գտնուում: Օ՞րն, ուրեմն, թօթափեմք մենք վերայից այդ բոլորը, ազնուացնենք մեր սիրտը, սրբացնենք մեր վարք ու բարքը, լցնենք մեր սիրտը սիրով, սէր՝ դէպի մեր հարեանը, բարեկամը, դէպի մեզ նման մարդը: Նայիր ինքդ քո ներսը, քո հոգուդ խորքը, այնտեղ՝ որտեղից առաջ են գալիս քո բոլոր ցանկութիւններն ու դսրծերը, հարցրու և քննիր քո հոգուդ մուծ խաւարով պատած բոլոր այն ցանկութիւնների մասին, որոնք դու չես թողնում ոչ միայն քո հարեանդ տեսնէ, այլ և նոյն իսկ քո կեանքիդ միւս կէսը, քո կեանքիդ ընկերը—քո կինը տեսնէ, և այն ժամանակ խոստովանիր, որ դու մարմին ես և մարմնի բռնութեան տակ ես գլտնուում: Մի կողմը քաշիր մարմնիդ կաշին, ջարդիր մեղքի գլուխը, բայց տակը կմնայ դարձեալ մարմինը: Դու ինքդ քո մարմնիդ ձեռքին կրակի մէջ ես, դու գուցէ նորա բոլոր ցանկութիւնները կատարում ես իբրև մի ծանր բռն—որովհետև այդ բոլորի հիմքը դարձեալ մարմինն է: Դու կամենում ես ազատուել քեզանից, սակայն դու քեզ կապող շղթաները դէն ձգել չես կարողանում, դու ինքդ քեզ միևնոյն կեանք տալ չես կարողանում,—դու պէտք է նորից ծնուես:

Մենք պէտք է նորից ծնուենք, ասում է Փրկիչը Նիկողիմոսին:—Բայց, արդեօք կարող ենք: Վարձող է արդեօք Նեգրը իւր մարմինը փոխել և կամ Վազրը իւր կաշուի խալերը՝ հարցնում է մարգարէն:—Վարձող է արդեօք, մի մարդ, որ ծերացել է, որ իւր յետև ահագին պատմութիւն ունի, իւր ամբողջ կեանքը նորից ջնջել և մէկ էլ նորից սկսել:

Ի հարկ է, սիրելի ժողովուրդ, մարդկօրէն մտածելով այդ հարցին «ոչ» կպատասխանենք: Ո՞րքան հաւատ է պէտք այն բանի համար, մի աւաղակ փոխուել կարող է: Բայց հաւատալ, որ այդ մեղք գործող մարդու սրտի թելերը պիտի փոխուին, որ մի սիրտ փոխանակ ինքնասիրութեան—եղբայրական սիրով պիտի լցուի, փոխանակ վաշխաւութեան—ողորմածութեամբ պիտի լցուի, փոխանակ

անարդարութեան — ճշմարտութեամբ ու արդարութեամբ պիտի լցուի. որքան դժուար է հաւատալ սորան, Յատկապէս այստեղ պէտք է ասենք, մարդկանց մօտ, մարդկանց կողմից այդ անկարելի է, բայց Աստուծոյ մօտ ամեն բան կարելի է: Իսկ նորից ծնուելու համար, Աստուծոյ կողմից ոչ մի բան հարկաւոր չէ. եւ Փրկիչն էլ հէնց դորա վերայ է մատնանիշ անում. «դու մի՛ զարմանաւ, ասաց նա Նիկողիմոսին, որ ես ասացի թէ, դու՛ պէ՛տք է նորից ծնուէ՛ք: Քամին փչում է, ուր կամեցում է, եւ դու լսում ես նորա ձայնը, բայց չգիտես, նա որտեղից է գալիս եւ կամ ո՞ւր է գնում, այդպէս նաեւ ամենայն մի մարդ, որ հոգուց է ծնուած»:

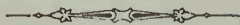
Այո, կրկին ծնուելը մի դադարն է որ մեր հինգ զգայարաններից բարձր է, և այն զգալու ու տեսնելու համար ուրիշ ձեռներ ու ուրիշ աչքեր են հարկաւոր, քան թէ մենք ունենք: Երկնային Բաների՛ բայց ճշմարիտ Բաների համար է խօսում Փրկիչը: Ես քամին չեմ տեսնում, ես չեմ կարող ձեռքիս մէջ բռնել և ասել, թէ ահա քամին ձեռքիս մէջ է: Բայց ինչքան որ ճշմարիտ է, որ քամին կայ, որ ես զգում եմ նորա ազդեցութիւնը երեսիս վերայ, երբ նա նաւի առագաստն է ուռցնում, երբ նա տերեւների մէջ է սեւեռում, — նոյնքան էլ ճշմարիտ է որ քան աստուածային հոգւոյ անտեսանելի ոյժեր, որոնց միջոցով ու ազդեցութեամբը մարդկային սիրտը կարող է փոխուել ու նորից ծնուել: Եւ այս վերստին ծնունդը կատարուում է մարդուս սրտի խորքերում: Այնտեղ է սկսում Աստործոյ հոգին իւր գործը, ինչպէս մեզմք քամուս սփռուիւնը: Բայց յանկարծ կարող է այդ սփռուիւնը ուռչել և մեծանալ ու փոթորիկ դառնալ, որի ազդեցութեան տակ սիրտը դողդողալ կսկսէ, և ամենահզօր մարդն անգամ կը խոնարհուի, այդ ոյժի առաջ ու կը խոստովանուի — դու ինձ համոզեցիր և ես համոզուեցի, դու ինձ զօրացրիր ու ինձ յաղթեցիր: Այն, ինչ որ Նիկողիմոսին հանգիստ չէր տալիս, և դիչեր ժամանակ բերել էր Յիսուսի մօտ, այն ինչ որ շատ անքուն գիշերներ

քս ձեռներդ իրար է կցել և դէպի երկինք բարձրացնել ու կրկնել տուել՝ «ո՛վ Տէր իմ, ազատիր, ազատիր, իմ հոգին», այն ինչ որ քեզ միշտ, ամեն օր, զանգի ձայնը հնչելուն պէս, քեզ տեղիցդ կանգնեցնում ու եկեղեցի է բերում, աղօթք անել ստիպում, — այդ այն մեղմ, հանդարտ սօսաւիւնն է, մարդկային սրտի մէջ Աստուծոյ հոգու հանգիստ սկսած գործն է — վերծնութիւնն է։ Եւ դարձեալ, այն, ինչ որ Փիլիպպոսի բանտապետի աչքերը բաց արաւ և նորան զարհուրեցնելով Պօղոս առաքեալի ոտների առաջ վայր ձգեց ու ասել տուեց, «Ի՞նչ պէտք է անեմ, որ երջանիկ լինեմ», ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ Աստուծոյ Հոգւոյ փութորիկը, որ մարդկանց սրտերի մէջ է շնչում։ Եթէ այսօր քո խիղճդ զարթնում է և դու քեզ հարց ես տալիս՝ «արդեօք ես նոր մարդ եմ դարձել», և երբ զղջումն սկստւում է և հաւատդ զօրեղանում և հաւատն ու զղջումն Դեզ խոստովանել են տալիս. «Հայր, ես մեղք եմ դործել քո առաջ» — ահա այդ առաջին քայլն է, որով մարդ Աստուծոյ և նորա Հոգւոյ ծնուած նոր կեանքի մէջ ոտք է դնում։ Եւ կամ երբ քեզ մի մեծ թշուառութիւն է պատահել, մի անփութարինելի կորուստ ես ունեցել և քո այդ վշտիդ մէջ դու զգում ես, որ այն առաջուկայ մարդուց մի բան ընկել, կորել է, որ այժմ քո մէջ կայ մի բան, որ քեզ մխիթարում ու յոյս է տալիս, — ահա հէնց այդ յոյս տուողը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ Աստուծոյ Հոգւոյ ազդեցութիւնը։

Ճշմարիտ է, Փրկիչը չէ ասում, թէ ինչպէս պէտք է այդ վերածնութիւնը կատարուի, միայն Նա ասում է — կարելի է։ Շատ խորիմաստ և զարմանալի խօսքեր են, որոնց վերայ մատնանիչ է անում. «Ինչպէս որ Մովսէս մարգարէն անապատի մէջ օձը բարձրացրեց, այնպէս էլ մարդու Որդին պիտի բարձրանայ այն բոլորի վերայ, որով նորան կհաւատան, ոչ թէ կորչելու՝ այլ յաւիտենական կեանք ձեռք բերելու»։ Այնտեղ, ուր մեղքերի տակ ճնշուած մի հոգի Յիսուս Քրիստոսի անուամբ իւր մեղքերի համար թողութիւն է ստանում, այնտեղ սկստւում

է վերստին ծննդեամբ մի նոր կեանք։ Այդ Փրկիչն ինքն է, որ իւր Հոգւոյ զօրութեամբ մարդկանց սրտերի դռներն է բաղխում և զղջումն ու հաւատ պարգևում, և ապա հաւատի միջոցով թողութիւն ու շնորհ տալիս հոգւով ծնուած իւր արքայութեան մէջ մտնելու։ Ուրեմն հաստատենք, որ նորից ծնուել կարելի է և որ պէտք է մենք անպատճառ ծնուենք։ Փրկչի ծննդեամբը մենք շնորհ ստացանք ու սուրբ Հոգին ընդունեցինք մասնակից լինելու երկնային այդ մեծ ուրախութեանը։ Այժմ մենք ուրիշ հարց տանք մեզ, արդեօք ծնուել ենք մենք Աստուծոյ հոգւոյ, որպէս զի դորանով յաւիտենական կեանքով ապրել կարողանանք։ Թող Աստուած ձեզ ոյժ ու կարողութիւն տայ, որ դուք ապաշխարութեամբ ու մաքրութեամբ, հաւատով ու զղջմամբ նորից ծնուել կարողանաք և իբրև նոր մարդ Աստուծոյ արքայութեան ժառանգ լինէք. ամէն։

Դերմ. քարգ. Ա. Վ. Ս.

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ

Ամսոյս 17-ին Նորին Սրբութիւն ազգիս Վեհափառ Հայրապետը մեկնեց Երևան և հետևեալ օրն այցելեց Ն. Կայսեր. Բարձրութիւն Գեներալ Նահանգապետ Պրինց Նապօլէօնին։ Տեսակցութիւնը տևեց $1\frac{1}{2}$ ժամ, որից յետոյ Գեներալ Նահանգապետն անմիջապէս այցելութեան եկաւ Նորին Սրբութեան, Վեհափառին Երևան գնալիս ուղեկցում էին Դիւանապետ Յուսիկ վարդապետ, պ. Խորէն Խրիմեան։

Սուրբ էջմիածին վերադարձան Երնջակի վանուց վահաճայր Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սմբատեանը և Գէորգ արքեպիսկոպոս Սուրենեանը։

Մայր Աթոռու վերադարձան Բարդուղիմէոս եպիսկոպոս, Արսէն, Մխիթար, Կոմիտաս, Իսահակ և Երուանդ վարդապետները:

Մայր Աթոռիս ագարակի կառավարիչ նշանակուեց Մողնու վանահայր Խորէն վարդապետը:

Ախալքալաքի գործակալութեան պաշտօնի համար առաջարկուեց Ուխտանէս վարդապետը:

Դպրոցական շինութեանց և գոյից ստացման համար Կովկասեան իշխանութեան հեռագրի համաձայն Վեհափառ Հայրապետը բարեհաճեց նշանակել Նահապետ եպիսկոպոս Նահապետեանին:

Սեպտեմբերի 12-ին Գանձակ քաղաքն այցելել է Նորին Կայսերական Մեծութեան Փոխարքայ պայծառափայլ կոմս Վարանցով-Պաշկովը: Նորին պայծառափայլութիւնը գնացել է հայոց ս. Յովհաննէս եկեղեցին, որտեղ դիմաւորել է նրան փոխանորդ Կորիւն վարդապետը կարճատեւնաբանութեամբ թարգման հանգիստանալով այն զգացմունքների, որ հայ ժողովուրդն առհասարակ տածում է դէպի Փոխարքան: Կոմսը գոհունակութեան հետ յոյս է յայտնել, որ հայ ժողովուրդը կը մնայ միշտ օրինապահ և կաշխատի պահպանել խաղաղութիւնը քաղաքում:

Մայր Աթոռիս հիւրատան հիւրընկալ և վանական կառավարութեան անդամ նշանակուեց տ. Սահակ վարդապետ Բաղդասարեանը:

Իւրեանց պաշտօնավայրերը վերադարձան Բաքուի և Նոր Բայազէտի գործակալ Զաւէն և Արտակ վարդապետները:

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք

Զէյթունի կաթողիկոսական փոխանորդը պատուիրել է տեղական քահանաներին, որ այսուհետեւ փակեցով և վերադուր շրջեն: Մինչև ցայժմ քահանաները սովորական շալվարով և աշխարհական շորերով են շրջելիս եղել:

Բիւզանդիոնի մէջ կարգում ենք.

Եթովպիոյ Մենելքե կայսրը Պօլսոյ Պատրիարք Ն. Ս. Մաղաքիա սրբազանին շնորհել է եթովպական աստղ պատուանշանի առաջին կարգը, իսկ Մկրտիչ քահանայ Զըլաթեանին և Բարթող փաշային նոյն շքանշանի երկրորդ կարգը, բացի դրանից քահանային նուիրել է նաև մի սկրուն խաչ:

Ռումանիոյ Բրէշթ քաղաքից պատրիարքարանին գրել են հետևեալը. —

Յուլիոսի 29-ին ուրբաթ առաւօտ տեղացի աղագայիններէն երկու եղբայրներ ժամասցումթիւնից յետոյ գնացել՝ եկեղեցին փակել են առանց քահանայի ու թաղական խորհրդի գիտութեան բանալիները դրել են գրպան և հեռացել, յայտնելով քահանային, որ այսուհետեւ եկեղեցու մէջ պաշտօն չունի ժողովուրդն ու թաղական խորհուրդը թէև միջամտել են, բայց բոլորովին ի զուր: Այդ եկեղեցուն բարեյիշատակ մի անձն նուիրել էր 20 հազար ֆրանկ, որը դրուած էր կառավարութեան խնայողական գանձարանը և տարեկան 1200 ֆրանկ յատկացուած էր քահանային որպէս ռոճիկ: Այս դրամը նախորդ թաղականը, որ յիշեալ աղագայինների եղբայրն է խարդախութեամբ ձեռք կրքերէ և աւելի շահ առնելու դիտումով կը յանձնէ մի եւրոպացու, նրա տունը գրաւական վերցնելով իւր անունով: Եւրոպացին մի երկու տարի փողի տոկոսը վճարելուց յետոյ, գործով հեռանում է քաղաքից և տունը մնում է այդ թաղականին. վերջինս էլ անցեալ տարի մեռնում է առանց օրինաւոր հաշիւ տալու և աւանդ դրուած գրամի խնդիրը կը մնայ չփոթ վիճակի մէջ: Քահանային ամբաստանելով և եկեղեցին փակելով՝ կերեւի այդ դրամը, որից 4000 ֆրանկն արդէն պա-

կասած է, հալեցնելու ջանք կայ: Բուքրէշում 9 տուն հայ կայ, որոնցից հինգն իրար հետ ազգական կամ իրար հետ շահ ունեցող մարդիկ են. հետևաբար ոչ դիտողութիւն անող կայ և ոչ բողոքող:

Պօլսում դատարանը մերժել է հանգուցեալ Աշըգեան պատրիարքի ազգականների խնդիրը, որով նրանք դիմել էին քանդել տալու հանգուցեալի երուսաղէմի վանքի օգտին արած կտակը:

Երուսաղէմի պատրիարքի Պօլսոյ փոխանորդութեան պաշտօնն ստանձնելու համար նշանակուել և Պօլիս պիտի դայ եղիշէ ժ. վարդապետ Զիլինկեարեանը:

ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ՏՕՆԸ

Ե Ի

Յ. ԻԶՄԻՐԵԱՆՅ ԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍԸ

Արեւելի մեջ կարդում եմք.

Ս. Թարգմանչաց տօնին առթիւ, այս առաւօտ Ս. Պատրիարքը Ղալաթիոյ եկեղեցիին մէջ նախագահեց եկեղեցական արարողութեանց, և պատարադի միջոցին քարոզ մը խօսեցաւ, ընտան առնելով օրուան տօնին առթիւ ետոյեայ սա խօսքը. «Եւ ծանկոյն ի մէջ նոցա, ու ամենեքեան ասիցեն՝ եթէ սոքա են զաւակը օրհնեալք Աստուծոյ»: Ս. Պատրիարքը նախ գրին կարեւորութիւնը բացատրեց, յետոյ խօսքը մասնաւորելով օրուան տօնին վրայ, Թարգմանչաց գործունէութիւնը ի վեր հանեց թէ՛ եկեղեցականութեան և թէ՛ գրականութեան մէջ: Ըսաւ թէ անոնց աշխատութիւնները արժանի են նկատուելու իբր օրհնեալ զաւակները Աստուծոյ: Խօսելով Ս. Լուսաւորչի գործունէութեան վրայ, նկատեց զայն իբր մեր կրօնքին լուսաւորելիքը, իսկ Ս. Թարգմանիչները՝ մեր մտքին լուսաւորելիքը: Այսպէս ներկայացուց Ս. Սահակ ու Մեսրոպ Հայրերը իբրեւ

դպրութեան սկզբնապատճառներ և անոնց շնորհն է, որ կը վա-
յելէ Հայ Եկեղեցին: Ուստի Ս. Պատրիարքը երախտագիտու-
թեամբ յիշատակեց անոնց անունները:

Ս. Պատրիարք Հօր քարոզէն քիչ յետոյ, Ղալաթիոյ Խոր-
հրդարանին մէջ տեղի ունեցաւ Իզմիրեանց զրական հանդէսը
Ս. Պատրիարքը Հօր նախագահութեամբ: Այս առթիւ երկու բա-
րերարներու, Յ. Իզմիրեանցի և Կ. Եղեանցի կենդանագիրները
որահէն կախուած էին: Ն. Սրբազնութեան շուրջը կը գտնուէին
Եկեղեցականներէն Տ. Բարթողիմէոս արքեպ. Չամչեան, Տ.
Գրիգորիոս արքեպ. Յովհաննիսեան, Տ. Սրբիտակէոս Եպիսկ. Վան-
քեան, Տ. Մկրտիչ Եպիսկ. Վահագնատեան և վարդապետներ:
Իզմիրեանց Յանձնաժողովի տնդամներէն ատենապետ Վ. Սեմ.
Գաբրիէլ էֆ. Նորատունկեան, Ատենադպիր Տ. Մկրեան Հայրը,
անդամներէն՝ Վահան էֆ. Էսայեան: Քաղաքական ժողովէն՝
Տիգրան էֆ. Եռսուֆեան, Միհրան էֆ. Սեթեան, Գրիգոր էֆ.
Խորեան, Մկրտիչ էֆ. Ասատեան, Տիգրան էֆ. Տէր—Ներսիսեան,
Բողոքականաց ազգապետ Վ. Սեմ. Յակոբ էֆ. Պոյաճեան, Հայ—
Հռոմէականներէն Ն. Գաբրիէլ վրդ. Մէնէվիչեան, Ն. Գրիգորիոս
վրդ. Գալէմբեարեան, Ն. Յովհաննէս Թորոսեան, Ն. Վարդան
Հացունի, և այլն:

Հանդէսը բացուեցաւ ընդարձակ տեղեկագրին ընթերցու-
մով, որուն առաջին մասը կարգաց Իզմիրեանց Յանձնաժողովի
ատենադպիր Տ. Մկրեան Հայրը, իսկ վերջին մասը կարգաց
Յանձնաժողովի քննիչներէն Հրանտ էֆ. Ասատուր:

Նախ ցաւակցութիւն յայտնուեցաւ երկու բարերարներու՝
Յովսէփ Իզմիրեանցի և կարապետ Եղեանցի մահուան առթիւ:
Ապա յիշատակուեցաւ թէ ԺԶ-րդ անդամն է՝ որ մրցանակ կը
բաշխուի բարեյիշատակ Յովսէփ Իզմիրեանցի հաստատած
կտակով: Իբր նորութիւն ըլլալով, որոշուած էր, որ այս անգամ
մրցանակին համար պատրաստուելիք երկասիրութեան նիւթը
հեղինակին կամքին չթողուի: Յանձնաժողովին տեղեկագրէն կ'ի-
մանանք թէ քննութեան ներկայացուած են 18 երկասիրու-
թիւնները, որոնց իւրաքանչիւրին վրայ դատ դատ խօսեցաւ,
իրենց արժանիքին համեմատ: Մրցանակի համար սահմանուած
գումարը 120 ոսկի ըլլալով, Յանձնաժողովը որոշած է իբր քա-
ջալերութիւն աշխատողներուն, մրցանակի գումարը շատցնել
նախընթաց տարիներէ աւելցած մասերով: Մրցանակի արժանի
նկատուած են հետեւեալները: Տիգրան Զիթճեանի «Վանայ գա-
ւառաբարբառը» 0. Բարաղամեանի «Վանայ համայնապատկե-
րը», Թէոդիկ Լապճինեանի «Պօլսի Հայէվարը» և Կարապետ Գա-

րիկեանի «Սերաստիոյ գաւառաւելզուն»:

Ստոնցմէ վանեցի Զրթնեանի և Պօլսեցի Լապճինեանի աշխատութիւնները նկատուեցան իբր խնամեալ աշխատութիւն և առաջնոյն 35 և երկրորդին 35 օտմ. ոսկի մրցանակներ տալ որոշուած է, ինչպէս նաև 30 տկան ոսկի Գալիամաճեանի, Բարաղամեանի և Գարիկեանի: Ի վերջոյ յիշուեցաւ նաև թէ վերջին պահուն Յանձնաժողովին ներկայուած են չորս երկասիրուած թիւներ: Տեղեկագրին մէջ ըսուած է Խուլէսէրեանի հաստատած կտակը իբրև Իզմիրեանցի նման կտակ մը, և թէ Իզմիրեանց Յանձնաժողովը անոր ալ պիտի որոշէ վարձատրութիւն մը: Տեղեկագրին մէջ սրտագին երախտագիտութեամբ յիշատակուած է Օգոստափառ Վեհապետին բարձր հովանաւորութիւնը: Տեղեկագրերը կը վերջանայ օրհնութեամբ հանգուցեալ բարեբարին՝ ինչպէս նաև հեղինակներուն, բանասէրներուն և երկասիրողներուն:

Յանձնաժողովի տեղեկագրին ընթերցումէն ետք, խօսք առաւ Քաղ. ժողովի ատենապետ Տիգրան էֆ. Եուսուֆեան, որ ի դիմաց Վարչութեան, շնորհակալութիւն յայտնեց Իզմիրեանց կտակի Յանձնաժողովոյ ջանքերուն համար, ի վեր հանելով այս առթիւ գրականութեան զարգացուցիչ դերը և այս կտակին ունեցած մեծ կարևորութիւնն ու օգտակարութիւնը՝ այդ տեսակէտին:

Ապա խօսեցաւ Ս. Պատրիարքը, որ մրցանակի արժանացած գործերուն անտիպ մնալուն մասին եղած լրագրական և բերանացի դիտողութիւններուն պատասխանելով, ըսաւ թէ այդ պարագան երբեք չի նշանուեր՝ թէ կտակին տրամադրութիւնները ճշգրտէն չեն յարգուիր, քանի որ կտակը՝ մրցանակի արժանացած գործին հրատարակութիւնը անպատճառ պայմանի տակ չառներ. այլ նպատակ ունի միայն վարձատրել և աշխատութեան մղել հեղինակները. հեղինակին անկ է իր գործը հրատարակութեան առաջ իրեն յարմար միջոցներով: Այսու հանդերձ Յանձնաժողովը՝ այս հրատարակութեան պայմանն ալ անտես չէ ըրած, և հեղինակներուն կոշում ընելով մէկտեղ հրատարակութեան տալ իրենց գործերը, միւս կողմէ ինքն ալ իր կարգին՝ նախորդ մրցանակներէն աւելցած գումարներով օժանդակ զրամագլուխ մը կազմած է, և հրատարակած է արդէն մէկ—երկու բանասիրական գործեր. ասկէ զատ ներկայացուած գործերէն շատերն ալ հրատարակուած են արդէն: Ն. Սրբազնութիւնը փափաք յայտնեց, որ Յովսէփ Իզմիրեանց հետեւողներ ունենար իրեն. զժբախտաբար քսան տարի է ի վեր՝ մի

միայն Խուլպէսէրեան մը եղած է՝ դասադիրքերու յատկացուած մրցանակովը, և ան ալ տարեկան տասը ոսկի կը տրամադրէ։ Ս. Պատրիարքը լիաւիարդ յայտնեց, որ մեր հարուստները սկսին գրականութիւնն ալ քաջալերել։ Այսօր լուրջ հրատարակութիւնները—գրքերը—կը պահսին։ Այժմ է սակայն, որ գիրքերուն հրատարակութիւնն ալ մեծ քայլեր առնէր, դոհացում տալու համար հասարակութեան, որուն գրասիրութիւնը կարծուածին չափ նուազ չէ։ Արդէն այս հանդիսաւոր առիթով ցոյց տրուած գրասիրական վերաբերումը՝ Աղա Յովսէփի Խզմիրեանցի յեշատակին հանդէպ, կը հաստատէ թէ բոլոր լաւ մտածողները օգտակար կը գտնեն այս կտակը, որ միակ գրականն է մեր մէջ։ Խզմիրեանց՝ հանգուցեալ Պ. Կ. Եղեանցի գրգումովը՝ մեզի, և և ոչ թէ Ռուսահայոց թողած է այս կըտակին գործադրութիւնը, արծարծելու համար մեր բանասիրական ճաշակը։ Ս. Պատրիարքը գոհունակութիւն յայտնեց այս առիթիւ, որ մեր մէջ ալ ամէն կողմէ, գաւառական յետին անկիւններու մէջ ալ մեր լեզուին և բանասիրութեան համար աշխատողներ կան՝ որոնք կը պրպտեն, կը հետաքօտեն ժողովրդեան լեզուն։ Ապա Կտակի Յանձնաժողովոյ աշխատութիւնը դրուատեց դնահատական խօսքերով, անոր երկու սիւնները նկատելով Վսեմ. Գաբրիէլ էֆ. Նորատունկեանն ու Տ. Յովհ. Ա. քննյ. Մկրեանը։ յիշեց նաև Տ. Եղիշէ եպիսկ. Գուրեանը, որ Յանձնաժողովոյ գործին մէջ իր կարևոր բաժինը ունենալէ ետքը մեկնեցաւ Խզմիրեանցի։ Շնորհակալութիւն յայտնեց միւս անդամներուն, ինչպէս նաև գործերու քննիչ Մասնախումբին, որ բաւական յոգնած էր՝ ստուար հատորներ պրպտելով։ Ս. Պատրիարքը՝ ի վեր հանեց նաև ազգին մէջ ուսումնական ղարգացման համար Վարչութեան ցոյց տուած դնահատակի բաժինն ալ և իր բանախօսութիւնը աւարտեց բարեմաղթութիւններ ընելով։

Յանձնաժողովոյ ատենապետ Վսեմ. Գաբրիէլ էֆ. Նորատունկեան ևս խօսելով, շնորհակալութիւն յայտնեց Վարչութեան, ազգին և հեղինակներուն, որոնց քաջալերել օժանդակութիւնը կը վայելէ Յանձնաժողովը։ Քսան տարի ի վեր, ըսաւ, չպսակուեցան այս առիթիւ մեր գրասիրական լիաւիարդները՝ վասն զի մեր հարուստներէն ոչ ոք հետեւիլ ուղեց աղա Յովսէփ Խզմիրեանցի օրինակին։ հետեւեալ մենք ալ չկրցանք ընել ինչ որ կը լիաւիարդէինք և կը յուսայինք. մեր քործք եղաւ՝ խղճմտութիւն հսկել կտակին ճշգրիտ գործադրութեանը վրայ։ Նորատունկեան էֆ. ասիկա հերքում մը նկատեց այն թիւը ըմբռնումին թէ՛ մեր մէջ կտակներ պէտք եղածին պէս չեն յարգուիր, բան

մը՝ որ վնասած է աղբին բարեգործութեան ոգին, Աղբ մը սկէտք է վերջին ծայր գոուշաւոր ըլլայ իր հտակարարներուն կամքը յարգելու, ինչպէս ամէնէն զարգացած առեւտրական աղբերուն մէջ վաճառականն ամենէն աւելի հոգ կը տանի իր ստորագրութիւնը յարգելու:

Հազիւ թէ Վ.սեմ. քանախօսը վերջացուցած էր իր խօսքը՝ ծափահարութիւններու մէջ Ս. Պատրիարքը պաաասխանեց անմիջապէս՝ թէ անցեալ և ներկայ հտակներու գործադրութիւնը եթէ դժուարութեան կը մատնէ Վարչութիւնը, պատճառը այն է, որ հտակները թերի են, և օրինական ամեն ձեռնարկութիւններն զուրկ կը մնան, հետեւեալը յորդորեց որ այսուհետև հտակ ընողները ի կենդանութեան ընեն, ամեն օրինաւորութեամբ հառտատելով զայն. այսօր 2000 ոսկիի բարեսիրութիւն ընող մը՝ շատ աւելի յարգի է անոր համար, որ ի կենդանութեան կ'ընէ զայն, մինչդեռ յետ մահու թողած 20,000 ոսկիի գումար մը հազար ու մէկ դժուարութեամբ և յապաւումներով կը հասնի մեր ձեռքը:

Հանդէսը փակուեցաւ Պահպանիչով և աղօթքով մը ի յիշատակ հտակարար Իզմիրեանցի և նորոգ հանգուցեալ Պ. Կ. Եղեանցի:

Հանդէսին աւարտումէն ետք, ներկայ գրադէտներն ու քանտէրները հաւաքուելով Յանձնաժողովին յատուկ կանանչ սեղանին շուրջը, որուն վրայ դրուած էին մրցանակի արժանացած երկասիրութեանց ձեռագիրները, հետաքրքրութեամբ աչքէ անցուցին զանոնք՝ կարծիքներ փոխանակելով: Մրցանակ ստացող հեղինակներէն ներկայ էին Պ. Պ. Թէոդիկ Լապճինեան և Սիմոն Գափամաճեան, որոնք շնորհաւորութիւններ և խնդակցութիւններ ընդունեցին:

ԱՅԼ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՊՐԱԽՕՍԼԱԻ ԵԿԵՂԵՑԻ ՌՈՒՍԵՅ

Պրաւօսլաւ դաւանութիւնից կաթողիկոսութեան անցնելը, որը տեղի ունեցաւ Արեւմտեան նահանգներում և այն էլ ահա-գին խմբերով, պահպանողական աշխարհական և կրօնական մա-մուլին առիթ տուաւ խիստ կերպով յարձակուելու համբերա-տարութեան նոր օրէնքի վրայ: Պատասխանելով այդ յարձա-կումներին Անդրէաս վարդապետը գրում է Ս. Պետրբուրգսկի Վեդօմօստի № 199 ում. — Ըռնութիւնը միշտ չեղոքացնում և թուլացնում է ամենից առաջ նրանց, որոնք նրա օգնութեան են դիմում: Այդ նոյն օրէնքը կրկնուեց և մեր կեանքում: Բայց այստեղ եկեղեցին չէ մեղաւորը. նա ինքն էլ միայն տանջու-մ էր և այժմ էլ տանջու-մ է հովանաւորող ոստիկանական մի-ջոցներից, այն բեթիմից, որը տանում է դէպի ընդհանուր դժ-գոհութիւն: Բանից դուրս է դալիս, որ ամեն տեղ մեզանից լաւ է, որ ինչ որ ծաղկապաշտները աղանդը առաւել ուժեղ և լաւ է կազմակերպուած, քան ժամանակակից պրաւօսլաւ հա-սարակութիւնը: Բայց մեր յետադէմները, որ վիթուրին մեղաւոր են պրաւօսլաւիայի այդ ոստիկան կացութեան խնդրում, շատ քիչ են վրդովւում. նրանց վճիռը պատրաստ է և դիւրին: — պէտք է աշխատել, որ ամենքի մօտ նոյնքան վատ լինի զրու-թիւնը, որքան մեզ մօտ է: Նրանք իրենց զգուելի սլալոցը հա-մարում են պրաւօսլաւիայի պաշտպանութիւն և յօգուտ եկե-ղեցու հոգատարութիւն:

Վարդապետը դտնում է, որ պրաւօսլաւ եկեղեցուց խմ-բերով հեռանալը ոչ թէ նոր օրէնքի արդիւնք էր, այլ հետեանք նրա նախընթաց՝ հովանաւորող բեթիմի որը քայքայեց եկե-ղեցու ներքին ոյժը: Հովանաւորող քաղաքականութիւնը միասակար եղաւ և միւս կողմից օտարազգիներից ռուսացնելու դործում օգտուելով նաև պրաւօսլաւ հաւատով, նա սովորեց-րեց նրանց նայել եկեղեցու վրայ որպէս զգուելի բիւրօկրատի-այի մի գործիքի վրայ. և այն ֆանատիկոսութիւնը, որով այժմ կաթողիկոսները կռոււմ են պրաւօսլաւ հաւատոյ դէմ, ուղղուած է ոչ այնքան եկեղեցու, որքան հին եկեղեցական ուղղու-թեան դէմ:

Пере. ВѢСТНИКЪ-ում կարգում ենք.

Սամարայի թեմական թերթը վանականներին ջերմ կոչ է անում «ժողովրդին ծառայելու», ինչպէս էլ նայելու լինինք վանականութեան խնդիրները վրայ, նա չի կարող չեղոր մնալ ներկայ ընկերվարական—քաղաքական այն կրիզիսի ժամանակ, որը մէջ ընկել է մեր հայրենիքը: Նա պէտք է համարձակութիւն հեղինակութիւն ունենայ հանդէս դալու ընդհանուր աւերածութեան ժամանակ և խաղաղութեան ձայն տալ նրանց, որոնք թշնամութիւն են տաժում. նա սիրող բազուկներով պէտք է հարթի մարդկային յարաբերութեանց անհարթութիւնները և զարգացնի մարդկանց մէջ ազնիւ զգացմունքներ: Տարաբաղդաբար մեր ժամանակակից կեանքում այդ ընդհանուր խաղաղաբար հեղինակութիւն չենք տեսնում: Ձկայ անձնուրաց մէկը, որ դար ուռուական թէքայից և հաշտեցներ թշնամանողներին վանականները և առհասարակ եկեղեցու ըողոր պաշտօնեաները, որպէս զի կարողանան հեղինակաւոր ձայնով դուրս գալ ընկերվարական—քաղաքական պայքարի ժամանակ, պէտք է իրենք այդ կռուից բարձր կանգնած լինին և ոչ թէ նրանում միջամտեն և անցնեն կռուողներից որ և է կողմը: Տարաբաղդաբար այդ հայեցակէտին չեն հետևում մեր վանականներից շատերը: Օրինակ հէնք «Ձայնը» սուրբ Սարգսի մենաստանից, որը տպուէց օգոստոսի 6-ին հրովարտակի աւթիւ «Тройцѣй Листокъ и Моск. Вѣдомости» թերթում, հանդէս է գալիս որպէս որոշ քաղաքական ուղղութեան կողմնակից: Այս դէպքում բնական է, որ «Ձայնը» ոչ թէ խաղաղասիրութեամբ համակուած չէ, այլ ընդհակառակն լի է թշնամութեամբ և այդ՝ ոչ թէ օտաբաղաւանները դէմ: Որպէս քաղաքացի իւրաքանչիւր մարդ իրաւունք ունի արտայայտելու իւր քաղաքական հայեացքները, բայց յիշեալ «Ձայնը» հանդէս է գալիս վանքի կողմից կենտրոն «Ներորդութեան և ո. Սարգսի տնից: Այնպիսի գէպքերից յետոյ խաղաղութեան մասին կարելի է խօսել և ոչ հեղինակութեան:

—Այն հեղինակաւոր խաղաղասէր ձայնէր. ո՞րքան կարեւոր ենք մենք էլ այդպիսի ձայները. բայց նրանք ո՞ր են ինչո՞ւ չեն երևում հրապարակի վրայ: Որովհետեւ միջին ոյժերը նրանց էլ են զինաթափ արել ու յետ դրկել:

Վրաստանի նոր էկզարխ Նիկողայոս արքեպիսկոպոսի մասին Տփերի թեմական տեղեկաբերի մէջ գրուած է հետևեալը.—

Լինելով բոլորովին մատչելի, նա պարզ և մեղմ է բոլորի հետ. թշնամի չոր և ամեն կենդանի դործ մեռցնող ձևականութեան և ստույգութեան, նորին բարձր սրբազնութիւն Նիկողայոս արքեպիսկոպոսը կենդանի շունչ էր մտցնում եկեղեցական գործերի կառավարութեան մէջ: Խիստ անաչառ ուշադրութեամբ վերաբերուող գէպի ամենքը, ամեն տեսակ գործն ու կարիքը նա նոյնպիսի ուշադիր վերաբերմունք էր պահանջում գէպի գործը նաև բոլոր ծառայողներին և ոչ թէ ձևականութիւն: Նրեէք չըմբռնելով պատարագել վանքերում և ծխական եկեղեցիներում, նա ոչ մի ժամանակ նուէր կամ ժամոց չէր ընդունում: «Նս վանահիւսն եմ, ասում էր նա, ինձ դրամ պէտք չէ»:

Տվերում պաշտօնավարութեան ամբողջ ընթացքում սրբազանը՝ ինչպէս ասում են՝ երեւէ լրել չի օգտուել իւր համեստ ռոճկիցն անդամ և կիսից աւելին միշտ գանձարան է վերագարծել պատերազմի կարիքներին համար: Զի կարելի չըլի չէլ նաև որբաղանի վարած վերին աստիճանի պարզ կեանքի և կենցաղավարութեան մասին:

— Եթէ այս բոլորի հետ նորին բարձր սրբազնութիւնը վրաստանում եկեղեցու գոյութեան և գործունէութեան շրջանակից վանի քաղաքական միատմնեքը և հաւատակիցները լեզուի հալածանքը դպրոցներին և եկեղեցուց, պէտք է յուսալ որ կատարելապէս կըխաղացնի ոստիկան սրբազաններին հակաաւետարանական գործունէութեան շնորհիւ վրդովուած մտքերը:

Նարասիւակի թեմական թերթում ջերմ բողոք է տպուած հոգևորականներին պարզեւատրելու գէմ: Հոգևորականներին պարզեւատրելը հիմք չունի ոչ Աւետարանի և ոչ էլ յունական հին եկեղեցու պատմութեան մէջ: Նրանք սկսուել են Պետրոս Մեծի ժամանակ, որը հոգևորականութեան վրայ նայում էր որպէս ծառայողների առաձին դասակարգի վրայ որոնք կադմում էին «հոգևոր կամանդա»: Պարզեւատրութեան գործը վերջնական ձևակերպութիւն ստացաւ Պաւել I կայսեր ժամանակ, որը հոգևորականութեան կողմից առանց բողոքի չ'անցաւ: Մետրապօլիտ Պլատոնը՝ պարզեւատրուած առաջին հովիւը թագաւորից թոյլտուութիւն խնդրեց, որ ինքը գոնէ «որպէս պրաւօսլաւ արքեպիսկոպոս մեռնի և ոչ թէ որպէս կաւալեր», բայց ստիպուած եղաւ զիջանել: Որպէս խրախուսանքի միջոց՝ միանգամայն կասկածելի արժէք ներկայացնելով, շքանշանները մանաւանդ անպտեղի են հոգևորականներին համար, որովհետեւ այդ

շրջանում նրանք մտցնում են կոչման հախառակ նախանձ և վառարանները:

Եթէ դեռ շքանշանները որեւէ բանի պէտք են, թող նրանք մնան աշխարհական պաշտօնեաների շրջանում, իսկ Առտուծոյ եկեղեցին, որ իրաւունք չունի աչքաթող անելու քրիստոնէական իրէականները թող աղատ մնայ նրանցից, ինչպէս և այն բոլորից ինչ որ արգելք է հանդիսանում քրիստոնէական կատարելութեան:

«СЫНЪ ОТЕЧЕСТВА» թերթի խօսքով Պետերբուրգի, Յարսիօէ Սելոյի, Պետերգոֆի և Նամբուրգի գաւառներում ժողովուրդը մեծ թուով թողնում է պրաւօսլաւ եկեղեցին և անցնում բողոքականութեան:

Թիֆլիզի օրերդայ ինստիտուտի կրօնուսոյց աւագ քահանայ Կօնչևաշվիլին նշանակւում է Ալլավերդի եպիսկոպոս, որին և տրւում է Բաբուի և Ալէքսանդրապօլի նորահաստատ թեմի եպիսկոպոսութիւնը:

Պօլսոյ տիեզերական պատրիարք Յովակիմը բաց նամակով աղերսում է Նրուսադէմի պատրիարքին չըմբռնել սուրբ գերեզմանի Աթոռի այն կալուածները, որոնք գտնւում են Բուկուվինայում, մանաւանդ օտարադաւան անձանց. ? ու Յովակիմն աւելացնում է, որ միեւնոյն է, այդպիսի վաճառումը չի թեթեւցնել այդ աթոռի նիւթական ծանր կացութիւնը:

Արարատի անցեալ համարներէց յայտնի է, որ Կոյկասում մտադրութիւն կայ վրաց եկեղեցու բարեփոխութեան. այդ նպատակաւ այժմ արդէն ս. էկզարխի կարգադրութեամբ կազմուած է չորս մասնաժողով, որոնցից առաջինը պէտք է քննի ծխական վերակազմութեան խնդիրը, երկրորդը պէտք է զբաղուի եկեղեցական ծխական դպրոցների բարեփոխութեամբ, երրորդը պէտք է քննի Թիֆլիզի հոգևոր սեմինարի ծրագրի բարեփոխութեան խնդիրը, իսկ չորրորդը պէտք է զբաղուի Սինօգալին կանսօրի և էքզարքոսութեան գլխաւոր կառավարութեան բարեփոխման խնդրով:

Վերաստանում գոյութիւն ունեցող գիւղական շարժումները պատճառով քահանաների եկամուտներն այս տարի դժպիլ կերպով պակասել են: Քահանաներից շատ շատերը հարկադրուած են եղել ուրիշ աշխատանք որոնելու: Ծաղիկերի գիւղի քահանան սկսել է օրավարձով աշխատել երկաթուղու գծի վրայ: Երբ քահանան ուղբում այդ նպատակաւ դիմել է ճաշապարհի վարպետին, նա չի ընդունել ատելով՝ որ քահանայութիւն և օրավարձով մշակութիւն անհնարին է, բայց երբ քահանան դիմել է գծի գլխաւոր կառավարչին, վերջինս համաձայնութիւն է տուել և այժմ քահանան աշխատում է երկաթուղու գծի ուրիշ մշակների հետ և ստանում օրական 80 կ:

«Гражданинъ» թերի կարծիրով եկեղեցական հեղինակութեան անկումը կապ ունի քահանայական դասի անկման հետ, որը հետեանք է թեմական կառավարութեան պակասութիւններին: Իշխան Մեշչերսկին գրում է. ես նահանգական քաղաքի մի քահանայից նամակ ստացայ, որից առաջ եմ բերում հետեւի տողերը.

«Սրբազանը բոլոր քահանաներին ընդունում է նախասեռ նեակում, որտեղ կախուած են վերնադասուներ և շարուած կրկնակօշիկներ. ընդունում է բոլորին միասին ժողովրդի ներկայութեամբ և եթէ մինը շիտթուեց և չըկարողացաւ կանոնաւոր արտայայտել իւր ատելիքը, այդպիսի քահանային սկսում է ծաղրի առարկայ դարձնել. այնպէս որ ծաղրական տեսարանները սիրահարները ընդունելութեան ժամերին հաւաքւում են յատկապէս զուարճանալու՝ թէ ինչպէս սրբազանը կըծաղրի իւր քահանաներին: Վերեւ առաջ բերած տողերը մեր հոգեւորականութեան տխուր կեանքից մի բացառիկ պատկեր չեն հաղորդում: Ջարմանալի չէ և այն, որ բոլորը քահանայ է: Բայց զարմանալին այն ինչն է. քանի տասնեակ տարիներ անցան Ռուսաստանի յառաջագիմութեան շրջանից, այն ինչ սրբազանի և կոնսիստորիայի քարտուղարի վարուեցողութեան մէջ քահանայից հետ ոչինչ չի փոխուել. նոյն անարգանք դէպի անձնաւորութիւն, նոյն մոռացութիւն, որ քահանայի և եպիսկոպոսի վրայ ձեռնադրութեամբ նոյն շնորհքն է իջած: Նախասենեակում քահանաներին ընդունող եպիսկոպոսի համար միևնոյն է, թէ այդ քահանան ո՞վ է. արդեօք այնպիսի մէկն է, որ վերաւորական ընդունելութիւնից յետոյ կըհեռանայ արցունքներով և հառաչանքով՝ ազատութիւն երազելով, թէ այնպիսի մէկը,

որը դուրս դալով կտրի՝ «եթէ դու ինձ վրայ թքում ես, այդ դէպքում» ես թքում եմ քեզ և ամեն բանի վրայ էլ: Այո՛, այդ ձևով ընդունող եպիսկոպոսի համար նոյն է՝ քահանան իւր ամբողջ կեանքը հօտին ու Աստուծուն է նուիրում, թէ իւր ստամոքսին: Բայց ո՞ր ժամանակն է աւելի կարելի ունեցել բարձր կանգնած հոգևորականութեան քան մեր օրերը: Եթէ ինձ հարցնեն, թէ ինչո՞վ է պահպանուում խղճուկ Ռուսաստանը, ես համոզմամբ կը կրկնեմ ինչ որ միշտ ասել եմ. «միայն այն խեղճ, ստորացրած և անպատուած դիւղական քահանաներով, որոնց սրբազանը ընդունում է նախասենեակում: Իսկ այդպիսի եպիսկոպոսն իւր վատ վարմունքով դէպի քահանաները, նպաստում է խռովութեան սաստկանալուն և եկեղեցու քայքայման:

ՄԱՀՈՒԱՆ ՊԱՏԻԺԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ինձ անժանօթ մէկը՝ «Русь» թերթի միջոցով ղեմում է ինձ խնդրելով բացատրել, թէ ի՞նչպէս է նայում ուղղափառ եկեղեցին մահուան պատժի վրայ:

Գոհութեամբ կատարում եմ նրա խնդիրը: Սկզբից դիտողութիւն եմ անում. ես չգիտեմ այդպիսի մի որոշումն, որով մեր եկեղեցին ուղղափառ և բացորոշ արտայայտած լինի մահուան պատժի նկատմամբ իւր հայեացքը: Նա չէր կարող ասել ուստը, իսկ ճշմարիտը ասել նրան չէ թոյլատրում սինօդի ամենագործող կազմը: Եկեղեցին լռում էր և մինչև օրս էլ լռում է: Այդ պատճառով՝ ընտանաբար, ես կը խօսեմ միայն այն մասին, թէ ինչպէս կարող է նայել ուղղափառ եկեղեցին մահուան պատժի վրայ: Կարճ կը խօսեմ.

1). Եկեղեցու վարդապետութեան համաձայն կեանքը Աստուծոյ պարգևն է, այդ պատճառով, բացի Աստուծուն, ոչ ոք չի կարող, իրաւունք չունի այն մարդուց խլելու:

2). Փրկիչը աշխարհ եկաւ ոչ թէ արդարներին վերկելու, այլ մեղաւորներին ապաշխարութեան կանչելու համար. ապաշխարելու խօսքով նա դառնում էր ամենքին, նոյն իսկ ամենաժանր յանցաւորներին, համայնքի մէջ ամենից արհամարհուածներին — անառախներին և մաքսաւորներին: Եկեղեցին չի էլ ճանաչում այն աստիճանի մեղաւորութիւն մարդու մէջ, երբ նա անընդունակ դառնար ապաշխարելու. միայն դէն է ապաշխարելու անընդունակ:

Ուրեմն մահուան պատիժը ենթադրում է մարդու մէջ

ապաշխարելու անհնար լինելը, այսինքն դե լինելու սկիզբը և ոչ Աստուծոյ պատկեր, որ հայհոյանք է Աստուծոյ Որդուն: Իսկ եթէ այդ չէ ենթադրում, այն ժամանակ յանցաւորին ղրկում է մնացորդ հեանքում ապաշխարելու հնարաւորութիւնից: Չէ՞ որ մահուան դատաւիճիւ ստորագործողներին տուած չէ իմանալ, թէ որ յանցաւորը ապրելով չի ապաշխարել և չի սեղմել:

3). Եկեղեցին չի կարող թէկուզ որեւիցէ բարոյական խորհուրդ տեսնել մահուան պատժի մէջ: Ի՞նչ է այն:

Ա. Յանցաւորին պատժել: Սակայն եկեղեցին չէ ճանաչում այլ պատիժներ, բացի Աստուծոյ պատիժներից. իսկ մարդուց մարդուն պատիժ և այն էլ մահուան պատիժ—այդ յաւիշտակութիւն է մարդուն չըտուած իրաւունքներին:

Բ. Ուրիշներին սարսափեցնելու համար: Բայց համայնքը կարող է ընդունել այդպիսով բարոյագիտութիւն:

Զաւիտդանց թանկ գնով է ձեռք բերուում այն: Այն արեան գին է: Եւ արդ կըսարսափեցնէ՞ արգեօք մէկին այդ պատիժը: Գուցէ միայն նրանց, որոնք առանց այն էլ երբեք չեն անիլ այն, որի համար մահուան պատժի են դատաւարտում: Ուրիշի ձեռքից արիւն—այդ նահատակութիւն է, իսկ նահատակութիւն ծնում է իրեն սերունդ: Վաղուց յայտնի է, որ քրիստոնէայ նահատակների արիւնը սաղմ է քրիստոնէութեան:

Քաղաքական յանցանքի համար նահատակողներին արիւնը—ուրեմն սաղմ է բարգաւաճման այն գաղափարների, որոնց համար թափուում է մարդկային արիւն: Մեր ժամանակի փաստերը ամենալաւ կերպով հաստատում են այդ:

Գ. մահուան պատիժը վրիժառութիւն է յանցանքի փոխարէն. ումնից, կառավարութեան կողմից. սակայն մի՞թէ նա վրիժառութեան համար է և ո՛չ ուղղելու: Հասարակութեան կողմից, որին յնասում են յանցաւորները. բայց մի՞թէ այդ քրիստոնէական զգացմունք է: Մի՞թէ վրիժառութիւն սովորեցրեց Նա, Որի անունը կրում է ռուս ժողովուրդը, անուանելով իրեն «խաչակիր» այսինքն քրիստոնէայ:

4). Թէ ինչպէս էր վերաբերուում Փրկիչը մահուան պատժին, ես մտաբերում եմ հետեւեալ աւետարանական իրողութիւնը:

Մի անգամ, ինչպէս պատմում է Յովհաննէս աւետարանիչը Ը-րդ գլխում, դպիրները և փարիսեցիները Յիսուս—Քրիստոսի մօտ բերին մի կին, որին բռնել էին անսուղութեան մէջ: «Վարդապետ, հարցնում էին Նրան—այս կինը բռնուած է պռնկութեան մէջ և Մովսէսը օրէնքով պատուիրում է այդ—

պիտիներին քարկոծել: Դու ի՞նչ կասես»: Ի՞նչ ասաց Քրիստոս:

Արդարացնել այդ տեսակ կնոջը, թէկուզ մարդկային թուլութեան համար, անկարելի էր, ի նկատի ունենալով օրէնքի այդ մասին արած ուղիղ և դրական պահանջը (ՂԼտ. 20, 10 և օրինաց 22, 23—29): Մեղքն էլ անկարելի է ժխտել ակնյայտ լինելու պատճառով. կինը բռնուած էր պոռնիկութեան վայրկենին: Ուրեմն քարկոծել նրան. մահ նրան:

Բայց Յիսուս, խոնարհ նայելով դրում էր դեմնին և յետոյ պատասխանեց հարց տուողներին. — «անմեղն ի ձէնջ՝ նախ նա ընկեսցէ քար ի վերայ դուրա». Նա խոնարհութեամբ ասաց միայն մի քանի հասարակ խօսք, բայց այդ խօսքերը Նղիայի հանդարտ ձայնի նման մառախուղից կամ երկրաշարժից հարկուէին: Նրանք կայծի նման ընկան թմրած սրտերի մէջ և սկսեցին այրել նրանց, մինչև որ նրանց մէջ բոլբոջուեց տանջուած խիղճը:

Դպիրներն ու փարիսեցիները կանգնած էին լուռ և սարսափահար. նրանց ձեռքերը ակամայ բաժանուեցին կնոջից և խորամանկութեամբ, ու չարութեամբ լի յանդուգն հայեացքները ըթացան, ինչպէս յանցաւորներինը» (Յարար): Փրկչի լուռ պատասխանը շօշափեց հպարտ դատաւորների սրբութիւն սրբոցը. նա հարկադրեց նրանց նայել իրանց հոգուն: Այո՛, ահա նրանք մեղադրում են, դատապարտում են մեղաւոր կնոջը մահուան պատժի. նա անպայման մեղաւոր է, իսկ իրանք անմեղ են. նրանց խիղճը ոչինչ չէ՞ ասում իրենց, չէ՞ դատապարտում իրենց: Յանցանքի համար կնոջը մահուան դատապարտելով, միթէ նրանք պարտաւոր չեն խղճի ձայնով իրենց մօտեցնել կնոջը և... Նոյնպէս դատապարտել:

Դուցէ այժմ՝ նրանք անմեղ են. ոչինչ, սակայն կարող են երաշխաւորել, որ ապագայում էլ չեն մեղանչիլ: Ով կարող է երաշխաւորել, երբէք նման մեղք չի գործել, ով ամենապատահալ անմեղ է (անտմարտետոս), թող նա առաջինը քար ձգէ:

Եւ կարելի՞ է մէկը իրեն բոլորովին մեղքի և ուրիշի յանցանքին անմասն համարէ: Միշտ արդեօք ուրիշների վերաբերութեամբ անկեղծ ու արդար է եղել. արդեօք միշտ ազնիւ և անկաշառ է եղել, որպէս զի զգայուններին չըդդուէ դէպի անարդարութիւն: Արդեօք միշտ արել է եղբօր համար այն, ինչ իրեն է ցանկացել: Ո՞վ կարող է ասել՝ որ մեղսակից չէ իւր մեծաւորի մեղսալից կեանքին, յանցանքներին և պապատութիւններին. և ձեռքերը լուանալ: Մանաւանդ մեր մռայլ, ճնշուած, անլեզու և մեղսալից Ռուսիայում: Եւ որովհետեւ—

«այդ ոչ ոք չի կարող ասել իւր մասին, մանաւանդ մտածել», որեւմէն նշանակում է իրաւունք չունի քար ձգել և զրկել նորոգութիւնը, արդարանալու ու սրբութիւն հնարաւորութիւնից: «Ով կ'են, ո՛ւր են քեզ մեղադրողները, «ոչ ոք չըմեղադրեց քեզ» նա պատասխանեց.— «Տէ՛ր, ոչ ոք»։ Յիսուս ասաց նրան.— «Ես էլ չեմ դատապարտում քեզ, դնա՛ւ և այլևս չըմեղանչես»:

Փրկչի այդ բազմաբովանդակ խօսքը պատասխան է բոլորին, որոնք կամենում են իմանալ եկեղեցու հայեացքը մահուան պատժի մասին:

— «Գնա՛ւ և այլևս չըմեղանչես» — միայն այդ կարող է մեղաւորին պատիժ որոշել:

Մ. Քահ. Չեյցով.

ԿԱԹՈՒՆԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

«Taigliche Rundschau» թերթի Հռոմի թղթակիցը հաղորդում է մի քանի տեղեկութիւններ ներկայ պապի վատիկանում մտցրած խնայողութեան մասին: Հակառակ իւր նախորդի որը թէ՛ և անձամբ չափաւոր կեանք էր վարում, բայց միջոցներ չէր խնայում վարժարան՝ զուտ արքայական ոտք ու կարգի բազմաթիւ պալատական պաշտօնէութեան վրայ, Պիոս X իւր բուրժուազական սովորութիւններով զանազան ներկայացուցչութեան մասին շատ չի հոգում և որտեղ միայն հնար է կրճատում է իւր տնտեսութեան ընդարձակ ծախսերը և խնայողութիւն մտցնում: Բացի անձնական ճաշակից՝ խնայողութեան հարկադիր հանգամանքն այն է, որ Ֆրանսայից ստացուող եկամուտներն այսուհետեւ հաւանականաբար կրճատուելու են, մինչդեռ «ս. Պետրոսի լուման» ամենից շատ Ֆրանսիայից էր ստացւում:

Լեոն XIII պապը իրեն հաւատարիմ ազնուականներին պաշտպանելու համար իւր ժամանակին դրամական նպաստներ էր տուել այն մի քանի ընտանեքներին, որոնք վնասուել էին Բօրգեղէ և Պիօմբլինօ բանկերի սնանկանալուց: Պիոս X հրամայեց յիշեցնել պարտապաններին իրենց պարտքը և առաջարկել, որ վճարեն: Խնայողութեան նպատակով պապը վճռեց զգալի կերպով քչալոյսել դպրոցների թիւը, որոնք մեծ թուով բացուել և պահուում էին Հռոմում պետական և քաղաքական «անհաւատ» դպրոցների հետ մրցելու և որոնց պահպանութիւնը 1 միլիոն ոսկի էր նստում: Ծախսերի կրճատման նպատակով վեր-

ջերս լիակուած է նաև կօլլեղիաներից մինը, իսկ Հարաւային Ամերիկայի կօլլէգիայի պահպանութեան համար դրամ է պահանջուած տեղական եպիսկոպոսներից և կանոնաւոր ժողովելու համար նշանակուած են յատուկ դանձապահներ: Լուրերին նայելով Պիոս X պապը մտադիր է կրճատել և իւր զինուորական շտաբը, որը ներկայումս կազմուած է երեք թիկնապահ գնդերից՝ ազնուական, զուլիցերական, պալալինական և ժամբարմերիայից թէ ինչ ատիւնանի է հասնում պապի խնայողութիւնը երևում է նրանից, որ նա այս տարի չընայեա՞ծ շողերին խնայողութեան համար իւր օժման տօնը չըկատարեց ու Պետրոսի տաճարում, այլ սիկստինեան կապելլայում, որովհետև պապական իւրաքանչիւր պատարագը՝ պատգամաւորների, դահլ սարքելու և թիկնապահների սեղանի համար պահանջում է 4000 ոսկու ծախք: Բայց այդ բոլոր կրճատումները շատ քիչ են օգնում պապական դանձաւրանին, և քանի որ մնում են կարդինալների և կանոնիկոսների մեծամեծ ռոճիկները պապը միշտ հարկադրուած կլինի նորանոր միջոցներ գտնելու հոգևոր դատարանի պահպանութեան համար:

Վերջին երեք ամիսների ընթացքում Գերմանիայում և Աւստրիայում տեղի ունեցան կաթոլիկական մի շարք համաժողովներ, որոնք զգալի կենդանութիւն մտցրին այդ երկիրների եկեղեցական կեանքում: Յունիսին գերմանիայի կաթոլիկական եպիսկոպոսները, որոնք իւրաքանչիւր տարի ժողովում էին Ֆուլդում ու Բօնիֆացիոսի գերեզմանի մօտ, այս տարի տօնում էին նրա նահատակութեան 1150 ամեակը, որպէս Գերմանիայի լուսաւորչի: Տօնի օրը կատարուեց հանդիսաւոր թափուր տեղական սրբութիւններով (ի միջի այլոց ու Բօնիֆացիոսի զրքերով, դաւադանով, դանակով աջով և գլխով): Հետեւեալ օրը յունիսի 5-ին եպիսկոպոսները հովուական շրջաբերականով ղիմեցին գերմանական կաթոլիկներին և մի քանի ժամանակակից հանգամանքների համապատասխան դասեր տուին՝ քաղելով նրանց նիւթը ու Բօնիֆացիոսի կեանքից ու գործունէութիւնից: Բօնիֆացիոսը, գրում էին նրանք, քրիստոնէական կրօնի առաքեալ էր, եկեղեցական միութեան նախանձախնդիր, որին գերմանական եկեղեցին պարտական է սուրբ Աթուի հետ իւր ունեցած միութեամբ և ժամանակակից քաղաքակրթութեամբ: Նորա այստեղ ցոյց տուած առաքինութեան օրինակներին պէտք է հետևեն գերմանական կաթոլիկները և նրանից պէտք է օրի-

նակ առնեն կաթսիի քահանաները: Բօնիֆացիոսի նման պէտք է դիմադրել եկեղեցու և դպրոցի իրարեց անջատման ժողովուրդին: Եպիսկոպոսները հրաւիրում են սրբութեամբ պահպանել գերմանական եկեղեցու և ու Սթոուի կապը՝ որպէս գերմանական ժողովրդին պարգևած մեծ բարեք:

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Դատւիի Real—Encyclopedie գրքի XVI հատորում Կատտեն—բուշը բողոքականութեան մասին տալիս է հետևեալ նկարագիր աշխարհի զանազան մասերում:

Բողոքականութիւնը ամենից շատ հետևողներ ունի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում, որտեղ 76 միլիոն աղագաւան—կութիւնից 65—66 միլիոնը բողոքականութիւն է դաւանում: Այնուհետև գալիս է Մեծ Բրիտանիան 37 միլիոն բողոքականներով Դերմանիան 35 միլիոն, որոնք բաժան եկեղեցիներէ, ապա Շվեդիան և Նորվեգիան, որտեղ կան 7 1/2 միլիոն բողոքականներ, Դանիան 2 1/2 միլիոն, Ռուսաստանը—6 միլիոն, Ունգարիան 4 միլիոն, Հոլանդիան 3 միլիոն, Զուիցերլանդ—2 միլիոն Ֆրանսիան 1 1/2 միլիոն, Աւստրիան 3/4 միլիոն: Արտաքոյ եւրոպայի՝ Անգլիական դադութներում, մանաւանդ Կանադայում, Աւստրալիայում, Հնդկաստանում և հարաւային Աֆրիկայում—10 միլիոն. եկեղեցիներէ թիւը—մօտ 4 միլիոն: Բողոքականներէ թիւն այդպիսով ամբողջ երկրագնդի վրայ հասնում է 180 միլիոնի: Ներքին բաժանմամբ այդ թուից 56 միլիոնը լուստերական են, 29 միլիոն անդլիական եկեղեցու հետևողներ. կալվեականութեան հետ կապուած եկեղեցիներին հետևողներ եւրոպայում 32—33 միլիոն, Ամերիկայում մօտ 57 միլիոն, այլ տեղերում 10 միլիոն. ընդամենը մօտաւորապէս 100 միլիոն: Վերջին տեղեկութիւնների համեմատ կաթոլիկներէ թիւն է 250—260 միլիոն, իսկ Արևելեան եկեղեցուն հետևողների թիւն է 100—110 միլիոն:

Նշանաւոր դիտնական և եկեղեցական պատմաբան Հարնակը նշանակուած է գլխաւոր վերատեսուչ Բերլինի կայսերական մատենադարանի պաշտօնից հրաժարուող Վելմանի ժողովուրդին: Համալսարանում իւր ուսուցչապետական ամբիոնը նա վերապահում է իրեն, բայց նրա նոր պաշտօնի պատճառով իրեն կամքի համաձայն կընշանակուի օգնական, ինչպէս ասում են, հէնց իւր աշակերտներէց:

Тексты и разысканія
по
Армяно—Грузинской филологіи

Книга VIII

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СТРОЙ ДРЕВНЕЙ ГРУЗИИ
И ДРЕВНЕЙ АРМЕНИИ

Томъ I

Изслѣдованіе П. ДЖАВАХОВА
Петербургъ 1905 г.

Նախ քան Հայաստանի քաղաքական կազմակերպութեան ուսումնասիրութիւնը, հեղինակն իւր յառաջաբանի մէջ ասում է. — Զբաղուելով այն լարուած կռուի պատմութեան ուսումնասիրութեամբ, որը տեղի ունէր IV և V դարերում Սասանեան կառավարութեան և նրա կողմնակից տեղացիները և պարսկական քաղաքականութեան հակառակորդ հայ նախարարների մէջ Հայաստանում, ես համոզուեցի որ այդ կռուի իսկական պատճառները պարզաբանութեան և այն ուղղութիւնը որոշելու համար, որ ընդունեց այդ կռիւը ամենեւց առաջ հարկաւոր է գիտենալ հին Հայաստանի պետական կազմը. այլապէս հնար չկար հասկանալու պատմագիրները նկարագրութիւնները, ինչպէս յայտնի է այդ պատերազմը մեծ տեղ ունի գրաւած Եղիշէի և Ղազար Փարպեցու պատմութեանց մէջ: Թէ և հայ ազգի պատմական այդ շրջանը իրեն էր գրաւում մասնագէտների ուշադրութիւնը, այնուամենայնիւ նրանց եղած դէպքերն աւելի կամ պակաս մանրամասնութեամբ հաղորդելուց այն կողմ չէին անցնում և այդ առաջ էր դառն անպատճառ, որ առանց որոշ յենակէտի չէր կարելի ըմբռնել պատմաբանների հաղորդածը: Սկսենք թէկուզ հէնց նրանից, որ Եղիշէն պատմական այդ շրջանը նկարագրում է որպէս կրօնական պատերազմ, որ իբր թէ խնդիրը քրիստոնէութեան և Մազդեզդական կրօնին էր վերաբերում, որ ապստամբ խմբի մէջ յղած նախարարները մտածում էին միայն հոգու յիշութեան մասին և սաղմոսները ձեռքերին, աղօթք մըմնջալով սուրբ խոստովանողների նման, ձգտում էին յաւիտենական կենաց: Կրօնական մօտիւն ու կերպարանքը

գլխաւորապէս յատուկ է նշելէն, մինչդեռ Ղազար Փարպեցին գործն այլապէս է պատկերացնում. թէն ըստ Փարպեցու էլ այդ հոռիւր որոշ չափով կրօնական գոյն ունի, բայց և այնպէս նրա հաղորդած գէպերն այնպիսի մանրամասնութիւններ ու մօտիւններ ունեն հայ ապոստոմբները և պարսկական իշխանութեան ընդհարումները, որ նրա պատմութիւնն ուշադիր ուսումնասիրողի համար կռուի կրօնական պատճառներն այլ ևս միակ և քաջառիկ առիթ չեն ներկայացնում այդ պատմական գէպերի. բայց ո՞վ է արդարը, ո՞վ աւելի ուղիղ է հաղորդում փաստերը, պատմաբաններից ո՞վ աւելի ուղիղ է լուսաբանում գէպերը: Պարզ է, որ մեզ հետաքրքրող խնդիրը լուծելու համար պէտք է տեղեկութիւն ունենալ երկրի ընկերվարական կազմակերպութեան մասին. որովհետեւ երբ մենք կը պարզենք հայկական կեանքի կազմակերպութիւնը և ապա սասանեան քաղաքականութիւնը գէպի հպատակ ազգութիւնները, այն ժամանակ ընդհարման և կռուի պատճառները և այն ուղղութիւնը, որը նա կարող էր ընդունել ընկերվարական պայմաններին շնորհիւ, ղգալի չափով կը պարզուի մեր առաջ: Ահա այս հանգամանքը ստիպեց ինքնուրոյն կերպով ուսումնասիրել հին Հայաստանի պետական կազմակերպութիւնը»: Գիտնական հեղինակի յառաջաբանի այս կտորը մենք ամբողջութեամբ առաջ բերենք, նախ նրա համար, որ ցոյց տանք, թէ ինչն է ստիպել նրան զբաղուել հին Հայաստանի պետական կազմակերպութեամբ և երկրորդ. առանձին գոհունակութեամբ շեշտելու, որ մենք ունենալու ենք շուտով մեր առաջ նրա մի այլ հեղինակութիւնը, որով պէտք է լուսաբանուեն այն պատճառները, որոնք առիթ եղան հինգերորդ դարու պատերազմի և բաժանեցին հայ նախարարներին երկու բանակներէ: Այս խնդրի լուսաբանութիւնը շատ մեծ նշանակութիւն պէտք է ունենայ անշուշտ մեր անցեալ պատմութեան միջին էջերի լուսաբանութեան համար և ամբողջ սերունդների մէջ առաջ պէտք է բերի նոր հայեացք, մինչդեռ մեզ միշտ ուսուցել են, որ V-դ դարու մեծ պատերազմը մի միայն կրօնական և կրօնի պաշտպանութեան համարէր: Բայց ուղարկելով այդ հետաքրքիր աշխատութեան հրատարակութեան, անցենք մեր առաջ գրուած գրքի: Հեղինակը թուում է, թէ ովքեր են փորձել փոքր ինչ լուսաբանել հին Հայաստանի ընկերվարական կազմակերպութիւնը: Առաջին փորձն արել է Իսիդորէանը իւր «Նախաստեղծութիւն աշխարհագրական հայաստանեայց աշխարհի» գրքում. միւս փորձն նոյն ուղղութեամբ արել է հայագէտ Վ. Լանգլուան իւր «Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique»

de l'Arménie sous les sois de la dinastie roupenien», որի առաջին մասում «Condition sociale et politique de l'Arménie avant les Reupeniens» չորս մեծագլեր էջերին աշխատում է պարզել Հայաստանի ընկերվարական կեանքը 12 դարերի ընթացքում, կրկնելով Մովսէս Խորենացու խօսքերը Վաղարշակ Թագաւորի դորժունէութեան և ցեղերի արժանեաց առտիճանների կարգաւորութեան մասին, որ և շարունակուեց մինչև չորրորդ դարու վերջը, որից յետոյ եղաւ հինգերորդ դարու պատերազմը և երկրը բաժանուեց երկու մասերի՝ յունական և պարսկական և ըստ այնմ էլ փոխուեց վարչական ձևը: Լանգլուայի աշխատութիւնը յարգելի Ջաւախովը գտնում է թերի, որովհետև նա կուրորէն հաւատում է իւր աղբիւր հեղինակին և բերում է այնպիսի տեղեր և կարծիքներ, որոնց անհիմն լինելը բոլորովին ակնհայտ է: Ապա յիշում է, որ նոյն խնդրի մասին կայ նաև Ալիշանի աշխատութիւնը «Այրարատ» մէջ «Դուռն Հայոց արքունեաց» վերնագրով գլխի մէջ: Գտնում է, որ հայր Ալիշանը որոշ չափով աւելի առաջ է դնացել Լանգլուայից, որովհետև նա զանազանում է յաջորդական կարգաւ հին Հայաստանի ոօցեալական կազմակերպութեան զարգացման շրջանները (մինչև 4-դ դար, սասանեան, բիւզանդական, արաբական և կիլիկեան): Լանգլուայի և հ. Ալիշանի հիմնական սխալը հեղինակը գտնում է նրանում, որ նրանք Խորենացու պարզամիտ պատմութեանը Վաղարշակի մացրած ցեղական և վարչական կազմակերպութեան մասին հաւատացել և նրա վրայ են հիմնել իրենց ուսումնասիրութիւնը, կարևոր չըգտնելով դիմել ուրիշ աղբիւրներին: Պարզ է, որ Վաղարշակի մացրած պետական կազմը հետևանք պէտք է լինէր ժողովրդի երկար պատմական կեանքի, նրա հասարակական կազմի հետևողական զարգացման (էվօլուցիայի) և անկասկած գոյութիւն չէր կարող ունենալ այն ժամանակներում, երբ ըստ սովորական ենթադրութեան ապրած պէտք է լինէր Վաղարշակը: Բաւարար բացատրութիւն գտնել հին Հայաստանի պետական կազմակերպութեան մասին և Գաւառաշէնի «Քննական հայոց պատմութեան» մէջ, նոյնպէս չի կարելի: Դեռ աւելի վատ. հեղինակը թէև դիտաւորութիւն ունի քննադատաբար վերաբերուելու պատմական աղբիւրներին, սակայն նրա մակերևութական երևակայութիւնը արևելեան բռնապետութեան մասին՝ աւելի է բարդում և մթնեցնում Հայաստանի պետական կազմի հատկանալու խնդիրը:

Վերոյիշեալ փորձերի ապարդիւնութիւնը գլխաւորապէս նրանով է բացատրւում, որ հետախուզողներն իրենց հաշիւ չէին առլիս նախ՝ թէ ի՞նչ նիւթերից պէտք էր և կարելի էր

ուսումնասիրել Հայաստանի սօցիալական կազմակերպութիւնը և երկրորդ՝ ինչպէս պէտք էր մերձենալ հարցի լուսաբանութեան: Քանի որ ուսումնասիրողները կըշարունակեն մի որ և է պատմագիրն առանձին յիշեալ խնդիրն ուսումնասիրելու համար, երբէք որոշ հետեւանքի չեն հասնիլ. բացի դրանց միայն զանազան անուանց մեքենայական անունների ժողովածուներով պաշտօնական անձերի և ցեղերի մասին՝ թէկուզ բոլոր պատմագիրներն քաղուած գործն առաջ չի երթայ: Ամենից առաջ բնագիրը (տեկտը) պէտք է հասկանալ այնպէս, ինչպէս որ հասկանում էին իրենց ժամանակ պատմութիւն գրողները հէնց գրելու ժամանակ. այսինքն պէտք է պարզել թէ նրանք պաշտօնների և ցեղերի զանազան անունները տակ ի՞նչ էին հասկանում. օրինակ ի՞նչ էին ընդունում նախարար, տանուտէր, ի՞նչ մեծութիւն էր նրանց համար սեպուհը և այլն և այլն: Երբ պատմագիրը գրում էր իւր աշխատութիւնը, ահներև է, որ նա ինչ ժամանակ էլ ապրելու լինէր, նա պարտաւոր էր այսպէս կամ այնպէս երևակայել իւր յիշատակած պաշտօնեաներին և զանազան դատակարգերի անգամներին: Ամենից առաջ պէտք է որոշել և վերականգնել այդ հասկացողութիւնը. պէտք է որոշել թէ ինչ էր հասկացնում տանուտէր, նահապետ, տուն և այլ բառերի տակ: Եթէ վերոյիշեալ խուզարկուները փորձին կատարել այդպիսի մի աշխատանք թէկուզ մի պատմագրի վերաբերութեամբ, նրանք միանգամից ոտքի տակին հող կըզգային և նրանց ուսումնասիրութիւնը չոր ու ցամաք անունների և գործառնութեան շարքերից հասարակական կազմակերպութեան փոքր ի շատէ կենսալի պատկեր կըստանար: Քայց այդպիսի աշխատանքը մի պատմագրով չըպէտք է սահմանափակուի. նա առաւել բեղմնաւոր և կանոնաւոր եզրակացութիւնների հասնելու համար՝ պէտք է միևնոյն ժամանակ աչքի անցկացնել և ուրիշ պատմական յիշատակարաններ և այն՝ համեմատականօրէն, բացի դրանց հին յունական հեղինակները՝ Հերոդոտի, Քսէնոֆոնի և Սարաբոնի տեղեկութիւններից՝ մանաւանդ պէտք է օգտուել: Տարաբաղդաբար այդ հեղինակներն Հայաստանի մասին այնպիսի արժէքաւոր և յճուական տեղեկութիւններ չեն տալիս, որքան Վրաստանի մասին. բայց և այնպէս նրանց տեղեկութիւնները՝ որպէս ահանատեոսների, որոնք եղել են Հայաստանում, որոշ դէպքերում կարող են եզրակացութեանց համար ուղեցոյց ընթացք տալ: Հայաստանի քաղաքական կեանքի այս ձևով ուսումնասիրութեան ժամանակ միայն կարելի կլինի հասկանալ վարչական և դատակարգային այն բազմութիւն տերմինները, որ տեղական պատմագիրները գործ են ածում իրենց

գրած պատմութեան մէջ: Վրաստանի հասարակական կազմակերպութեան հետազոտութիւնն ու նախնական ծանօթութիւնը եւ Հայաստանի հասարակական կազմակերպութեան մասին ստացուած հետեւանքների ուսումնասիրութիւնն ու նրանց համեմատութիւնը Վրաստանի կեանքի նման հետեւանքների հետ, հնարաւորութիւն տւին շատ բան պարզելու եւ զնահասելու համապատասխան տեսիլքից:

Առաջինը, որ հեղինակը Հայաստանի հասարակական կազմակերպութիւնն է նկատել առնելիս աչքի առաջ է ունեցել երեք պատմական աղբիւրներ՝ Փաւստոս, Ղազար Փարպեցի և Եղիշէ: Նա յիշում է «Ղազար Փարպեցու ձեռագրերի» տեսութիւնը դ. Գալուստ Տէր Մկրտչեանի, առաջ է բերում նրանց թերութիւնները, նրանց համեմատական նորութիւնը և անկատար ու հին՝ այժմս անյայտ ձեռագրից ընդօրինակած լինելը և այնուհետև անցնում է ուսումնասիրութեան:

«Հետաքրքիրն այն է, որ յիշեալ պատմագիրները խիստ կերպով տարբերում են իրարից իրենց գործածուած և ուղիղական տեղմիւններով: Ղազար Փարպեցին հայ ցեղապետներին ամենից յաճախ կոչում է «սանուհեր», աւելի սակաւ— «իւխան» և երբէք նահապետ չի կոչում. իսկ Փաւստոսն ընդհանրապէս— նրանց կոչում է նահապետ. միայն նա է այդքան յաճախ գործածում յիշեալ տեղմիւնը: Եղիշէն նախապատուութիւն է տալիս նախարար և իւխան կոչումներին և համարեա երբէք սանուհի բառը գործ չի դնում: «Ակներև է, որ նոյն պաշտօնի վերաբերութեամբ այսպէս խիստ տարբեր անունների գործածութիւնը իւր խորունկ իրական հիմունք ունի»: Մատնանիշ է լինում և այն երևոյթի վրայ, որ նոյն պատմագիրները երբեմն փոխոխում են նոյն պաշտօնի համար գործածած տեղմիւնները և այդ հանգամանքը վերագրում է աւելի շուտ ընդօրինակողներին, քան հեղինակներին, մանաւանդ միաբանի յիշեալ յօդուածից յետոյ: Շեշտելով, որ պատմագիրները շատ քիչ նիւթ են տալիս Հայաստանի հասարակական պետական կազմակերպութեան մասին և առաւելապէս նկարագրում են պատերազմական գործողութիւններ և եկեղեցական շահեր գտնում է, որ հնարաւորութիւն չկայ բոլոր ընկերվարական հիմնարկութիւններն ուսումնասիրելու, որ մի քանի խնդիրները վերաբերութեամբ փոքր ի շատե՛ իրական ենթադրութիւններով պէտք է բաւականանայ, որովհետև այդ ենթադրութիւններն հիմնուած են պատմագիրների կցկտուր և պատահամբ յիշուած տեղմիւնների վրայ:

Հեղինակի ներկայ աշխատութիւնը վերաբերում է մի միայն հին Հայաստանի պետական կազմակերպութեան, միայն տեղական ընկերվարական հիմնարկութիւններին, պարսիկներէն կամ յոյներէն փոխ առած հիմնարկութիւններին, Հայաստանի վերաբերութեամբ նրանց քաղաքականութեան և նրա ազդեցութեան մասին ժողովրդի հասարակական կազմակերպութեան վրայ համարեա շօշափուած չեն և կարող են առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ դառնալ:

Մենք պ. Ջաւախովի յառաջաբանը համարեա ամբողջովին առաջ բերինք թարգմանաբար նախ ցոյց տալու նրա նոր կարծիքը հինգերորդ դարու մեծ պատերազմի մասին, որ նա միայն կրօնական պատճառներէն չի առաջ եկել՝ երկրորդ ցոյց տալու նրա իրաւացի կարծիքն ու դժահատութիւնը Հայաստանի սօցիալական կազմի ցայսօր կատարուած ուսումնասիրութեան մասին և երրորդ՝ ցոյց տալու այն ուղին, որով նա առաջնորդուել է յիշեալ աշխատութիւնը գրելիս:

Այժմոս անցնենք բուն նիւթին:

Յարգելի գիտնականի կարծիքով Հայաստանի պետական կազմակերպութեան «սաղմը», որով ապրել է դարերի ընթացքում հին Հայաստանը և որի վրայ է հիմնուած եղել նրա հասարակական կեանքը, պահպանուել է բաւականաչափ պարզ կերպով: Այդ սաղմն է «տունը»:

Տուն բառը հանդիսանում սաղմ, հիմք որպէս հասարակական, այնպէս էլ աշխարհագրական բաժանման:

Տուն բառը նշանակում է արեւնակցական կապերով կապուած մարդկանց խումբը:

Այս միտքն ապացուցանելու համար բերում է օրինակներ փաւստոսից, Ղազար Փարպեցուց:

Նոյն բառը նշանակում է բնակեցրած շինութիւն. (դարձեալ օրինակներ) նոյն բառը նշանակում է և երկիր, որի վրայ ապրել է ընտանիքը, բայց ցոյց է տալի այն կալուածքը, որի վրայ ապրել է ընտանիքը կամ ցեղը: (Ապացոյցներ):

Տուն բառը գործ է ածուել և այն դէպքում, երբ խօսք է եղել որ և է ձորի կամ շրջանի մասին:

Տուն նշանակում էր նաև դաւառ կամ շրջան, որը գտնւում էր որ և է անձի վարչական իրաւասութեան ներքոյ:

Հետզհետե «տուն» բառը ստանում է ամբողջ երկրի, նոյն իսկ ամբողջ պետութեան:

(Առաջ են բերուած փաստեր):

Ուրեմն «տուն» նշանակում էր բնակարան, ընտանիք,

կալուածք, դաւառ, և լիւրջապէս երկիր: Աշխարհագրական բոլոր բաժանմունքներն ամենալիոք մասից սկսած մինչև երկրի նման մեծ թափը՝ նոյն անունն էին կրում: Այս միութիւնն ու որոշ սիւսեմի խիստ հետեւողականութիւնը աշխարհագրական բաժիններ անուանելու, ցոյց է տալիս այդ ձևի բաժանման նախնական դրութիւնը՝ նա արտայայտիչ է այն դրութեան, երբ նախնական կազմակերպութիւնը հզօրապէս պահպանուած էր, արտաքին ազդեցութեան չէր ենթարկուել: Երբ լեզուն ղեռ բաւականաչափ հարուստ չըլինելով, մի քանի նման հասկացողութիւններին համար նոյն բառն էր գործածում: Այնքան է, որ այդ ժամանակներում ընկերվարական կազմակերպութեան հիմքն էր կազմում ստունը և նրանից զարգացաւ հասարակական յաջորդ կազմակերպութիւնը:

Այնուհետև հեղինակը բացատրում է, որ երկիրը երբեմն բաժանւում էր ըստ տեղագրութեան՝ «ձոր»երի: Օրինակ Աղ-նուածոր, Սանոծոր, Առուենից ձոր, Զերմածոր: Անձախածոր, Վայոցձոր, Բերդածոր, Գարդմանայծոր, Հրսիծոր:

Այնուհետև բաժանւում էր դաւառների, աշխարհների և երկրի:

Հէր և Զարուանդ դաւառ.

Մարդպէս ի դաւառ Տարօնոյ. յիւրում դաւառին ի Տայս և այլն:

Սակայն պատահում էին դաւառներ, որոնք կոչւում էին իշխող նախարարական տան անունով:

Թագաւորն Արշակ հրաման տայր յԱրշարունեաց դաւառին շինել. եւ եղև իբրև ի վերայ հասանէր իրայն Անդուլի նահապետն Սրենեաց:

Աշխարհագրական աւելի մեծ միութեան նշանակութիւն ունէին երկիր և աշխարհ բառերը: Երկիր բառը յաճախ դործ է ածուել ամբողջ Հայաստանի նշանակութեամբ, մինչդեռ նոյնը չի կարելի ասել աշխարհի մասին:

• • • յայտմ տեղւոջ ոչ միայն ի վերայ ազգաց և աշխարհաց. (եղիշէ. 83 երես) իշխանութիւն աշխարհաց հայոց մեծաց. Փաւստոս.

Իսկ երբ պատմագիրը ցանկանում էր գործածել այդ բառը ամբողջ երկրի մտքով, աւելացնում էր ամենայն բառը. օր. արխարհ ամենայն.

Պարոպապատ տարածութիւնը հայերէն կոչւում էր քաղաք և այդ բառը պահպանել է իւր նախնական նշանակութիւնը:

... «գամենայն էրէս և զգաղանս հրամայեաց ժողովել և ընուլ քաղաքորման, զի լիցին նոցա տեղիք որոց» (Փաւստոս III. ք): Պարզ է, որ այս դէպքում քաղաք բառը այն մտքով չի գործածւում, ինչպէս այժմս հասկանում ենք:

Հեղինակը կարծում է, որ քաղաք ասելով հներում հասկացւում էր ամրոց, և երկիրը բաժանւում էր այդ մանր պաշտպանողական միութիւնների իրենց շրջապատող գիւղերով: Բերելով Եղիշէից մի օրինակ, ենթադրում է, որ բացի պաշտպանուելու հնարաւորութիւնից և պատճառից, գիւղերն առանձնապէս լսմբւում էին այդ տեսակի կեդրոնների շուրջը և տնտեսական հանգամանքներից: Քաղաքների մասին հին հեղինակներով այ. Զաւախովը գծուարանում է որոշ դադաւիար տալ, որովհետեւ նոյն հեղինակը օրինակ Արշակաւանը և քաղաք է կոչում և աւան և գիւղաքաղաք: Այնուհետեւ կանգ է առնում քաղաքների անուանց կազմութեան վրայ և ցոյց տալիս, թէ ինչպէս հայերէն քաղաքների անունները կազմւում են կերտ, շատ, աւան և ապառ մասնիկների յաւելումով. օր. Տիգրանակերտ, Ադամակերտ, Երուանդակերտ. կերտ բառը Պահլաւերէն նշանակելով շինած, կարող է և գործ է ածւում թէ քաղաքների և թէ գիւղերի համար: Մաս վերջաւորութեամբ՝—Արտաշատ, Երուանդաշատ: Աւան վերջաւորութեամբ՝—Արշակաւան, Զարհաւան, Նախճաւան: Ապաք վերջաւորութեամբ՝—Վաղարշապատ: Այսպէս ահա քաղաքների անունները ցոյց են տալիս օտար ազդեցութիւն՝ ասորական և հին պարսկական: Գիւղի համար հին հայերէնում գործ է ածուել երկու բառ՝—գիւղ և աւան՝—Բաղաւան, Նախճաւան և այլն: Աւան և գիւղ բառերը մի և նոյն նշանակութիւն ունին. իսկ գիւղաքաղաք միջին անցողական մեծութիւն է՝—այն է գիւղից քաղաք անցնող միջին մեծութիւն: Իհրդ և ամուր գործ են ածւում որպէս ամրոցներ, ոսկայն նրանց կազմակերպութեան մասին պատմաբանները ոչ մի կոնոնաւոր տեղեկութիւն չեն տալիս. միայն յայտնի է, որ տանուտէրերից իւրաքանչիւրը իրեն համար ամրոց ունէր:

(Շարունակելի).

Ե. Յ. Վ. Մ.

«ԸՄԵՆԸՑՆ ՀԸՑՈՅ ԿԸԹՈՒՂԻՍՈՍԻ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹԵԼՆ ԸԹԹԻԻ.»

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՒԱՍՏԻՔ)

Աղէփանդր Վերմիբեան (Новой Обозрѣніе
№ 142 юл. 8, 1905).

—, «Новой Обозр.»-ի տեղական լուրերի մասում կարգում ենք. «Մեզ հաղորդում են էջմիածնից, որ ամենայն Հայ Կաթողիկոսը միջնորդել է վերացնել տաճկահայտակ հայ վարդապետների եպիսկոպոս ձեռնադրուելու համար էջմիածին գալու արգելքը: Տաճկահայտակ վարդապետների վերաբերութեամբ այս արգելքը, որ դրել է Վ. Կ. Պլեվէ, գործադրւում է մինչև այսօր»:

Այս միջնորդութեան առիթով կարծում ենք հետաքրքիր կը լինի մէջ բերել մի քանի պատմական հաւատարիք, թէ մեր երկրի նախկին կառավարիչներն ու կայսերութեան մէջ բարձր վարչութիւնները ինչպիսի վերաբերմունք էին ցոյց տալիս դէպի այն խնդիրը, որով էջմիածնի Աթոռը ձգտում էր պահպանել իւր գերագահութիւնը տաճկայ և պարսկահայտակ հայերի մէջ:

Դեռ մինչև Երևանի նահանգի Ռուսաստանին միանալը էջմիածնի Աթոռը որոշ աստիճան կորցրել էր այն գերագահ նշանակութիւնը, որ նա հին ժամանակներից հաստատուած սովորութեամբ ունէր բոլոր երկրների հայերի մէջ: Այս նահանգը Ռուսիային միանալով էջմիածնի Աթոռը առաջին իսկ օրից չը գրաւեց այն գերական դրութիւնը, որ ունի այժմ, (չը նայելով Վ. Կ. Պլեվէի կարգադրութեանը, և վերջին երկու տարիներս հրատարակուած փոփոխութիւններին): Իսկ այժմեան նշանակութիւնը էջմիածնի Աթոռը ձեռք է բերել հետզհետէ և գլխաւորապէս շնորհիւ ռուս կառավարութեան հոգացողութեան: Երեսնական թուականի սկզբում ամենայն հայոց Յովհան-

նէս Կաթուղիկոսը (Կարբեցին) ջանահնար էր լինում՝ վերահաստատել Տաճկաստանի վերայ Էջմիածնի գերագահ նշանակութիւնը, որ նուիրագործուած էր հնագոյն սովորութիւններով։ Յովհաննէս Կաթուղիկոսի ջանքի գլխաւոր կէտերն էին հետեւեալները.

1, Յիշել իւր անունը Տաճկաստանի հայ եկեղեցիներում.

2, Բաշխել այնտեղի հայերին ս. միւռնը.

3, Այնտեղի եկեղեցիներում Էջմիածնի վանքի համար դանձանակ հաստատել և

4, Կ. Պօլսում Էջմիածնի մշտական փոխանորդութիւն հաստատել նուիրաբերութիւնները դանձելու համար։

Այս մասին միջնորդութեան թղթակցութիւնները կատարւում էին այն ժամանակի Վրաստանի կառավարչապետ Բարոն Ռօզենի, վիցէ-կանցլէր գրաֆ Նեսսելրոդի, ներքին գործերի նախարար Բլուտովի, Կ. Պօլսոյ մեր դեսպան Բուդենևի և սենատոր Բօգօֆինիկինի միջև*։ Բոլոր թղթակցութիւններից մէջ բերեցք մի քանի տեղեր, որոնք պարզ ցոյց են տալիս այն ժամանակի կառավարութեան վերաբերմունքի բնաւորութիւնը դէպի Էջմիածնի Աթոռի ձգտումները։ Ահա թէ ինչպէս է սկսւում Լ. Շ. Շ. (իսկական պետական խորհրդական) Բուդենևի՝ առ Բօգօֆինիկինն 1838 թ. Նոյեմբերի 25-ին № 358 գրութիւնը.

«Ունեւով ի նկատի մինիստրութեան հրահանգները և բազմադիմի ցուցումները, որ հաղորդուել են ինձ, ես անդադար աշխատել եմ իրականացնել կառավարութեան և Վրաստանի մեր վարչութեան ենթադրութիւնները Էջմիածնի Կաթուղիկոսի կողմից այստեղ մի անձն անարգել մնալու մասին՝ ի վաղուց անտի Էջմիածնում հաստատուած հայ եկեղեցու գերագահ Աթոռի և տաճկահպատակ հայերի միջև նախկին յարաբերութիւնները վերահաստատելու համար»։

* Акты Кавказской Археографич. Камисии, т. VIII, переноска № № 179, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 190, 195, 196, 206, 207, 212, 218, 222.

Քիչ ներքև կարգում ենք.

«Միայն նրա (փողերանոցի տեսուչ Ղազազ Յարու-
թիւնի) զօրեղ ազդեցութիւնը կարող է հեռացնել դժուար-
ութիւններն ու կնճիռները, որ հանգիպում են ինձ
այստեղի հայ հոգևորականութեան կողմից: Այդ դժուար-
ութիւնները, արգարի, բաւական կարեւոր և հիմնաւոր
են. որովհետև Տաճկաստանի հետ մեր վերջին պատե-
րազմի ժամանակ Բարձրագոյն Դուռը պահանջել է այս-
տեղի հպատակ հայերից տալ պաշտօնական խոստում, որ
նրանք Ռուսիայի գաղութների տակ մտած հոգևոր վարչու-
թեան հետ յարաբերութեան մէջ պէտք է չը մտնեն»:

Այս գրութեան վերջում ասած է.

«Աւելորդ չեմ համարում կցել, որ անցեալ մայիսի
24-ին, № 116, ձեռ գրութեան հետ ինձ ուղարկած թան-
կագին ագամանդեայ խաչերը Հայոց պատրիարքներին
հասցնելու համար, դեռ չեն յանձնուած նրանց, թէև
նրանց համար որոշուած այս պարգևների մասին նրանք
արդէն ինձնից տեղեկութիւն ստացել են» (Եր. 277. КАРК.
АРХ. КОМ.):

Բարոն Ռօզէնը նկատելով Կ. Կօլսոյ ու Երուսաղէմի
պատրիարքների դժկամակութիւնը Յովհաննէս կաթողի-
կոսի պահանջած 4 կէտերը լիովին ընդունելու, գրում
է գրաֆ Նեստելրոգէին, ի միջի այլոց հետևեալը.

«Այլ և խոնարհաբար խնդրում եմ Ձերդ պոյծառա-
փայլութեանը, որ մեր դեռպանի առանձին ուշադրու-
թիւնը դարձնէք յուշագրի մէջ բացատրուած հանգամանքի
վերայ Կ. Պօլսոյ պատրիարքի գործողութեանց մասին, որ
ոչ միայն ձգտում է խղել էջմիածնից որևէ կախումն,
այլ և էջմիածնի բոլոր ազդեցութիւնը տաճկահպատակ
հայերի վերայ ոչնչացնել, և հնարաւոր միջոց ձեռք առնել՝
խափանելու այդ գործողութիւնները: Որպէս եզրակացու-
թիւն՝ պարտք եմ համարում պարզել, որ էջմիածնի նախ-
կին յարաբերութիւնը տաճկահպատակ հայերի հետ վե-
րականգնելը ոչ միայն Մայր Աթոռին մեծ օգուտ կը բերի,
այլ, ինչպէս ձեզ յայտնի է, մեր կառավարութեանն էլ՝

շատ բաներով, յատկապէս, ինչպէս համոզուած եմ, հէնց նրանով, որ Պրօպագանդի ջանքը կաթոլիկ դարձնելու Տաճկաստանի հայերին, որոնք մեր կուսակիցները են և անկեղծօրէն ցանկանում են յարած մնալ էջմիածնին, յաջողութիւն չի ունենայ, (Թուղթ 21 նոյեմբերի 1835 № 92. եր. 296):

Այս առիթով Դ. Ե. (գաղտնի խորհրդական) Բլուգովը գրում է Բարոն Ռոզէնին, ի միջի այլոց, հետեւեալը.

«Աչքի առաջ ունենալով վերև գրուածը, գտայ որ, էջմիածնի պատրիարքական Աթոռի ձգտումն այս գործում չը նայելով մեր դեսպանի բոլոր ջանքերին, թէև լիովին բաւարարուած չէ, սակայն պետութեան գլխաւոր նպատակը այս խնդրի նկատմամբ, դատելով Կ. Պօլսոյ պատրիարքի ասածից, որպէս գործի սկիզբն, բաւական գոհացուցիչ է» (Թուղթ 17 նոյեմբերի 1836. № 2392 եր. 299):

Բարոն Ռոզէնը անհամաձայն մնալով առաջ բերուած հայեացքին, ահա թէ, ի միջի այլոց, ինչ է գրում Դ. Ե. Բլուգովին.

«Հասու լինելով բուն պատճառներին, որոնք հարկադրել են Յովհաննէս կաթողիկոսին չընդունել Կ. Պօլսոյ պատրիարքի առաջարկութիւնները, որոնք վերաբերում են որպէս ս. միւռոնի բաշխման կարգին, նոյնպէսև Տաճկաստանի Հայոց եկեղեցիներում էջմիածնի կաթողիկոսի անուան յիշատակութեանը, չեմ կարող չըհամարել հիմնաւոր և բոլորովին արդարացի: Եթէ վերջ ի վերջոյ յաջողեն հարկադրել Յովհաննէս կաթողիկոսին, որ նա համաձայնի էլ, այն ժամանակ ես ուս կառավարութիւնը պէտք է թոյլ չը տայ այդ. դրանով եղծում է հայ եկեղեցու հին կարգադրութիւնը եւ աղաւստում է էջմիածնի պատրիարքական Աթոռի գերագահութիւնը ոչ միայն Տաճկաստանի, այլ եւ բոլոր հայ եկեղեցիների ու հոգեւորականութեան վերաբերութեամբ: Առաւել ևս այն պատճառով, որ Կ. Պօլսոյ պատրիարքի մեր համար այդ տեսակ վնասակար առաջարկութիւնը ընդունելը տարրացնելով Յովհաննէսի ընտրուելու և օծման անկանոնութեան

միտքը, ոչ միայն մեզ անգոր կը դարձնի յարմար դէպքում վերանորոգելու այժմեան պահանջը, այլ անպատճառ առիթ կը տայ Պարսից և ուրիշ կառավարութիւններին, հետեւելով տաճիկներին, ներմուծել նոյնպիսի կարգ իրանց հայերի մէջ էլ, որոնք այժմ ընդունում են իրանց վերայ, ըստ հոգևոր մասին, Յովհաննէս Կաթողիկոսի լիակատար իշխանութիւնը. մանաւանդ երբ տեսնեն, որ տաճկաց հայերի խուսափումն նրա իշխանութիւնից ու ազդեցութիւնից՝ մեր համաձայնութեամբ է եղել: (Թուղթ 17 օգոստ. 1837 № 376. եր. 307):

Կարծում ենք, որ առաջ բերուած քաղաքականները բաւական են, որ համոզուենք, թէ այն, որին ձգտում էին այն ժամանակի վարչութիւնները, յամառ տոկունութեամբ և հոգածութեամբ, Վ. Կ. Պլեվէի ժամանակ հերքւում էր: Այս քաղաքականները համեմատելով Վ. Կ. Պլեվէի կարգադրութեան հետ ապացուցանում է թէ, այն, ինչ որ այն ժամանակ նպատակադրմար և անհրաժեշտ էր համարոււմ, այժմ ցանկալի չէ այլևս: Ի հարկէ, ազգերի պատմական կեանքի մէջ հանգամանքները կարող են փոփոխուել. և դրա համեմատ էլ, անշուշտ պէտք է փոխուեն իրերի վերայ հայեացքները: Բոլոր պատմական դէպքերը այդ ժամանակից մինչև այժմ յայտնի են և նրանց մէջ խորհրդաւոր ու ծածուկ բան չը կայ: Հարցնելու է, ինչ պատմական դէպքեր կամ պատճառներ կարող էին հարկադրել հրաժարուել այն բանից, որին ձգտում էին երեսնական թուականներին մտադիւր տոկունութեամբ: Ինչով պէտք է բացադրել վերջապէս թէ հայ եկեղեցական բարձրագիւր անձինք, որ այն ժամանակ ամեն ուժով կամենում էին ազատուել էջմիածնի Աթոռի ազդեցութիւնից և փոքրացնել նրա առաջնութեան նշանակութիւնը, այժմ, նոյնպիսի տոկունութեամբ ձգտում են դէպի Ռուսիայի սահմանը՝ ձեռնադրութեան համար: Որ, ոչ միայն Ռուսաստանի, այլ և Տաճկաստանի հայերը միշտ ձգտումն են ունեցել դէպի Ռուսիա, որի մասին վկայում է բարոն Ռօզէնն էլ, այդ հասկանալի է, որովհետև պատ-

մական դէպքերը ակներև պարզութեամբ ցոյց էին տալիս այս ձգտման օգուտն ու շահը, որ, շնորհիւ այս դէպքերի թուրքաց հայաստանի յամառ հոգևորականութիւնն էլ միացաւ իւր հօտին, այս էլ հասկանալի է. որովհետև ուրա—հայ յարաբերութիւնների պատմական դարձնոցը միշտ կռանում էր այն կէտը, որով հայք հոգևորապէս զօգւում էին Ռուսիայի հետ։ Ակնկալութիւնը, որ հայք ունէին ուրա կառավարութիւնից, անտանելի էր դարձնում ստրկութեան ժանդոտած շղթան, որով շղթայուած էին հարեան երկրների հայերը իրանց տիրող կառավարութեան հետ։ Դուցէ բոլոր շնորհների փոխարէն, որոնցով ցամաքել էին հայերի արտասունքն ու տրիւնը, թեթևացել տանջանքներն ու հարիւր հազարաւոր կրծքից դուրս թռած հառաչանքները, նրանք սև ապերախտութեամբ հատուցին, և սրանով էլ բացատրւում է վերաբերմունքի դէպի նրանց փոխուելը։ Բայց կարելի է որ բոլոր ժողովուրդը ապերախտ լինի։ Ընդհակառակն, պատմութիւնը տալիս է շատ անձնագոհութեան օրինակներ, թէ հայերը ինչպէս կապուած են եղել Ռուսիայի հետ։ Խնկատ առէք գոնէ այն, օրինակ, թէ ինչ նստեց թուրքաց հայերին նրանց համակրութիւնն ու գործակցութիւնը մեր զօրքին վերջին ուրա թուրքական պատերազմի ժամանակ*, Յիշեցէք սրանից յետոյ թուրքերի կոտորածը զայրոյթը. մտաբերեցէք 1896 թուի աւերն ու կոտորածը, երբ հարիւր հազարաւորներ զոհ գնացին նրանց կառաւորութեանը, Չէ որ կասկած չը կայ, թէ կատաղութեան այս բաժակի բոլոր կաթիլները տոգորուած էին հայերի համակրութեամբն ու գործակցութեամբը դէպի մեր զօրքերը այն բոլոր պատերազմներում, որ Ռուսիան վարել է ծաճկաստանի դէմ։ Չենք խօսում այն անկեղծ և սրտաշարժ փաստի մասին, որ օրինակ, Եփրատի և Տիգրիսի հովիտների հայերի տներում գտնուում են մեր թագաւորների պատկերները, կամ այն փաստի մասին, որ ուրա

* Брокгаузъ—Ефронъ. Т. XVIII. стр. 15.

թուրքական պատերազմի ժամանակ մի քանի տասնեակ միլիոն ռուսներին ինայոզուծիւն եղաւ շնորհիւ տեղական ժողովրդի վստահութեան դէպի գրաֆ լորիս—Մեքլեովը, որ պատերազմը թշնամու երկրում վարում էր թշխադրամով*։

Այս փաստերը ապացուցանում են մինչև անդամ Տաճկահայերի վերաբերմունքի բնաւորութիւնը դէպի Ռուսիան։ Վախենում ենք թէ այս անձնուիրութեան փաստերին հակադիր՝ կառկածելի որակութեան փաստեր առաջ կը բերեն, որպիսին է «մինչև Ռոստով մեծ Հայաստանի» չարաբաստ քերտէզը, որին, շատ օրէնսդրական փոփոխութիւնների ներմուծութեան ժամանակ, լուրջ նշանակութիւն է տրուել և որը հայերին շատ վշտերի պատճառ է դարձել՝ այս գէնքը տալով նրանց ատոյնների ձեռքը, և որ «կարմիր» ծառայութիւն է մատուցել Հայոց ճակատագրի մէջ։

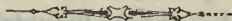
Ազգերի պատմութիւնը սովորեցնում է քաղաքագիտութեան այն պարզ իմաստութիւնը՝ թէ, երբ ժողովուրդների փոխադարձ յարաբերութիւնը կառուցուած է երկուստեք շահի, օգուտի և բազդաւորութեան վերայ, այն ժամանակ այս յարաբերութիւնները լինում են ամենատմուրն և անլուծանելին։ Ինչպիսի որոգայթներ էլ որ լարեն, այդ յարաբերութիւնները քանդելու համար, նրանք, այդ յարաբերութիւնները, կարող են ժամանակաւորապէս տատանուել, բայց վերջ ի վերջոյ պէտք է աւելի ամրապնդուեն, որովհետեւ այդ յարաբերութիւնները կառուցուած են հաստատուն հիմքերի վերայ։ Ընդհակառակն, ինչպիսի նուագներ էլ երգուեն միութեան, եղբայրութեան և ուրոյ մասին, քանի որ ժողովուրդների յարաբերութիւնը չի կառուցուած յիշեալ հիմքերի վերայ, նրանք, այդ յարաբերութիւնները¹⁾, շահերի առաջին ընդհարման ժամանակ կը փլչեն։ Կարծում ենք, որ ռուսների ու հայերի փոխադարձ յարաբերութիւնը յատկապէս կառուցուած է

*) Братская помощь Армянамъ. сборникъ Гр, Джаншиева,

այնպիսի ամուր հիմքի վերայ, որ երբէք չի կարող խոր-
տակուած լինել:—

Թարգմանելով պ. Աղէքսանդր Վերմիշեանի այս ուշ-
ագրաւ յօդուածը՝ պարտք ենք համարում մի քանի կէ-
տերի վերայ կանգ առնել, դրանց աւելի ևս պարզելու
հայ ընթերցողների համար:

Յուսիկ. Նպս.

ՀՈԳԵՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԸ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՇԵՐՔՈՒՄ

Պրոֆ. Ի. Գ. Օրսանսկի

ԳԼՈՒԽ III.

Հոգեբանական երեւոյթների առանձնայատկութիւններն
և նրանց տարբերութիւնը միգրիական աշխարհից:

Հոգեբանական երեւոյթներն հասկանալու համար չա-
փազանց կարևոր է պարզել, թէ ինչո՞ւ է տարբերում
հոգեկան աշխարհը ֆիզիքականից, ինչո՞ւ են կայանում
գիտակցութեան որոշ առանձնայատկութիւնները. հոգւոյ
մէջ կան արդեօք որ և է յատուկ սկզբունքներ կամ յատ-
կութիւններ, որոնք չեն պատահում կամ չեն արտայայտ-
ւում նիւթական աշխարհում:

Առաջին բանը, որ աչքի է ընկնում հոգեկան աշ-
խարհը նիւթականի հետ համեմատելիս, այն է, որ իւրա-
քանչիւր հոգեբանական երեւոյթ բացառիկ՝ անձնական
բնավորութիւն ունի, այսինքն անխզելի կապուած է այն
անձի հետ, որն այդ երեւոյթը զգում է իւր մէջ:

Եթէ ես գիտում եմ որ և է առարկայ, այդ դէպ-
քում նրանից ստացուած մտապատկերը սեփականու-
թիւնս է, կամ իմ գիտակցութեան որոշ կացութիւն.
կարելի է ընդունել, որ որոշ վայրկեանին ես միակ անձնա-

ւորութիւնն եմ, որն օժտուած է հասկանալու շրջապատող բնութիւնը և որ գիտակցութեանս մէջ գոյութիւն ունեցող պատկերը՝ միակ հոգեբանական երևոյթ է, առաջ եկած արտաքին որոշ առարկայի ազդեցութեամբ: Բայց եթէ անգամ լինին բազմաթիւ անհատներ, որոնք օժտուած են միատեսակ ընդունակութեամբ ըմբռնելու իրենց գիտակցութեան մէջ շրջապատող առարկաների մտապատկերներ, գիտակցութեան իւրաքանչիւր երևոյթն առանձին վերցրած, իւրաքանչիւր պատկերն իրենից ներկայացնում է կղզիացած երևոյթ, որը նախ և առաջ չի կարող անմիջապէս հաղորդուիլ մի ուրիշին, և երկրորդ՝ անխզելի կապուած է այն անհատի գոյութեան հետ, որը նրան գիտակցում է:

Բնութեան իւրաքանչիւր առարկայի մասին մենք կարող ենք մտածել որպէս ինքնուրոյն կերպով գոյութիւն ունեցողի մասին, որը մեզանից անկախ է. իսկ մեր գիտակցութեան իւրաքանչիւր կացութեան մասին, օրինակ հէնց այդ առարկայի մտապատկերի մասին այն վայրկեանին, երբ մենք գիտում և գիտակցում ենք այն, մենք չենք կարող մտածել այլապէս, քան որպէս մեր գիտակցութեան մասին, որպէս մեր անձի որոշ մոմէնտի մասին: Այդ պատճառով էլ գիտակցութիւնը, կամ աւելի ուղիղն ասած նրա իւրաքանչիւր վայրկեանը աւելի բարդ է, քան բնութեան որ և է երևոյթը այն մտքով, որ գիտակցութեան իւրաքանչիւր երևոյթը միշտ կրկին յատկութիւն ունի, որովհետեւ նրա մէջ՝ բացի մեր գիտակցութեան բովանդակութիւնից, մտնում է նաև մեր անձնական գործակցութիւնը:

Հոգեկան երևոյթների այդ առանձնայատկութիւնը առաւելապէս խիստ է արտայայտուած կամքի և զգացմունքների շրջանում: Ախորժելին ու անախորժը, ուրախութիւն ու վիշտը, յոյսն ու երկիւղը և այլ նման զգացմունքները, մեր բոլոր ցանկութիւնները, ձգտումներն ու ծրագիրները նպատակները, համակրանքն ու հակակրանքը մեր անձի, մեր սեփական ներքին հոգևոր էութեան տար-

բեր գրութիւններ են: Նոյն իսկ այն դէպքերում, երբ այդ զգացմունքները մեր մէջ առաջ են դալիս արտաքին պատճառների շնորհիւ, օրինակ՝ — երաժշտութեամբ, մենք մեր գիտակցութեան մէջ պարզ կերպով տարբերում ենք հոգեկան գործողութեան երկու կողմեր՝ — մինը, որ վերաբերում է արտաքին պատճառի, օրինակ երաժշտութեան բնաւորութիւնը և մի ուրիշ բան, որը պատկանում է մեր «եսին» — մեր տրամադրութիւնը:

Երբ մեր ուշադրութիւնը կանգ է առնում որ և է պատկերի վրայ, մենք, թէև գիտենք, որ այդ պատկերներն ու տպաւորութիւններն առաջ ին եկած արտաքին բնութեան առարկաների կամ պատճառների շնորհիւ, բայց նոյնաժամանակ մենք գիտակցում ենք, որ այդ պատկերները, որպէս գիտակցութեան որս զրութիւններ, պատկանում են մէկին, ով որ ընդունում է այդ տպաւորութիւնները, այսինքն ըմբռնում է այդ զգացողութիւնը և այդ մէկը դարձեալ մեր ներքին հոգեկան եսն է: Մի անգամ մեր եսը ըմբռնում է այն, ինչ որ կատարւում է մեր գիտակցութեան մէջ, միւս անգամ այդ եսը այն օգեկան (դիտողին երեացող առարկան) է, որի վրայ կատարւում է հոգեկան կեանքը: Գիտակցութեան և մեր եսի մէջ գոյութիւն ունեցող անխզելի կապն է, որ կազմում է հոգեկան աշխարհի անձնականութիւնը: Այդ անձնականութիւնը այնքան բազմատեսակ է երևան դալիս և ունենում այնքան նշանաւոր հետեանքներ, մեր ամբողջ հոգեկան կեանքի նկատմամբ, որ մեզ հարկադրում է փոքր ինչ աւելի կանգ առնել հոգւոյ այդ առանձնայատուկութեան վրայ:

Հոգեկան աշխարհի անձնական անհատական բնաւորութիւնն ամենից առաջ արտայայտւում է նրանում, որ հակառակ ֆիզիքական աշխարհի, հոգեբանական երեւոյթները մարդուց անկախ՝ ինքնուրոյն գոյութիւն չունին:

Հոգեբանական իւրաքանչիւր երեւոյթ, զգացողութիւն, մտապատկեր, միտք կամ զգացմունք, ընդհանրապէս գիտակցութեան իւրաքանչիւր արտայայտութիւնը գոյութիւն

ունի միմիայն այն անձի համար, որի մէջ նա ծնունդ է առել: Միութեան, որպէս գիտակցութեան երևոյթ, բացի ինձանից՝ ուրիշ ոչ ոքի համար գոյութիւն չունի: Ինձանից դուրս գիտակցութիւնս գոյութիւն չունի:

Արտաքին աշխարհի նիւթական երևոյթներն՝ ընդհակառակն բնորոշւում են նրանով, որ նրանց գոյութիւնը կախումն չունի ոչ իմ անձնական և ոչ էլ ուրիշ մարդկանց գիտակցութիւնից:

Մեռնում են մարդկանց սերունդներ, նրանց փոխարինում են նորերը, իսկ արտաքին առարկաները մնում են: Արտաքին առարկաների այդ՝ մեր գիտակցութիւնից անկախ դրութեան մէջն է կայանում ֆիզիքական աշխարհի առարկայականութիւնն ու իրականութիւնը:

Արտաքին աշխարհի մասին մեր ունեցած բոլոր տեղեկութեանց ազբւրն են մեր տպաւորութիւնները, այսինքն զգացողութիւններ, մտապատկերներ և պատկերացումներ, մի խօսքով՝ մեր գիտակցութեան զանազան դրութիւններ: Այդ պատճառով էլ կարող է թուալ, որ նոյն իսկ արտաքին աշխարհի առարկաների գոյութիւնն անխզելի կապուած է մեր գիտակցութեան, մեր հետ: Բայց իրօք այդ կապը այնքան էլ հաստատուն չէ: Նախ՝ արտաքին առարկաների կրկին դիտողութիւնը մեզ համոզում է, որ մենք այդ առարկաները միշտ գտնում ենք մեր աչքի առաջ, որ այդ առարկաները չեն փոխուել այն ժամանակի ընթացքում, որն անցել է մեր դիտողութիւնից:

Բացի դրանից մենք ուրիշ մարդկանց ցուցումներից գիտենք, որ այդ առարկաները շարունակում էին գոյութիւն այդ մարդկանց համար և այն ժամանակ երբ մենք նրանց չէինք դիտում: Այս տեղից վերջ ի վերջոյ առաջ է գալիս այն համոզմունքը, որ մեզ շրջապատող առարկաները թէ և գոյութիւն ունէին մեզ համար մի միայն մեր զգացումների շնորհիւ բայց նրանք ինքն ըստ ինքեան գոյութիւն ունին մեր մարդկային գիտակցութիւնից անկախ: Կարող է պատահել, որ եթէ գոյութիւն ունենայր մի

միայն մի իւրացնող անհատ, կամ եթէ առարկաներն անընդհատ փոփոխելիս լինէին իրենց յատկութիւններն, այդ անհատի մէջ չէր կարող համոզմունք գոյանալ արտաքին բնութեան անկախութեան և իրական լինելու մասին:

Գիտակցութեան ամենաբնորոշ յատկութիւններից մինը կայանում է նրանում, որ գիտակցութեան երևոյթները չեն ձգուում անընդհատ գծի նման, իրար հետ չեն ձուլւում, այլ բաժան են իրարից: Մեր հոգեկան կեանքն ընթանում է թռիչքներով, գիտակցութեան մի երևոյթից մինչև միւսը կայ անպատճառ դատարկ տարածութիւն: Այդ աւելի նկատելի է մտքերի շրջանում, որտեղ հատուծականութիւնն ու անկայունութիւնը աչքի են ընկնում շատ պարզ (ընդհանր) կերպով. նոյն իսկ ամենալարուած խելքի տէր մարդը չի կարող որոշ կարճ ժամանակից աւելի պահպանել և պայծառ պահել իւր գիտակցութեան մէջ որ և է միտքը: Այն դէպքերում, երբ միևնոյն միտքը դիմացկուն անհաստատուն կերպով զբաղեցնում է մեր միտքը, նա իսկապէս առ երևոյթս միայն հաստատուն է, նա երբեմն անյայտանում և երբեմն նորից երևան է գալիս մեր գիտակցութեան մէջ—նա մեր գիտակցութեան մէջ գոյութիւն ունի մի միայն պարբերաբար: Այն հազուադիւրս դէպքերում երբ որ և է անբաժան միտքը տիրանում է մարդու խելքի վրայ, մենք նկատում ենք դրութեան անընականութիւն և խօսում ենք *idée fixe*-ի սեռուման մասին: Նոյն բանն է մեր զգացմունքների, մեր ձգտումների և կամեցողութիւնների վերաբերութեամբ:

Հոգւոյ միակ ասպարէզը, որտեղ կարծէք գոյութիւն ունի գիտակցութեան կայունութիւնը—դա մեր տպաւորութիւնների (սփերան է) սահմանն է, այսինքն զգացողութիւնների և մտապատկերների:

Երբ մեր առաջն է որ և է առարկան, որը միևնոյն ժամանակ հանգարտ է մնում և չի փոխում իւր յատկութիւնները, այդ առարկայի մտապատկերն ու առաջ

բերած զգացողութիւնները որոշ ժամանակ յայտնուում են մեր գիտակցութեան մէջ. մենք ստանում ենք գիտակցութեան ընդհատուող մի դրութիւն: Բայց այստեղ երեւան է գալիս մեր հոգւոյ այն արմատական առանձնաշատկութիւնը, որը գիտակցութեան պայծառութեան ամենայնող պայմաններում — երբ այդ գիտակցութիւնը արտաքին պայմաններից դրդիւ է ստանում և պահպանւում է արտաքին առարկաներով, նա դարձեալ կը մնայ անվստահելի և կայուն մի միայն շատ կարճ ժամանակով: Մանրակրկիտ դիտողութիւնները ցոյց տուին, որ մեր ուշադրութեան ամենալարուած ու կեդրոնացած դրութեան ժամանակ որ և է առարկայի կամ երևոյթի մասին, մենք ժամանակ առ ժամանակ պարբերաբար կորցնում ենք տպաւորութեան թելը: Օրինակ, երբ երաժշտական գործիքը մեր մօտ որոշ ոյժ և բարձրութիւն ունեցող ձայն է հանում տևողաբար, մենք կանոնաւոր պարբերականութեամբ վայրկեանաբար դադարում ենք լսել այդ ձայնը: Արդեօք դա մեր ուշադրութեան զգայարանի յօգնածութեամբ է բացատրւում, թէ այդ ընդհատումները հետեւանք են մեր հոգւոյ անընդհատ աշխատանքին անընդունակ լինելու: Մի բան միայն պարզ է, որ մեր գիտակցութիւնը չի կարող անընդհատ լինել, այլ նա պարբերական բնաւորութիւն ունի:

Նոյն իսկ ամենանպաստաւոր պայմաններում մեր գիտակցութեան ընթացքը նման է շղթայի, որի օղակները պարբերաբար դուրս են ընկնում: Գիտակցութեան այդ առանձնաշատկութիւնն է պատճառը, որ նա իրենց չի կարողանում հասնել ձուլածոյ ամբողջութեան և նա դատապարտուած է երեւալու մեզ՝ որպէս իրար հետևող անկապ մի մասսա:

Ի հարկէ մեր անմիջական գիտակցութեան մէջ արտաքին առարկաներն և երևոյթները նոյնպէս պէտք է անշատ երևան, բայց վերոյիշեալ խմբակցական գիտակցութեան կոնտրօլի շնորհիւ մեզանում արմատանում է հաւատ արտաքին աշխարհի և նրա երևոյթների մշտա-

կանութեան մասին:

Մի հանգամանք նոյնպէս նպաստում է մեր՝ արտաքին աշխարհի մասին, ամբողջացած կանոնաւոր հայեացք ունենալու — դա արտաքին բնութեան շատ խոշոր երեւոյթների յաճախակի և միեւնոյն ժամանակ կանոնաւոր կրկնողութիւնն է: Այդպէս են երկնային մարմինների շարժումները, ցերեկուայ և գիշերուայ, տարուայ եղանակների և բնութեան բաղմաթիւ երեւոյթների կանոնաւոր կրկնութիւնը: Այդպիսի կանոնաւոր պարբերականութիւնը մեր մտքի մէջ կապակցում է բնութեան երեւոյթների մէջ շղթայի բաժան օղակները և մեզ շրջապատող աշխարհը հիւսում՝ անխզելի մի ամբողջութիւն է դարձնում: Իսկ մեր ներքին աշխարհի երեւոյթները միացնելու այդ պայմանները շատ էլ նպաստաւոր չեն դասաւորում:

Ճիշտ է, մեր գիտակցութեան մէջ շատ երեւոյթներ կրկնում են նոյն կանոնաւորութեամբ, ինչպէս և այն արտաքին երեւոյթները, որոնք նրանց շարժառիթն են, բայց մենք բնադդմամբ շատ կանոնաւոր կերպով հոգեբանական կրկնող երեւոյթների այդ մշտականութիւնը վերադրում ենք այն արտաքին պատճառների, որոնց հետ նրանք կապուած են:

Մենք այդ մշտականութիւնն ու կանոնաւորութիւնը վերադրում ենք բնութեան և ոչ թէ մեր անձնական գիտակցութեան:

Բայց կայ հոգեբանական երեւոյթների մի դասակարգ, որը մեր մէջ ծնունդ է առնում կանոնաւոր կերպով և կարծես առանց արտաքին բնութեան ներգործութեան՝ կարծէք վերջինից բոլորովին անկախ — դա մեր մարմնի գիտակցութիւնն է, մեր զգացմունքները, ցանկութիւնները, ձգտումները և գործողութիւնները, այդ բոլորը վերաբերում է մեր անձնաւորութեան, մեր եւ-ին: Այդ տեսակ կրկնող երեւոյթների գիտակցութեան ազդեցութեան շնորհիւն է կազմակերպւում մեր այն համոզմունքը, կամ աւելի ճիշտն առած՝ հաւատը, որ մեր ներսը գոյութիւն ունի մի ինչ որ մշտական, արտաքին

ընտրութիւնից անկախ, մեր հոգեկան եսը:

Մարդկանց իրար հետ համեմատելով, մենք տեսնում ենք թէ նրանք որքան շատ են տարբերում յիշողութեան տեսողութեամբ և այն կայունութեամբ, որով օժտուած են մտապատկերները, մտքերը, ձգտումները, զգացմունքներն և այլն նրանց գիտակցութեան մէջ: Վարժութիւնը բարձրացնում է այդ ընդունակութիւնը, իսկ յօգնածութիւնն ու հիւանդութիւնը — թուլացնում: Մանուկներն ու ծերունիներն այդ կողմից աւելի թոյլ են, քան կեանքի առողջ հասակում եղածները: Կանայք յաճախ աւելի թոյլ են իրենց գիտակցութեան պայծառութեամբ և կայունութեամբ: Շնորհալիութիւնն ու տաղանդաւորութիւնը հետեանք են գիտակցութեան մէջ սեփական դրութիւնների պայծառ և տեղաբար վերատագրելու ընդունակութեան:

Գիտակցութեան այդ սահմանափակ տեսողութեան (фигурация) վրայ արդեօք իբրև ճակատագրական, անփոփոխութեան պէտք է նայենք, թէ կարելի է յուսալ, որ մարդկային ցեղի էվոլյուցիան մեզ կը հասցնի հոգեկան այդ յատկութեան մեծանալուն և կընդարձակի այդ ընդունակութեան սահմանների չափը:

Արդէն այդ ընդունակութեան վերոյիշեալ անհատական տատանումները և տարբերութիւնները մեր վերջին ենթադրութիւնը հնարաւոր են դարձնում: Փորձը ցոյց է տալիս, որ ուշադրութիւնը, այսինքն գիտակցութեան որոշ երևոյթը տեսողաբար վերաբարձրելու ընդունակութիւնը պարբերական կանոնաւոր կրթութեանց շնորհիւ կարող է զգալի կերպով զարգանալ: Ժառանգականութեան ճանապարհով գիտակցութեան այդ ուժեղացումն կարող է հաղորդուել յետագայ սերունդներին և յառաջագիմել սերնդէ սերունդ: Այդ պատճառով էլ ցնորք չի լինիլ, եթէ յոյս տածենք, որ հեռաւոր ապագայում մարդիկ կարող կլինին իրենց հոգեկան երևոյթներն աւելի կայուն դարձնելու: Եւ կարող է պատահել, որ մեր տպաւորութիւնների աւելի մեծ ծառայութեան և տեսողութեան ժամա-

նակ մենք ընդունակ կըդառնանք մեր հոգեկան աշխարհը մտաւորապէս առաւել ամբողջացած, աւելի ամփոփ երեւակայելու, քան ինչ որ կարողանում ենք այժմս: Այն ժամանակ գուցէ անյայտանայ հոգեկան և ֆիզիքական աշխարհի ամենամեծ տարբերութիւններից մինը, գուցէ քանդուի այն խոչընդոտը, որ ներկայումս խանգարում է ըմբռնել գիտակցութեան և ֆիզիքական երևոյթների համամանութիւնը:

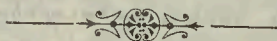
Իսկ առ այժմս գիտակցութեան երևոյթների անկայունութիւնն ու աղօտութիւնը (թոյլ ֆիկսացիան) արգելք է դառնում այդ երևոյթների համագրութեան և բաժանում նրանց ըստ ժամանակի: Հոգեբանական երևոյթների համագրութեան դէմ պակաս արգելք չի ներկայացնում այն՝ իւրաքանչիւր մարդուն անձնական փորձից ծանօթ հանդամանքը, որ մենք որոշ թուէյում մեր գիտակցութեան մէջ չենք կարող միաժամանակ պահպանել երեք չորս պայծառ տպաւորութիւն: Երբ մենք գիտում ենք մեր առաջ դրուած պատկերը, որի վրայ նկարած են մի քանի դէմքեր կամ առարկաներ, մենք կարող ենք որոշ աստիճանի պարզ և պայծառ տեսնել մի միայն մի դէմք, այսինքն՝ — որքան աւելի պարզ և գիտակցաբար ենք մենք իւրացնում պատկերի որ և է մասը, այնքան սահմանափակ է լինում տպաւորութեան ծաւալը, այնքան փոքր է լինում մեր գիտակցութեան ծաւալը ներկայ թուէյում: Մեր գիտակցութեան ասպարիզի այդ սահմանափակութիւնը, կամ՝ մի վայրկեանում մեզ մատչելի տպաւորութեանց շրջանակի սահմանափակ լինելը, հոգեբանութեան մէջ յայտնի է «գիտակցութեան միութեան օրէնք» անունով:

Երաժշտութիւն լսելիս մարդկանց մեծագոյն մասը իւրաքանչիւր վայրկեանում ըմբռնում է այս կամ այն ձայնը և մի միայն քչերը երկարամեայ փորձառութիւնից յետոյ ընդունակութիւն են ձեռք բերում միաժամանակ կամ շատ կարճ միջոցում ըմբռնելու զանազան դորձիքների հանած բոլոր հիմնական ձայները և եղանակի ամ-

բողջութիւնը, որը ստացուում է մասնակի ձայների համագումարից:

Բայց և այնպէս ամենափորձուած երաժշտական ականջ ունենալիս անգամ բաւական է, որ ուշադրութիւնը կեդրոնացնենք որ և է նօտայի կամ գործիքի ձայնի վրայ և իսկոյն մնացած բոլոր ձայներն անյայտանում են մեր գիտակցութիւնից:

(Շարունակելի).

2. ԴԻՐԲ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Շարունակութիւն *)

Պլատոնի երկասիրութիւններէց մեզ համար կարևորէ այստեղ միայն մէկը, առաջին մեզ հասած կոմմունիզմի իմաստասիրական համակարգուած պաշտպանութիւն—«politeia», գիրք պետութեան մասին, որ հաւանականօրէն 368 թուին է երևան եկել, Պլատոնի դէպի Դիոնեսիոս Կրտսերի պալատը կատարած առաջին ճանապարհորդութիւնից քիչ առաջ:

Այդ դրբի բովանդակութեան էական մասը կազմում է այն հարցի քննութիւնը, թէ ո՞րն է արդեօք պետութեան և համայնքի ամենալաւ կազմութիւնը:

Որ պետութեան և համայնքի զոյցութիւն ունեցող ձևերը վատ են, ըստ Պլատոնի ոչ մի կասկած չկար:

Մասնաւոր սեպհականութիւնը, ասում է նա, հարուստների և աղքատների հակադրութիւնը պետութիւնների անկում է բերում: Արդեօք բարեգործութիւնը և հարստութիւնը այնպէս չեն յարաբերում միմեանց, որ եթէ նոքա դուռէն կշեռքի թաթերում, այն ժամանակ նրանցից մէկը կ'ցածանար այնքան, ինչքան միւսը բարձրանար... Հետեւեալը եթէ որ և է պետութեան մէջ շատ են յարգում հարստութիւնը և հարուստներին, ապա աւելի քիչ են յարգում բարեգործութիւնը և բարեգործներին... Այդպիսի պետութիւնը ոչ թէ մէկ, այլ երկու պետութիւն է դառնում. նրանցից մէկը կազմում են աղքատները, իսկ միւսը

*) Տես Արարատ է—Ը էջ 683.

հարուստները. նրանք ապրում են հողք հողքի՝ չարքը նիւթելով միմեանց (ἐπιβουλεύοντες)... *): Եւ լերջ ի վերջոյ դրանք (տիրապետող հարուստները) կռիւ մղելու հնարաւորութիւն չեն ունենում, որովհետեւ կամ պէտք է օգտուեն ամբոխով, որից երբ այդ մաստան ղենուած է, աւելի են վախենում, քան թշնամուց, — կամ նրանից չ'օգտուելով՝ կռուի են դուրս դալիս չնչին ոյժով, — Բայց դրանից չեն ուղում հարկ տալ, որովհետեւ չափազանց փողատէր են»: Իսկ աղքատներին — բանւորներին (προλετariate) Պլատոնը նմանեցնում է ծոյլ մեղուների, — մի բաւականի նշանաւոր համեմատութիւն, որ ցոյց է տալիս հին ժամանակուայ և ներկայ բանւորներին տարբերութիւնը: Ազատ չբաւորները ըստ մեծի մասին քըջազգեստ էին (ցնցոտի հագնող — Lumpen - proletariat)։ Նրանք ապրում էին պետութեան և ստրուկների շահագործութեամբ և այն հարուստների արդիւնքից, որոնք իրանց եկամուտները ստանում էին ստրուկների աշխատանքից և ստորադրեալներին կողոպտելուց: Բայց, շարունակում է Պլատոնը, երկոտանի ծոյլերը փեթակի ծոյլերից տարբեր են: Նրանց մէջ բոլորը խայթոցից զուրկ չեն: «Որովհետեւ խայթոց չունեցող մեղուները ամբողջ կեանքում աղքատ են, իսկ խայթոց ունեցողները մեծ մասամբ դուրս են դալիս խաբէբաներ, զողեր և զրբանահատներ, մինչև անգամ տաճար կողոպտողներ և այլ նման խայտառակութիւնների վարպետներ (Գիրք Ը. գլ. 6—7):

Այն պետութիւնը, որի մէջ միեւնոյն շարքում ապրում են իրար հակառակ երկու այդպիսի պետութիւններ, դատապարտուած է կորստեան, — միեւնոյն է, նրա մէջ կառավարողները հարուստներ լինին (ολιγαρχία), թէ աղքատներ (δemosκρατία):

Սակայն Պլատոնը այդ «վատ կազմակերպութիւններին» փոխարէն ինչպիսի՞ պետական կազմակերպութիւն է առաջարկում: Նա ասում է այդ հակառակութիւնը կարող է ոչնչացնել միմիայն կոմմունիզմը:

Բայց նա այնքան ազնուական էր, որ դժուար թէ ցանկանար դատաւարաբային խտրութիւնների վերացում: Կոմմունիզմը կարելի է դարձնել պահպանողական տարբերին ապահովող կոմմունիզմ, միայն թէ անբող դատաւարի կոմմունիզմով: Երբ որ, ասում է նա, տիրող դատաւարիքի մէջ ոչնչանայ մասնա-

*) Երկու ազգերի մասին խօսածը, ինչպէս ընթերցողը տեսնում է, Դեդրայէի (19-րդ դարու պահպանողական անգլիացի պետական գործիչ) հնարածը չի երկու հազար տարուց աւելի է, որ դա գոյութիւն ունի:

ւոր սեպհականութիւնը, այն ժամանակ կ'իջերանայ նոցա մէջ դասակարգերէն կեդեքելու և շահագործելու դայթակղութիւնը: Այն ժամանակ տիրապետողները կ'դառնան ոչ թէ գայլեր, այլ հոկող շներ, որոնք մի միայն մի դործ կուենան—պաշտպանել ժողովրդին և առաջնորդել նրան դէպի բարիք:

Աշխատող դասակարգերի, գիւղացիների և արհեստավորների, այնպէս և մանր ու խոշոր առևտրականների համար մասնաւոր սեպհականութիւնը մնում է Պլատոնի պետութեան մէջ: Եւ, յիշուի, մասնաւոր սեպհականութեան ոչնչացումը նոցա համար հակասում էր այն ժամանակուայ արտադրութեան ձևի պահանջներին, որովհետեւ դրա հիմքն էր կազմում հողագործութեան և արհեստների մանր արտադրութիւնը, որը ինչպէս ասացինք, պահանջում է արտահանութեան միջոցներով մասնաւոր սեպհականութիւն: Ի հարկէ, այն ժամանակ էլ կային խոշոր տնտեսութիւններ, քայքայ նրանք ոտը ուկները աշխատանքով էին պահպանուում: Հողագործութեան և արդիւնագործութեան արհեստը այն ժամանակ դեռ այնքան զարգացած չէր, որ համայնական արդիւնաբերութիւն պահանջէր: Որտեղ բանւորներին համախմբող արտաքին հարկադրութիւն չի եղել, այնտեղ նրանք ազատ մարդիկ են եղել, այնտեղ, նրանցից ամեն մէկը իւր համար է աշխատել: Ցանկանալ լեւրացնել արդիւնագործութեան միջոցներով մասնաւոր սեպհականութիւնը—Պլատոնի ժամանակ անմտութիւն կ'լինէր: Այդ պատճառով նրա ընկերավարութիւնը էապէս տարբեր էր ներկայից:

Տիրապետող դասակարգը Պլատոնի պետութեան մէջ արտահանութեամբ չէ զբաղուում: Նա ապրում է բանւոր դասակարգերի վճարով: Նրա գոյքի հաւաքարութիւնը ոչ թէ արտահանութեան միջոցների հաւասարութիւն էր, այլ զուարճութեան միջոցների—այդ բառի ընդարձակ իմաստով. սպառողութեան կոմմունիզմ:

Տիրապետող դասակարգը պետութեան պահապանն է: Նրա անդամները առանձին հոգատարութեամբ ընտրուած են ամենալաւ և ամենաբարեգործ մարդկանցից: Այդ պահապանները որդեքը, ի հարկէ, աւելի յաւակնութիւն ունին այդ դասակարգի մէջ մտնելու, քան ուրիշներինը, ուստի և խնձորը շատ հեռու չի ընկնում խնձորենուց: Բայց եթէ այդ պահապանների սերնդից մէկը իւր դերքին անարժան է գտնուում, այն ժամանակ նրան պէտք է առանց արիտոսալու այդ դասակարգից դուրս ձգել. և ընդհակառակն՝ եթէ արհեստավորների և հողագործների մէջ կայ այդ տեսակ մէկը, որի մէջ երևան

են գալիս ազնիւ յատկութիւններ, այն ժամանակ նրան կարելի է պատուով պահել և տիրապետողների մէջ ընդունել»:

Այդպիսով պատմական տէրութեան մէջ ազնուականութիւնը չէր հիմնուում ժառանգականութեան վրայ:

Պահապանների դասի համար նշանակուած մատաղ սերունդը ստանում է լաւ կրթութիւն, որ Պատոնը մանրամասն նկարագրում է, բայց դրա վրայ չարժէ այստեղ կանգ առնել:

«Բացի այդ դաստիարակութիւնից, ասում է այնուհետեւ Պատոնը, ի հարկէ աւելի խելօք մարզը կասէր, որ նոցա բնակարանները, ինչպէս և ամբողջ գոյքը այնպէս պէտք է կարգաւորուած լինեն, որ ոչ արգելք լինեն նոցա լաւ լինելուն, ոչ էլ դրդեն սխալ գործութիւններ անելու քաղաքացիներին վրայ:

«Բոլորովին ճիշտ է», առաց նա (Գլավիոնը):

«Այդպէս դատ», ասացի ես (Սոկրատ).—«Այդպէս լինելու համար արգեօք չպիտի հետեւալ ձեռով ապրեն: Ամենից առաջ նրանցից ոչ ոք սեպհական ոչինչ չ'պիտի ունենայ,—ոչ առանձին բնակարան, ոչ մթերանոց, որ կամեցողին մատչելի լինէր: Բայց ամեն անհրաժեշտ բան, որի կարիքը կ'զգայ թէ քաջ և թէ սովորական ղինւորը, պէտք է ստանան նրանք հերթով միւս քաղաքացիներից, իբրեւ կատարած պահնորդութեան վարձատրութիւն,—այնքան ստանան, որ ոչ մի բանի կարիք չունենան, և որ հետեւալ ապրուայ համար ոչինչ չ'մնայ իրանց ստացածից: Նրանք պէտք է միասին ապրեն, և, ինչպէս արշաւելիս, ճաշ ընդունեն (սիսիտիա): Ոսկին ու արծաթն էլ, պէտք է ասել, նրանք կրում են իրանց հողում, իբրեւ աստուածների պարգև, դրա համար մարդկանց ոսկուն և արծաթին չեն կարօտում: Նրանց պէտք է խոտիւ արգելել իրանց աստուածային ոսկին սրբապղծելու անցողականով, որովհետեւ այդ հասարակ փողը շատ չարք է բերել, մինչդեռ նոցա հողու դանձը մաքուր է: Պետութեան մէջ միայն նրանց պէտք է արգելել գործ ունենալ ոսկու և արծաթի հետ, ձեռք առլ նրան, բնակարանում պահել կամ գրպանը դնել կամ ոսկէ ու արծաթէ ամաններից խմել: Եթէ նոքա ունենային իրանց սեպհական հողն ու բնակարանները, և ոսկին, նրանք կ'դառնային տնաւորներ և գիւղատնտեսներ, և ոչ թէ պահնորդներ, խնամ հրամայողներ և ոչ թէ մնացած քաղաքացիների ընկերներ, այն ժամանակ նրանք կ'ապրէին ատելութեան և անվստահութեան մէջ, ներքին թշնամուց աւելի շատ վախենալով, քան արտաքին, և ինչպէս իրանք, այնպէս էլ ամբողջ քաղաքը (պետութիւնը) կ'կործանուէին (Գիրք Գ. գլ. 22):

Բայց Պլատոնը իւր պահանջները համար ոչ միայն դոյքի ընդհանրութիւն է պահանջում, այլ և հեռացնել նրանից այն ամենն, ինչ որ նրանց մէջ կարող է առաջ բերել մատնաւոր շահեր և սերմանել նրանց մէջ կռիւ և երկպառակութիւն: Դրա համար նա պահանջում է մասնաւոր ընտանիքները ոչնչացնել և մտցնել կանանց և որդւոց ընդհանրականութիւն:

Ինչ որ ներկայ ընկերավարականները հանդէս են բերում իբրեւ ապացոյց սոցեալ—ուսմիավարականների անսոսական անկման,—ընտանիքի և ամուսնութեան ոչնչացման պահանջը, այդ կարող են լսել խոր հնութեան այն փիլիսոփայից, որին այժմ բարոյականութեան պաշտօնական հոկոյնները և... ամենից շատ են փառաբանում նորա համարեա «քրիստոնէական բարոյագիտութեան» համար: «Այս բոլոր նախորդի հետ», ասում է Պլատոնի մէջ Սոկրատը, «իմ կարծիքով կապ ունի նաև հետևեալ կարգադրութիւնը»:

«Ինչպիսի՞նք»:

«Որպէսզի բոլոր կանայք ընդհանուր լինեն»:

Բայց կանանց ընդհանրականութիւնը, սեռական կոմմունիզմը ոչ մի տրամաբանական կապ չունի արտահանութեան միջոցներով ստեղծած ընդհանուր սեպականութեան պահանջի հետ, որովհետև այդ դէպքում կնոջն էլ պէտք է լինէր արտահանութեան միջոցների շարքը դասել *):

Սակայն ուրիշ կէտում պլատոնական կոմմունիզմը նման է ներկայ սոցեալ—ուսմիավարական պահանջներից մէկին: Սրա նման Պլատոնն էլ պահանջում է մարդկանց և կտանց իրաւունքների հաւասարութիւն, թոյլտուութիւն կանանց բոլոր պաշտօններին մասնակցել (ի հարկէ միայն պահանջների դասակարգում): Կանայք պէտք է մինչև անգամ պատերազմին մասնակցէին: Եւ նոյնպիսի կրթութիւն պիտի ստանան նոքա, ինչպէս և մարդիկ պահանջների խմբից:

«Բոլոր զբաղմունքների մէջ, որոնցով պահուում է պետութիւնը, չկայ այնպիսի մէկը, որ կնոջ պատշաճ չլինէր միայն իբրեւ կնոջ, և տղամարդուն՝ իբրեւ տղամարդու»:

Բնական ընդունակութիւններ տրուած են երկուսին էլ

*) Քաղաքացին իւր կնոջը արտահանութեան սովորական զէնք է համարում: Նա լսում է, որ արտահանութեան զէնքերը ընդհանրորէ գործածութեան ներքոյ են գտնուում, եւ, ի հարկէ, այդ ուրիշ կերպ չի կարող մտածել, քան այնպէս, որ ընդհանրականութիւնը պէտք է տա-
րածուի նաեւ կանանց վրայ (կոմմունիզմ, Մանեֆեստ)»:

հաւասար, և կինն էլ իւր ընտելութեամբ կարող է ամեն տեսակ զբաղմունքներէ մասնակցել, ինչպէս և մարդը. բայց նա ամեն բանի մէջ մարդուց թոյլ է... Այդպիսով թող մեր պահնորդներէ կանայք մասնակցութիւն ունենան պատերազմի և պետութիւն կառավարելու մէջ և թող ուրիշ ոչինչ չանեն: Բայց այդ բոլոր զբաղմունքներէ մէջ կանանց պէտք է տալ աւելի թեթեւ մասը, քան տղամարդկանց, որովհետեւ կանայք աւելի թոյլ են (գիրք Ե. գլ. 5 և 6):

Կնոջ հասարակական և քաղաքական իրաւունքներէ հաւասարութեան հիմքը կազմում է տնային տնտեսութեան վերաբերեալ զբաղմունքներէց նրան ազատելն: Պատոնական պետութեան մէջ դա իրագործուում է այնպէս, որ տնտեսական գործերը ընկնում են աշխատող դասակարգի վրայ: Քանի որ առ նուազն, տնտեսական գործերը չէր կարելի մեքենաներով կատարել, կանանց հաւասարութեան խնդիրը ուրիշ կերպ անիրագործելի էր:

Պատոնի այդ գաղափարներն ինչքան էլ համարձակ լինին, այնուամենայնիւ նրանք ցնորքներ չեն, այլ ծագում են իրական հիմունքներից: Մենք այդ տեսել ենք նրա ամենահամարձակ գաղափարներից մէկի, ամուսնութեան մէջ հաւասարաչափ ընտրութիւն մտցնելու վերաբերմամբ: Նրան ղեկավարող օրինակը նրա գաղափարներէ ամբողջ ընթացքի վրայ էր ազդում: Այդ օրինակը Սպարդան էր, ինչպէս արդէն յիշել ենք, Յունաստանի ամենաազնուապետական իշխանութիւնը, որ դրա համար էլ օգտուում կը Աթէնքի ազնուականութեան առանձնայատուկ համակրանքով: Այդ համակրանքը այնքան զօրեղ էր, որ Աթենացւոյ պարտութեան նպաստեց պելեպոնեսեան պատերազմի փամանակ *):

Այն համակրանքը, որ ունէր Պատոնը իբրեւ ազնուական, դէպի Սպարտան, թուում է, թէ չփոքրացաւ Սոկրատի հին ռամկավարական մտքերի ազդեցութիւնից:

Սոկրատեսի աշակերտների մէջ ամենաաչքի ընկնողներէ և նշանաւորներից շատերը Սպարտաուէրներ էին: Քսենոֆոնտը, սպարտական թագաւոր Ագեզիլայի սրտակից ընկերը, սպարտական զօրքերում շատ արշաւանքների մասնակցեց: Խորոնէյի ճաշատամարտում նա չտատանուեց կռուելու սպարտական զօ-

1) Դա արտայայտուեց դաւադրութիւններով, դաւաճանութիւններով եւ մինչեւ անդամ աչքի ընկնող ռամկավարների եւ զօրավարների սպանութեամբ:

բախարի շքախմբում, մինչև անգամ իւր համաքաղաքացիները աթենացիները դէմ՝ Հենց դրա համար էլ նա արդուրուեց իւր հարազատ քաղաքից։ Ալիքիւրիտէսը իրան աւելի լաւ էր պահում պեղեպոնետական պատերազմում։ Նա լինելով աթենական ղորավար, անցաւ սպարտացւոց կողմը, դարձաւ նրանց մօտ, այսպէս ասած, գլխաւոր բանակի հրամանատար, հաղորդեց նոցա աթենացւոց բոլոր թոյլ կողմերը, և դրանով պատճառ դարձաւ նոցա համար մի շարք խոշոր պարտութիւնների, որոնք իսկապէս պատերազմը որոշեցին, թէև երկարատեւ դարձրին այն։

Եւ երբ աթենացիք յաղթուեցին, բաժին դարձան «երեսուսուն բռնաւորների», արիստոկրատ անպիտանների մի խմբի, որոնց յաղթող սպարտացիք աթենական ժողովրդի շընքին փաթաթեցին՝ իբրև կառավարիչներ։ Այդ խումբը, որ հարստանում էր անսանձ տերրորի օգնութեամբ, և վերջնականապէս աւերեց անկեալ Աթէնքը, իւր գլխաւոր էր ճանաչում Վրիտիոսին, որ նոյնպէս Սոկրատէսի աշակերտն էր։

Այդ պէտք է ի նկատի ունենանք, եթէ ուզում ենք Սոկրատէսի դատը ուղիղ հասկանալ։

Այդ բոլորը ի նկատի ունենալով՝ այլ ևս չպիտի դարմանանք, որ սպարտական պետութիւնը այն հիմքն էր, որի վրայ յենուում էր Պլատոնը իւր դադափարական պետութիւնը հիմնելու։ Այդ կարելի է տպացուցանել բազմաթիւ կէտերի վերաբերմամբ, — սակայն այստեղ տեղը չի այդ տպացոյցները յառաջ բերելու։

Սրանով, ի հարկէ, երեք չենք ուզում ասել, որ Պլատոնը ուղղակի ընդօրինակել է Սպարտական պետութեան կազմը։ Դրա համար նա չափազանց փրկիսփայ էր և չափազանց լաւ էր տեսնում այն պակասութիւնները, որոնցով Սպարտան արդէն նրա ժամանակ տանջուում էր։ Իշխանութիւնը և հարստութիւնները, որ պելոպոնեսեան պատերազմի ժամանակ և նրանից յետոյ ձեռք էր բերել Սպարտան, սրան էլ անբարոյականացրին, ինչպէս որ Աթէնքը անբարոյականացաւ արքսիական պատերազմի յաղթութիւններով և նրա հետեանքներով։ Սկզբնական կոմունիզմի մնացորդները, որ գեռ պահպանուած էին Սպարտայում, նոյնքան քիչ կարող էին ազատել նրան իւր այդ անկումից, ինչքան որ ասպետական մի բերդի բեկորներ կարող են պաշտպանուել ներկայ ռմբակոծութիւնից։ Նրանք դարձան հասարակ ձևեր։ Գուցէ Պլատոնի ժամանակ նոցա ամենագլխաւոր նշանակութիւնն այն էր, որ առիթ էին տալիս հետազոտողին և մտածողին ցանկալի և կարելի համարել կոմունական

կարգերը, և դրանց ներկայացրած սկզբունքներէց մշակել Կոմ-մունիզմի մի այնպիսի հետեողական ծրագիր, որ կարելի էր նրա ժամանակ—դռնէ մտաւորապէս:

Հասկանալի է,—դռնէ մտաւորապէս: Պլատոնը աշխուսական էր. բայց նրա աշխուսական տրամադրութիւնը արտայայտուած էր միայն դէպի ժողովրդի ոտորին խաւերը տաճած անձուիրութեամբ. և ոչ թէ իւր գասակարգի անդամների վերաբերմամբ ունեցած վստահութեամբ: Դէպի այս վերջինները նա վերաբերուում էր նոյնպիսի անվստահութեամբ, ինչպէս և դէպի առաջինները: Սպարտացւոց կռակիտ պատերազմաոտրութիւնը և նոցա անխնայ կողոպտատիրութիւնը նոյնքան անախորժ էին նրա համար, ինչքան և ժողովրդի աթենական տիրապետութիւնը:

Դրա համար նա իւր գաղափարական պետութեան մէջ բարձր գասակարգը երկու խմբի բաժանեց. ղինւորներ և կառավարիչներ: Միայն վերջինները կարող էին կառավարել, բայց նրանք փիլիսոփայ պէտք է լինէին: Զինւորական աշխուսականութեան տիրապետութիւնը նոյնքան կորստաբեր էր նրա աչքում, ինչքան և ժողովրդի տիրապետութիւնը, որ նրա ժամանակ մեծ մասամբ բաղկացած էր քրջաղգեստներից: Միմիայն փիլիսոփայների տէրութիւնը կարող է ապահովել պետութեան ինչպիսի կառավարութիւնը: «Քանի որ իմաստասէրների կաճառը (ἐπιστήμονες γέννηται) տիրապետող չլինի պետութեան մէջ, վերջ չի լինիլ ոչ պետութեան և ոչ էլ համաքաղաքացիների դժբաղդութեան, և չի իրականանալ այն կազմն, որ մենք մտածել ենք» (գիրք 2. գլ. 13. Սկզբ. գր. Ե. գլ. 18):

Բայց պետութեան մէջ փիլիսոփայները ինչպէս հասնեն իշխանութեան:—Ոչ թէ ժողովրդի քաղաքական կեանքին մասնակցելով, այլ այնպիսի ձանապարհով, որ կարողանան իրանց հայեացքների կողմը թեքել միապետներից որևէ մէկին (գիրք 2. գլ. 14 1):

1) Վերոյիշեալ ուսուցչապետ Ռոբերտ Պեյլմանը, պլատոնական կոմմունիզմի նորագոյն գիտնականը, մի հիւնալի գիւտ է արել. նա յայտարարում է, որ փիլիսոփայական բացարձակութիւնը (ΟΒΣΑΛΙΟΥΤΗΖΜΕ), որ Պլատոնը պահանջում էր, իրականացած է—գերմանական կայսրութեան մէջ. «Արդեօք այդ պահանջը իսկական սոցիալական պետութեան մասին մի մարդարէական յայտնութիւն չէ, որ ամենից առաջ գերմանական պետութիւնն իրադործեց»: Բայց ո՞վքեր են այն պետական իմաստասէրները, որոնք ինչպէս ունեւորների, այնպէս և չքաւորների գասակարգից բարձր են կանգնած. Դրանք են մեր ներկայ պետական եւ հասարակական աստիճանաւորները, հոգեւորականութիւնը, ուսուցիչները, սպանիրը եւ

Արդէն գիտենք, թէ իւր գաղափարներով միապետին հետաքրքրելու փորձը Պլատոնին ուր հասցրեց:

Նրա լիճտին ունեցան յետագայ այն բոլոր ցնորաբանները (утописты), որոնք ձգտում էին պետութեան և համայնքի վերանորոգման և չէին գտնում դրա համար պիտանի փակտորներ հէնց համայնքի մէջ. նրանք իրանց յոյսը պէտք է դնէին քաղաքական կամ նիւթական իշխանաւորի, իմաստակ թագաւորի կամ մելիսնատիրոջ մեծահոգի կամայականութեան որեւիցէ գործողութեան վրայ:

Պլատոնի ժամանակները նրան յայտնի պետութիւններում արդէն չկար ժողովրդի այնպիսի տարը, որից կարելի լինէր պետութեան վերանորոգութիւն սպասել: Ամեն բան փտած էր և խախտուած, և միապետութեան գաղափարը, որպէս պետութեան վերջին միջոց, մինչև անգամ արդէն ծագել էր հասարակապետականների դիւում: Քսենոֆոնտը, Պլատոնի աշակերտակիցը մի քաղաքական վէպ գրեց «Ալեքսանդրիոս», որի մէջ փառաբանում է բարեկիրթ թագաւորի տէրութեան մէջ սպասուող բարեկեցութիւնը:

Պլատոնից յետոյ փելիսոփաները շուտով սկսեցին դալ այն եզրակացութեան, որ միապետութիւնը ոչ թէ նոցա իշխանութիւն է տալու պետութեան մէջ, այլ ազատելու է նոցա պետական գործերի մասին եղած ծանր հոգսերից: Պետութեան քայքայումը ցոլանում էր ընդհանուրի գիտակցութեան մէջ:

այն. Հէնց այդ զիրքը ունեցող ևւ այդպէս տրամադրուած հասարակական դասակարգ ստեղծելու մէջ, որ ունի մեր ժամանակակից պետութիւնը ևւ չունէր հինը, պատոնը հանճարեղ տրամադրութեամբ տեսնում էր ամեն տեսակ քաղաքականութեան գլխաւոր ևւ հիմնական հարցը» (R. pölmann, geschichte des antiken Kommunismus und sozialismus, Ա. էջ 427 ևւ շար.)։ Այն կարծիքը, որ ամբողջ պատմական դարգացումը, միջին դարերից սկսած ուրիշ նպատակ չի ունեցել քան Նոհեն ցոլերնեան տոհմի ևւ տէրութեան փայլուն փառաւորութեան նախադուշակութիւնը, այդ ըստինքեան ենթադրում է պատմութեան գերմանացի ուսուցչապետը: Բայց խորամուկ լինել մութ անցեալի մէջ ևւ Պլատոնին դարձնել պրոսական զինուորութեան ևւ բիրտկրատիայի արգարացնող, ոչ որ չէր համարձակում ասել այդ մինչև պետմանը:

Եւ որ գերմանացի փիտնականը կարող է յուշական իմաստասիրի գլխին պրոսական սաղափարդ դնել հանդիսաւոր կերպով ևւ ծաղր ու ծանակ չգաղնալ—այդ շատ բնորոշ է ներկայ գերմանական պատմական գիտութեան ևւ հասարակութեան համար:

Այժմ արդէն ոչ թէ հասարակութիւնն է զբաղեցնում իմաստասէրներին, այլ նոցա իսկական «եսը»: Նրանք արդէն ոչ թէ ամենալաւ պետական կազմակերպութիւնն են որոնում, այլ թէ ինչպէս անհատը կարող է իւր սեպհական ոյժերով երջանկութեան հասնել: Հետզհետէ պատրաստուում է այն մթնոլորտը, որից ծնուում է քրիստոնէական կամմունիզմը:

(Շարու Բակելի):

Թարգ. Ի. Ս.

ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՅՈՒ ԿԵԱՆՔՐ

Դ.

Կորուպ

Կորուպը 5—6 կանգուն բարձր՝ հաստ 4 կամ 6 սիւներու վրայ հաստաւորուած մի շինութիւն է, որ պիտի պահուի դիւղացու լազուած. կաղինը՝ ընկոյզը. պտղեղենը ևն.: Նաեւ այն բաները որ միներէ վնասուելու երկիւղ կայ:

Գիւղացին կորուպի համար նախապէս պատրաստած ու չորացուցած էր մաւմրգի, խոզկաղնի ծառներէ հաստ ու բարակ գերաններ, մեծ մեծ կոճղներ. 3—4 մատ հաստութեամբ 10—15 կանգուն երկարութեամբ տախտակներ, զորս կամ սղոցով քաշել տուած էր և կամ կացինով տաշելով բարակցուցած, տախտակի ձև տուած էր, պատրաստած էր նաեւ ծածել կոշուած հիւստուածքը, որ պետեղելու էր կորուպի յատակը — սիւներու գլուխը: Պատրաստած է նաեւ մարգակ, խարթումայ, դռնցու և այլն:

Այն որ աղքատ է իր կորուպը չորս սեան ծայրը կը հաստատէ, այն որ հարուստ է, վեց սեան.

Տան աջ կամ ձախ կողմը դռներու մէկի հանդէպը 10—15—20 քայլ հեռաւորութեան վրայ—15—20 քայլ տարածութեամբ տափարակի վրայ լիտեր կը պեղէ գիւղացին, ապա կորուպի սիւները հաստ գերանները կը պատրաստէ քառակուսի տաշելով, այնպէս որ ներքեւի կողմը պիտի լինի հաստ, մի մարդ հաղիւ հազ

պիտի կարողանայ գրկել, իսկ գէպի ծայրը տակաւ առ տակաւ բարակ. այնպէս որ ծայրը ուրի 1/4—1/3-ը լինի, որպէս զի վերեւի ծակ կոճղ մի անցնէ բարակ աեղի վրան: Երկու կարգի փոսերու մէջ կամրացնէ սեան ներքի հաստ մասը, այնպէս որ իւրաքանչիւր ուն իւրարմէ 4—5—6 քայլ հեռու լինին. երկարութիւնը գէպի տան դուռը ուղղութեամբ լինի: Սիւները քարով ու հողով այնպէս ամրացուցած է փոսերուն մէջ որ այլ ևս շարժելու հնար չկայ: Այժմ գլեղացին մեծ կոճղներու մի կողմ կը սողոցէ, միւսը վրանածա կը տաշէ. հարթ կողմի միջավայրը քառակուսի մի ծակ կը բանայ լիսեռի ձևով, ապա գլխիվայր կը դնէ սեան ծայրի բարակ մասին, կիջնի կը հաստատուի հաստ մասի վրայ: Վեց սիւներն ևս այնպէս պատրաստեց: Այժմ սիւները կանգնած են. սիւներու ծայրերու վրայ հաստատուած եւրոպական գլխարկի ձևով կոճղներ, որպէս զի միջները մինչև կոճղները—լիսեռը բարձրանան. այլ չկարողանան վերև բարձրանալ: Վրանածա կոճղներու վերևի մասը հարթած է գլեղացին. այս անգամ մի երկայն գերան կերկարացնէ երեք սիւներու ծայրը հաստատուած կոճղներու վրայ այնպէս, որ գերանը ընկնի սիւներու բռնող կոճղներու վրայ: Այս անգամ երկու կարճ գերան երկարացուց լայնքէն, երկու գերաններու ծայրերու վրայ հաստատեց: Գերաններու ծայրերու մօտ քերթուածներ կան. լայնքէն ձգուած գերանի քերթուածը կընկնի երկայնքի քերթուածի մէջ, որով չորս անկիւն կազմող գերանները ամրապինդ իրար կը բռնեն: Լայնքէն մի գերան ևս կը ձգէ միջին սիւներու վրայ և կսկսի եզերքներէն տախտակորմ բարձրացնել:

Տախտակորմը հասարակ կամ լաւ կը պատրաստեն. հասարակը այն է, գերաններու պէս տախտակներու գլխի մօտ քերթելով, վզիկներ կը կազմեն, ապա գերաններու վրայ կերկարացնեն, երկայն տախտակները երկու կողմէն, լայնքէն ևս ուրիշ տախտակներու վզիկներու վրայ, որով իրար կը բռնեն, այլ ևս չեն շարժի: Այսպէս երկրորդ կարգի տախտակները են:

Իսկ աւելի հաստատուն շինելու համար գերաններու միջավայրը, գէպի երկայնքը, փոսիկներ կը կռնեն. տախտակներուն երբեք կողքը կը մացեն փոսիկներու մէջ, նոյնպէս երկու կողմերն ևս, ապա սղոցով գլխի մօտ կարելով կը բանայ մի բացուածք ներքեւը հաստատուած երկայն տախտակի վերի կողմէն և լայնքը տրուած տախտակի ներքեւի կողմէն, մէկի բացուածքը միւսի մէջ հաստատեց այնպէս, որ քերթը տախտակի միւս քերթէն աւելի ցած իջնելով պինդ իրար կապուեցան:

Մենք իմացանք տախտակները իրար կապելը. այժմ ներ-

քան տախտակը վերան տախտակին կապելու համար ներքևի տախտակի կողքին մէջ նոյնպէս փոսիկ կը կտրէ, վերևի տախտակի կողքերը կը հանէ. բարակ մասը կը մտցնէ ներքևի տախտակի փոսիկի մէջ, նախկին ձևով գլուխները իրար կապելով, նոյնպէս երրորդ չորրորդ ևն, կարգերը բարձրացնելու համար. տան կողմէն մի դուռ կը թողու. կը շարունակէ $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ արշին բարձրութեամբ: Վերջին տախտակներու վրայ կը հաստատէ բարակ գերաններ: Երբմի գերաններով իր բարձրացնեն տախտակորմը:

Լայնքէն ձգուած գերաններու վրայ ծայրերը շեղ կտրուած խիտ հաստ տախտակներ կը հաստատէ. այնպէս որ իրար վրայ եկողները իրարմէ կարճ լինին. վերին մասը օրօրօցի կամարի ձև առնէ. այնուհետև ամենաբարձր տեղէն, որ լայնքերու միջավայրն կընկնի. մի գերան կերկարացնէ, գերանի երկու կողմը մարդակներ կը դարնէ, այնպէս որ մարդակի մի ծայրը գերանին գումէ, միւր ծայրը երկայնքէն ձգուած տախտակներու վրայ իջնի. նաև մարդակէ մարդակ ևս մանր մարդակներ. ապա երկայն տախտակներ, կամ խարթումայ կը քսամէ տան ծածքի պէս, մի կամ երկու տարի յետոյ կղմնդը կը շարէ:

Կորոպը կանգնած է 4—6 սիւներու վրայ, առաջի երկու սիւններու վրայ հաստ տախտակներով յատակուած. այդ սուֆայի մի անկիւնը ամբարի ձևով հաստ տախտակներով կորոպի տախտակորմի ձևով քառակուսի կը բարձրացնէ 2—3 մէթր երկայնութիւն կամ լայնութիւն ունեցող սալքիք, փականքով դուռ կը կախէ վրան. ուրաեղ կը զետեղէ ձմրան համար պատրաստուած մրգեղէնը կամ վաճառուելիք կաղինը, խնձորը, տանձը ևն, այն րաները, որ մկներուն կեր չլինին:

Մածել.—Մածելը երկու մատ հաստութեամբ կաղնի ցողուններէ հիւսուածք մէ, որ պիտի զետեղէ կորոպի յատակը—սիւններու ծայրը, որ նախապէս դուրսը կը պատրաստէ հետևեալ ձևով:

Հաստ ցողեր կը ցցէ գետին մի ուղղութեան վրայ՝ իւրաքանչիւրը 1—2 թիղ հեռաւորութեամբ, որ լինելու է կորոպի յատակի չափովը թէ լայնութիւնը և թէ երկարութիւնը: Սոյն ցցերու վրայ կը հիւսէ կաղնի կամ լաշի բարակ ցողուններ և դեռ կորոպի տախտակորմ չբարձրացուցած սիւններու գլխին հաստատուած կոճղներու ու գերաններու վրայ կը հաստատէ, որ կը կազմէ կորոպի յատակը: Սյս ծածկելու վրայ արդէն պիտի զետեղուեն գլուղացու հացի համար պատրաստուած լաւ դուռն և այլ ընդհանրները, որք չորանալու պէտք ունեն:

Կորուպը.—Ահա ձեզի վեց հաստ սիւններու գլխարկներու վրայ հաստատուած տախտակորմով մի հաստատուն շէնք, շէնքի առաջը 3—4 կանգուն լայնութիւն ունեցող սուֆան. սուֆայի աջ կամ ձախ կողմը կը բացուի սարբինի դուռը. առաջը կորուպի դուռը:

Կորուպը շատ անգամ ներկուած է կամ հիւսը գեղեցիկ քանդակներ հանած է վրան, հաստ յաղթանգամ սիւնները այնպէս գետին հաստատած, հաստ տախտակները այնպէս ամրապնդ իրար հապած է, որ ու է հեղեղ, խիստ քամի մաղի չափ չազդեր, մինչև իսկ երկրաշարժի ժամանակ ամենաապահով շինուածիւնն է:

Կորուպի սանդուխը շարժական է կամ վերեւէն կախուած կը շինեն այնպէս որ գետնէն մի քայլ բարձր մնայ. մկներ վերեւ չբարձրանան:

Ե.

Գիւղացուն կաղնուք

Տրապիզունի գիւղացու արտահանութիւնը կաղնին է¹⁾ գլխաւորաբար, ապա լուբիան ու կանեփէ գործուած կտան. նա իր ունեցած արտէն հազիւ երեք ամսուան լաղուտ հացաբոյսն հայթայթէ հացի համար, որով գիւղացին աւելի ուժ կտայ կաղնուտի, որպէս զի պտուղը վաճառէ. լաղուտ գնէ, ապրի: Գիւղացին արգէն ունի հին կաղնուտ, որ տարածուած է նորատան աջ ու ձախ զառիվայրերը և տան տակ գտնուած արտի օրքն (ներքևի կողմն):

Կաղնուտը բուլք-բուլք թուփերէ կազմուած է. որպէս այգին, սակայն նա չունի թումբեր, այլ հարթ հաւասար գետնի վրայ տնկուած է. իւրաքանչիւր բուլք¹⁾ իրարմէ 7—8 քայլ

1) Կաղնի կասեն հայ գիւղացիք կաղին պտուղն արտադրող թուփին. որ հազիւ բազկէ փոքր ինչ հաստ լինի ամենամեծը. 5—6 կանգուն երկարութիւն. իսկ բուն կաղնի ծառին (փալուտ) խոզկաղնի կասեն գիւղացիք, որ անտառային հսկայ ծառ է. ունի կարծր փայտ. պտուղը միայն խոզեր կուտեն. բունը իբրեւ դերան կը գործածեն մեծ շէնքերու վրայ. որը շատ դիմացկուն է. Շատ անգամ կորուպի տախտակներ կը քաշեն կաղնի եւ մաշմրդի ծառներէ:

1) Բուլք կը կոչուին իրար մօտ աճող 5—10 կամ 20 թուփեր, արհեստական կերպով տնկուած կաղնին կամ ինքնաբոյս վայրենի թփեր, որպէս վարդենին. լաշին, ըղրին, մաղուլ (մորմենի) փուշն, մասրենին եւն:

հեռին. միևնոյն ուղղութեան վրայ կարգ, կարգ շարուած են, կարծես իւրաքանչիւր կարգի միջավայրը լայն ճանապարհ լինի ուղիղ մի գծի վրայ ձգուած թէ վերէն վայր, և թէ աջ ու ձախ: Ամեն մի բուլքի թիւերն ուղղակի դէպի վեր չեն բարձրացած, այլ քանի որ բողբոջներ են 2—3 կանգուն ուղիղ կը բարձրանան. իսկ երբ ծայրերէն ճիւղեր կարծակեն, տակաւ, առ տակաւ դէպի դուրս կը կեռին. չորս կողմը դանուած բուլքերու թիւերու ծայրերուն կը մերձենան կամ կը խառնուին, այնպէս որ մարդ տակը ազատ ման կգայ. եթէ մի թուի շատ կեռած է, նա քիչ պտուղ կտայ, տակը ազատ ման դալու արգելք կը դառնայ, կը կտրեն, նոյնպէս կը կտրեն հողի միջի արմատէն աճող տկար, աւելորդ բողբոջները, նաև այն ճիւղերն որ բողբոջներու շուքի տակ ընկած են. ուրիշ կողմ կը դարձնեն այն բողբոջներն, որ մի կողմ ուղղուած են, կարեւոր բողբոջներու աճելուն արգելք չդառնան ևն. ևն.:

Կաղնուտը, որպէս ասացի, դիւղացուն կարեւոր ապրուստի միջոցներէն մին է. դորա վրայ մեծ հոգ կը տանի, երբեմն արտի տեղն կաղնուտ կը շինէ. երբեմն ևս անտառի ծառներն արմատախիլ կանէ նոր կաղնուտի համար. երկբարանի մեծ բըշով խոր կը փորէ, արմատներն բըշի սուր կողմով կը կտրէ, ցախերն ու արմատներն տեղ տեղ կը կուտակէ. հասա դերաններն ու ճիւղերը տուն կը տանի. մնացորդին կրակ կտայ, կը վառէ. երեք—չորս օր կաղնուտ լինելէ վայրը կրակ ու բոցի մէջ է. հողն անգամ մոխիր դարձած է: Ապա կսկսի կարգ կարգ մեծ փոսեր բանալ. մի փոսի մէջ իրարմէ մի թիզ հեռի 7—8 արմատահան եղած ընտանի կաղնի բողբոջներ կը տնկէ. ապա յաջորդ փոսն, մինչև կարգը լրանայ և կսկսի երկրորդ կարգի փոսերն տնկել, այսպէս մինչև կաղնուտը ամբողջ տնկէ: Այնպէս պիտի տնկէ երկրորդ կարգի երկրորդ փոսն՝ առաջինի երկրորդ փոսի ուղղութեան վրայ պիտի դայ. հինգերորդ կարգի չորրորդ փոսը նոյնպէս առաջին կարգի չորրորդ փոսի ուղղութեան վրայ: Իւրաքանչիւր փոսի մէջ տնկուած տունկերը մեծանալով բուլք պիտի կազմեն:

Այս նոր տնկարանը 4—5 տարի արտի պաշտօն կը կատարէ. քանի որ տնկերը փոքր են, դեռ պտուղ չեն տար՝ գիւղացին լեխտրով (երկճիւղանի բահ) կը լըխտրէ. բըշով կը սերմանէ լազուտ,

1) Լաշին անտառային թուփ է. տերեւները հաստ լայն ու մեծ են. ձեռաց ափէն աւելի երկար. ձմեռն եւս կաճի. չթափիր. թուփը ճկուն է, որչափ ծռես. չկտորիր. որպէս է նաեւ կաղնիի բողբոջը. որ առաջնոյն չհաւասարիր ճկնութեամբ:

լիւրիս գողում են իսկ երբ բուլքերն աճեն, բարձրանան. որոց շուքին տակ չաճիր ո՛ւն է բոյս:

Նոր տնկուած կաղնուտը կսկսի ցանկապատով պատսպարել, որպէս ամեն կաղնուտ ունի:

Բաղկի հաստութեամբ 2—3 կանգուն վայտերու մի կողմ կը սրէ, սուն կը շինէ. խիստ ամուր կը ցցէ գետին իրարմէ 2—3 թիղ հեռի. ապա լաշիկ¹⁾ կամ կաղնի շիւղեր կը հիւսէ սուններու վրայ. ամբողջ կաղնուտի չորս կողմ կը պատէ. որ անասունք ներս չմտնեն, իջացնեն անկերը. տեղ տեղ փոքր վայտի մի երեսը քերթեն կացինով քանի տեղ. պատին հետ կը դնեն զրոյն ու ներսէն որ մարդիկ իրըն սանդուխ ել ու մուտք անեն:

Գու տեո, ի՛նչ մեծ աշխատանք կը եց նա կաղնուտի շուրջը ցանկապատ քաշելու համար, ամեն մի սինը գետին ցցելու համար երկու ձեռքով կը բարձրացնէ. սրած կողմը ուժգին գետնին կը զարնէ, գետնի մէջ ծակ կը բացուի. 5—10 հարուած տալով ծակը երբ բաւականին խորացաւ, ծակի մէջ ջուր կը լեցնէ. շարունակէ այսպէս մինչև 20—30 ծակի մէջ ջուր կը լեցնէ. ապա նորէն կսկսի առաջի ծակէն հարուած տալ. վասն զի այս անգամ ջուրը կակուղցուցած է, հարուածներով դիւրութեամբ խոր կերթայ. սեան ներքին ծայրը 1—2 թիղ կը մղուի ի խոր, կամբանայ:

Ցանկապատէն ներս անասուն չթողուիր ձմեռն մինչև անգամ անասունք բողբոջները կը ծելով չիջացնեն. խտր ման գաղով կամ գերանգիով կը հնձեն:

Նին կաղնուտներու մէջ շուքի տակ խոտ չաճիր. կամ շատ քիչ կաճի, ուր կաճի ընդհանրապէս գարնան այլ և այլ սունկեր. — Կուկուլակայ որ դոց սունկ է, կռնկի ստը որ բարձր ու բաց սունկ է. դիւմիժայ, որ դառն կաթ ունեցող սունկ է. կայ նաև կարմրագոյն և կաթոտ սունկ որ հում կուտեն: Կաղնուտի մէջ կաճի նաև կարգ մի լայնատերև բոյսեր, որոց տերևներու կոթը կեփեն, կուտեն. մէկի անունն է քամաւա, նաև կաճի իմբը բոյսը մեծ առատութեամբ, որը անասնոց տակ կը փռեն:

Գիւղացին կաղնուտի ներքին գործերով ևս կը պարապի, կը յոտէ, չորանալու վրայ եղող 8—10 տարեկան թուփերը կը կտրէ արմատէն, իրարու մօտ աճած բողբոջներն ու շիւղերը կը կտրէ. միայն կարևորները կը թողու. բթամատի հաստութեամբ բողբոջները կը հաւաքէ. կապոց կը շինէ. տուն կը տանէ. որոնցմէ կը հիւսէ գդալնոց. սահառներ. գառնալ ևն. որոց վրայ առանձին պիտի խօսիմ:

Նոր կաղնուտը օր յօրի կաճի. 3—4 տարեկն կսկսի կաղն տալ, հետզհետէ բարձրանալ. ուղիղ է քանի որ 2—3 կանգուն է.

ապա կսկսի գուրս կեռիլ երբ կսկսի բունը հաստանալ:

Կաղինի տերերը կլսը ու կակուղ է նման թթի տերերին սա-
կայն փոքր ինչ մեծ և աւելի կլսը. ծաղիկ չունի. նորա ծաղիկը կը
համարուի աշնան տերեւաթափի միջոցին վրան գոյացած սիւսուի
հաստութեամբ աճող կարծր բոյսերն, ուստի ևս կը գուլշակեն
թէ յաջորդ տարին շատ պտուղ տալու է թէ ոչ:

Կաղինի հատիկները կաճին ծուլուլի մէջ. ծուլուլը կանանչ
պատեանը 1—2—16 ևն. մասի կը բաժանուի իրարու կպած. ամեն
մի մասի մէջ մի հատ կաղին կը պարունակէ:

Ապրիլ ամսոյ վերջերը կսկսին կաղնիի ծուլուլները երևան
գալ, տակաւ առ տակաւ աճիլ, յուլիսի վերջերը միջի հատերը
կանանչ պատեաններէն կը բաժանուի երբ հանել ուզէ. սակայն
չեն թափիլ. վասն զի մի ծուլուլի վրան գտնուած պատեան-
ներու գլուխները իրար վրայ ամփոփուած՝ կաղինը դոցած են,
ինչպէս իւրաքանչիւր պատեան մի տոպրակ լինէր:

Այս միջոցին՝ կաղնիի կեղևը, որ առաջ բանբաղի պէս կա-
կուղ էր, բաւականին կարծրացած է. միջի զանգին. դեռ թարմ
և կաթոտ է. կը հաւաքեն, հատերը ձեռով կը հանեն, թափով կե-
ղևը կը կոտորեն. քիչ տաք փուռը կը դնեն, կը չորանայ. ապա
կեղևը կը բաժանեն, կուտեն, քաղաք բարեկամներու նուէր կը
տանեն, որոց մօտ շատ յարգի է: — Փռնչոր ¹⁾ կաղին կասեն
սորա:

Օգոստոսի առաջին օրերը կաղինը լաւ կը հասնի. անուոր-
ները մեծ ու փոքր կերթան կաղնուտ. ամեն մէկը ունի զրոց
կոչուած սակառիկը, մին ևս երկու մեծ սակառ (սեփեթ) հետը
առած կըսկսեն քաղ, ուժեղը գոկառով (մի կողմ կեռ փայտ)
թուփերը վայր կը քաշէ. մեծ ու փոքր կը թափին վրան, ծու-
լուլները կը հաւաքեն. իւրաքանչիւր տերեւի տակ կը նային
ծուլուլ չմնայ. թոյլ կտան, միւս թուփը այնպէս կը քաղեն.
Իսկ ցած քաշողը թուփը թոյլ կտայ քաղողներու ձեռքի մէջ,
ինքը բէյնու կոչուած հատոցով կարուելիք ճիւղերն ու բողբոջ-
ները կը կտրէ. երբ տեսաւ որ քաղողները վերջացուցած են,
մի ուրիշը վայր կը քաշէ. դարձեալ կսկսի իր գործին:

Երբ մի բուլքի թիւերն քաղեցին, վերջացուցին. կանցնին
յաջորդ բուլքին. ապա միւսին մինչև կարգը վերջանայ:

Քաղողները իրենց գթոցին միջի ծուլուլը կը դատարկեն

1) Փռնչոր նաեւ կասեն լազուտ հացաբոյսի գլուխները երբ կաթոտ
են փռան մէջ կը չորացնեն. հատերը կը փշրեն. երկանքով կը մանրեն.
տան մէջ ընդ միշտ ապուր կեփեն, կուտեն. Կամ ալիւր կը շինեն, հաց
կը թխեն, որ շատ համեղ ու քաղցր կը լինի:

մեծ սահառւի մէջ, մէկը կը տանի կալը, արեգակի տակ կը փռէ: Մինչև սորա դալը քաղուորները երկրորդ սահառւը կը լեցնեն, կրողը դատարկը կը դնէ վայր ու լեքը կը տանէ կալը և այսպէս շարունակ:

Քաղուորները կանցնին երկրորդ կարգը, երրորդը ևն. մինչև ամբողջ կաղնուտը քաղեն:

Երբ քաղը վերջացուցին, տնեցիներէն ոմանք՝ մանաւանդ փոքրերը մի մի գլխոց կառնեն, նաև ձեռներն երկճիւղանի մի ցող կերթան կաղնուտ կանծրոյիս (հասկաքաղ) անելու. ծուլուվի շտեմնուածները հաւաքելու, ամեն մէկը իր համար կը հաւաքէ. կը յանձնէ տան մեծին, որ հաւաքածին չափ քաղաքէն իւր ուղած շորը կամ այլ բան բերէ իր համար:

Կանծրոյիսը երկար կը տեւէ, մինչև աշուն, մինչև տերևաթափ, սակայն ամեն օր չէ, երբ տնեցիներէն մին դատարկ է. շաքարթը մի անգամ. կամ այնպիսի օր մի որ անձրև եկած՝ ծուլուվը կակղացուցած է, կերթայ կաղնուտ, թուփերը կը շարժէ, ծուլուվները կը թափին, կը հաւաքէ, նաև շատ անգամ կաղնին հատեր որ բացուած ծուլուվի միջէն թափած են:

Կալը.— Տան մեծը կամ մեծերէն մին թէ կին լինի և թէ այր. մեծ կալի մէջ փռուած ծուլուվները թիակով քանի անգամ կը դարձնէ, մինչև արեգակի ու արձրևի տակ ծուլուվներու բերանները լաւ բացուին, ապա երկար խուրչակով կսկսի հարուած տալ որ կաղնիները ծուլուվէն դուրս դայ. ապա երեսէն փոցնով ծուլուվը կը քաշէ, թիակով կը հաւաքէ, քամիկն կտայ, որ մաքրուի. չափէ ու կը տանի կորոպի սարպինի մէջ կը լեցնէ. եթէ խոնաւ է, չորանալու համար նախ կորոպի ծածկի վրայ կը փռէ. երբ չորացաւ սարքինի մէջ կը տեղաւորէ՝ այնուհետև կսպասէ վաճառականներու կողմէն ուղարկուած մարդոց որ վաճառէ. իսկ եթէ վաճառականին նախապէս պարտական է. կը յանձնէ նորա, որ երբ գինը որոշուեցաւ, կը հաշուէ պարաքի տեղ:

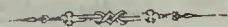
Կաղնը 8—10 տեսակ ունի, ինքնաբոյս անտառային կաղնիներ որ Տրապիզոնի կողմերը նշանակուած չունի. Երևանի և Հայաստանի կողմերը այդ կը գործածեն. որու կեղևը շատ կարծր է, քարով պիտի կտրեն. իսկ Տրապիզոնի կողմերը ամբողջապէս ընտանի է, sofու կասեն, որպէս վայրենիին ևս վէրի:

1, Չախչապուր որ հասարակ կաղնի է շատ կը տնկեն. 2, Բոյախանե, որ խոշոր ու կլոր կը լինի, կանձին լեք չի լինիր, քիչ կայ. 3, Կիրասոն, որ սուր ու երկար կը լինի նաև մեծ, կանձին լեք. աւելի քաղցր, որը այժմ աւելի կը տարածուի. 4, Ֆրո-

Ֆրո 1) որ 3—4 կաղինի մեծութիւն ունի, կանծին շատ փոքր և թեթեւ որ շատ քիչ կայ. ևն:

Ս. Հայկունի.

(Շարունակելի).

1) Տղայք այս կաղնի ծայրի տափակի երկու կողմէն կը ծակեն. զլսի հարձ կողմէն մի ծակ կը բանան. թելի մը երկու ծայրերը ծակերէն կանցնեն. միացած երկու ծայրերն զլսի մի ծակէն կը հանեն. երկու ծայրերը իրար կը կապեն, կաղինը թելի մէջտեղ կը բերէն. երկու ցուցամատները թելի երկու կողմ անցնելով քանի անգամ կը դարձնեն կաղինը ապա ձիգ կը քաշեն. կաղինը արագութեամբ կը դառնայ, ապա թոյլ կը թողուն եւ կը քաշեն. որով կաղինը խիստ արագ կը դառնայ այս այն կողմ:

Дозволено цензурою 10 мая 1095 г. г. Тифлисъ.

Առաջարկումի տեղ.

Հայ եկեղեցու կանոնական իրաւունքի ուսումնասիրութիւնը գիտական լուրջ հիմքերի վրա դնելու համար, նախ և առաջ անհրաժեշտ է պատրաստել այն հում նիւթը, որ այդ եկեղեցին իր պատմական կեանքի ընթացքում ամբարել և աւանդել է մեզ:

Այդ նիւթերի մէջ առաջնակարգ տեղ են գրաւում Հայ եկեղեցու Տեղական—ազգային ժողովների սահմանած կանոնները: Մի կողմ թողնելով հանդամանօրէն խօսելու այն առաջնակարգ նշանակութեան մասին, որ կարող են ունենալ Հայ եկեղեցու տեղական ժողովներն ու նրանց կանոնադրութիւնները նոյն եկեղեցու իրաւունքի համար՝ իբր նրա ազգիւրներ, անցնեմ մի քանի խօսքով ներկայ աշխատութեանս, որ երկրորդ քայլն է նոյն տպարէզում:

Ձեռնարկած լինելով Հայ եկեղեցու կանոնական իրաւունքի ուսումնասիրութեան նիւթերի հրատարակութեան, արդէն պատրաստի աշխատութիւնս (Հայ. եկեղ. կանոնական իրաւունք. I. մ. ծրագիր և նիւթեր ուսումնասիրութեան համար. II. Քննական ակնարկներ. Դրաքննչից ստացւած) յետաձգեցի յանձնել տպագրութեան, մտադրելով հրատարակել նախ մեր եկեղեցու տեղական ժողովների կանոնները:

Իմ կողմից իբր սկիզբն, առ այժմ տպագրութեան են յանձնւում Ներսէս Բ. կաթողիկոսի և Ներշապուհ Մամիկոնէից եպիսկոպոսի օրով Դուռնի ժողովի և Աղուանից Պարտաւ քաղաքի, Հայոց և Աղուանից պատգամաւորների ժողովի սահմանած կանոնները:

1. Առաջին քայլն արել է Ս. Տիգրանեան «Դուռնի» կանոնադրութեան հրատարակութեամբ. 1905 թ. փետր. Յաւելած Արատ ամսագրի:

Ներսէս Բ. Աշտարակեցի կաթողիկոսի (VI դար) և Ներշապուհ Մամիկոնէից եպիսկոպոսի օրով Դունի ժողովում դրուած սոյն կանոնների հրատարակութիւնն եղել է 33 ձեռագիր կանոնագրքերի համեմատութեամբ:

Այդ բոլոր կանոնագրքերը բաժանել ենք հետևեալ երեք խմբի. Թէև № 761 (Հիմն. Բաժ. Ս. Էջմ. Մատենադարանի) կանոնագիրքը ընդհանուր առմամբ որոշ ինքնուրոյնութիւններ ունի, սակայն, որովհետև թէ այս և թէ Պարտաւի ժողովի կանոնների համեմատութեան ժամանակ իր ընթերցւածներով այդ ձեռագիրն իր այդ մասով միանգամայն համապատասխան դուրս եկաւ մեր երկրորդ խումբի ձեռագրերին, ուստի և դրինք նրանց շարքում: № 761 ձեռագրի տարբերութիւնը կանոնախմբերի տարբեր դասաւորութեան մէջ է, ուր խմբագրողն աշխատել է ըստ իր հասկացողութեան՝ որոշ ժամանակագրական կարգ պահպանել, որի պատճառով և Ներսէսի և Ներշապուհի այդ կանոնները դասաւորւած են աւելի ետ, ու ունին ընդհանուր թւահամար 242. փոխանակ ՊԻԹ և այլն:

Ա. Խումբ. №№ 88. 90, 450. 451. 453. 736. 446. 449. 831. ձեռագրեր Էջմիածնի Մատենադարանի, նաև Պատկանեանի, Ճեմարանի, Տ. վարդապետի. Ռ. Մադաթեանի. Ալէքս. հոգ. կառավարութեան օրինակները.

Բ. Խումբ. №№ 86. 89. 452. 740. 746. 748. 737. 759. 761. 974. Էջմ. Մատ. և Սինօգի, Ա. Յովհաննեսեանի, Թիֆլիսի կոնսիստորիայի օրինակները.

Գ. Խումբ. — №№ 87. 739. 741. 742. 743. 750. Էջմ. Մատ.:

Այդ բոլոր կանոնագրքերից №№ 87, 742. 743. 741. 739. 750. 446. 974 և Սինօգի օրինակը ընդհանուր թւահամար չունին:

Միևնոյն ընդհանուր թւահամարով են սկսուում 1) Ա. խմբի №№ 88, 450, 451. 453. 736. 831. 446. Պատկ. Ճեմար. Տ. վրդ. Մադաթ. և Ալէքս. Հ. կառ. օրինակեալը, որ է ՈԹ. նոյն խմբի. №№ 449 և 90 ձեռագրերն ունին ՈԷ,

որ առաջացել է նախընթաց գլխի վերջին երկու կանոնները թւահամարի չառնւելուց: 2) Բ. խմբի № 86. 759. 748. 740. և Ա. Յովհ. օրինակները, օր է. ՊԻԹ. №№ 89 և 452. ունին ՊԼԷ. № 746. ՊԷ.

Թէ Ա. և թէ Բ. խումբ կանոնագրքերի մէջ մեր ասած կանոններն ըստ բովանդակութեան՝ միմեանց համաձայն են, այսինքն ունին 38 կանոն. թէև Ա. խումբի կանոնների թիւը 37-ն է և ոչ 38. որ առաջ է եկել ԼԴ և ԼԵ կանոնների միացումից: Բ. խումբի մէջ էլ շեղումներ կան. օրինակ. № 759 746, Սինօգի, Թ. Կոնսիս. ձեռագրի մէջ է և Բ կանոնները և № 740 և Աբգար Յովհ. Ե և Զ կանոնները միացած են. բացի դրանից վերջին երկու կանոնագրքերի մէջ Դ. կանոնը բաժանւած է երկու մասի՝ և արւած Դ և Ե-րդ կանոններ:

Գ. Խումբ կանոնագրքերի մէջ 1) պակասում են վերջից՝ ԼԱ կանոնից սկսած՝ բոլոր կանոնները. 2) Ա. կանոնին միացւում են Բ. կանոնի մի մասը. 3) № 742 ձեռագրի մէջ 2 կանոնի մի մասը միացւած է է կանոնի հետ՝ և բաժանւած երկու կանոնի է և Ը. իսկ № 87 և այլ օրինակների մէջ է և Ը կանոնները միացւած դառել են Թ. կանոն. մինչդեռ № 742-ի մէջ է կանոնի մի մասն ու Ը ամբողջ կանոնն են միանում: 3) № 742-ի կանոնների թիւը Լ. է. իսկ մնացածներինը ԼԱ, թէև ըստ բովանդակութեան նրանք բոլորն էլ միւս կանոնախմբերի մինչի Լ-րդ (հետզհետէ) կանոնն ունին, այն տարբերութեամբ, որ № 742-ի մէջ ԻԹ և Լ կանոնները միացած՝ Լ-րդ կանոն են կազմում:

Այս կանոնները գլխացանկ չունեն հետեւեալ կանոնագրքերի մէջ №№ 741. 743, 742. 831. 974. և Սինօգի օրինակ.

Աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ առաջ բերած ձեռագրերի և նրանց փոխադարձ յարաբերութիւնների մասին աւելնորդ ենք համարում առաջ բերել, քանի որ

այդպիսի մի աշխատութիւն արդէն պատրաստուով է մի-
ուրիշի կողմից։

Ա. խումբ.

- a.—№ 89. Ձեռագիր Գեորգեան ցուցակի. բոլորագիր.
գրուած 1697 թ. Աւետիք քահանայի ձեռքով.
- c.—№ 452. ձ. Գ. ց. նոտրդիր. թիւը, տեղն և գրողն
անյայտ.
- d.—№ 740 ձ. Կարինեան ցուցակի. նոտր գիր. «գրե-
ցաւ կանոնագիրս ձեռամբ... Աբրահամ երի-
ցու... ի դուռնս Պարսամայ ՌԾԴ. ապրիլ
ամսոյ ի Ի», ասել է 1605 թ.
- e.—№ 746. Կ. ց. նոտրդիր. գրւած է 1671 թ.
- f.—№ 759. Կ. ց. բոլորգիր, մագաղաթեայ (փոքրագիր)
թիւն անյայտ.
- g.—№ 974. Գ. ց. նորգրչութեամբ. Մադրաս քաղա-
քում 1825 թ. գրւած.
- s.—№ 761. (Հիմն. բաժ. Մատ.) բոլորգիր. գրւած է
ՌԶԴ թ. դեկտեմբերի 31-ին (1635 թ.)
Ղազարի սրդի Մկրտչի ձեռքով. ի քաղաքն
Լով։
- u.—Ձեռագիր Աբգար Յովհաննիսեանի. նոտրգիր.
գրւած է ՌԶԸ թ. (1635 թ.) Հայոց, Յռա-
դող, որ մականունն Թէքիրդաղ. ոմն Կիրա-
կոսի ձեռքով.
- t.—Մինօգի ձեռագիր. նոտրգիր.
- K.—Թիֆլիսի Կոնսիտորիայի ձեռագիր. գրողն է
Ներսէս դպիր. տեղն ու թիւն անյայտ. ձե-
ռագիրը պատկանում է Պօլսի պատրիարք
Եփրեմ վարդապետին ՌՃԶԴ. (1685 թ.) ըստ
մի համառօտ յիշատակարանի. նոտրգիր.
- E.—№ 86. Գ. ց. թիւն անյայտ. գրողը Ասատուր երէց.
նորրգուել է ՌՃՂԹ. Դալուստ քահանայի
ձեռամբ. նոտր.

G.—№ 748. Կ. ց. Կրեցաւ գիրս ՌՃԺ. ձեռամբ մեղսաբարտ գրչիս Յովհաննիսին. նոտր.

H.—№ 737. Կ. ց. Գրողն է Խաչիօ, ի Գալիպօլի գիւղաքաղաք ՌՃԶ. (1731 թ.) նոտր.

Բ. Խումբ.

h.—№ 88. Գ. ց. նոտրգիր. գրչութեան տեղն ու թիւն անյայտ.

j.—№ 90. » Բոլորգիր. գրչութեան տեղն ու թիւն անյայտ.

k.—№ 446. » նոտրգիր. գրուած է 1665 թ. գրողն ու տեղն անյայտ.

l.—№ 449. » Բոլորգիր. գրուած է 1635 թ. Սարգիս աշխարհականի ձեռքով.

m.—№ 450. » Նոր գրչութիւն. գրուած է 1780 թւին. Վարդան վարդապետի ձեռքով ի Պրպօլիս.

n.—№ 451. նոտրգիր. թիւն ու գրողն անյայտ. մի յիշատակարանի մէջ գիրքն ընծայւում է ի դուռն Կաֆայի Հրեշտակապետին. ՌՃԼ. թւին. «ի յիշատակ Ալմաստի, նորա Սիմէօնին» և այլն. (1681 թ.):

o.—№ 453. Գ. ց. նոտրգիր. գրողն ու թիւն անյայտ. ընծայւել է 1667 թ. (ՌՃԺԶ) ի դուռն ս. Կարապետին, Մահտեսի թաղէս Շուռութեցու ձեռքով:

p.—№ 736. Կ. ց. նոտրգիր. գրուած է ՌՄԶ թւին (1757 թ.) Զուղայեցի Գալուստ դպրի ձեռքով Հաշտարխանում:

q.—№ 831. Գ. ց. նոր գրչութիւն. թիւը, տեղն անյայտ.

v.—Մ. Ա. ձեմարանի օրինակ. բոլորգիր. գրուած է 1647 թ. Ղարասու քաղաքում, Յովհաննէս դպրի ձեռքով:

m.—Ռ. Մաղաթեանի օրին. նոտրգիր. գրուած է 1649 թ. Ղարասու քաղաքում. Յովհաննէս արեղայի ձեռքով:

x.—Տիրայր վ. օրինակ. բոլորգիր. յիշատակա-
րան չունի. թիւն անյայտ.

y.—Ք. Պատկանեանի օր. նոտրգիր. գրւած է
1636 թ. Կամինից քաղաքում (Լեհաստան)
Խաչատուր դպրի ձեռքով.

j.—Ալէքսանդրապօլի Հոդէոր կառավար. օր.
գրւած է Ղարասու (Ղրիմ) քաղաքում 1664
թ. Միքայէլ քահանայի ձեռքով. նոտրգիր.

Գ. խումբ.

z.—№ 87. Գ. ց. նոտրգիր. գրւած է ՌԺԱ. թւին. (1562)

A.—№ 741. Կ. ց. նոտրգիր. թիւն անյայտ.

B.—№ 743. Կ. ց. » գրողն ու տեղն անյայտ.
եղած յիշատակարանը ցոյց է տալիս, որ
գրւած է եղել 1743 թ. առաջ.

C.—№ 739. Կ. ց. » անյիշատակարան.

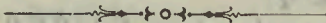
D.—№ 750. Կ. ց. » անյիշատակարան.

F.—№ 742. Կ. ց. » անյիշատակարան.

Արսէն վ. Ղլեճեան.

1905 թ. մարտ 20

Ս. Էջմիածին.

ԿԱՆՈՆՔ ՆԵՐՍԻՍԻ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ՆԻ ՆԵՐՇԱՊՀՈՅ
ՄԱՄԻԿՈՆԷԻՑ ՆՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ա. Վասն յեկեղեցի տանել զսեղանս և ոչ ի տունս
երիցուն.

3 բ. Վասն առնուլ զգիրս երիցունց պատարագի.

գ. Ոչ գնել վաշխ զչնորհ եկեղեցւոյ.

դ. Ոչ վաճառել կամ վարձանս դնել.

ե. Երկականանց ոչ ուտել զչնորհ եկեղեցւոյ.

զ. Շաբաթու և կիրակէի պատարգ մատուցի.

40 է. Ձանմատոյցն ոչ խառնել ի բաժակ.

ը. Ձապաս եկեղեցւոյ ոչ տալ ի հարսանիս.

թ. Կանանց ոչ տալ մկրտել.

ժ. Քահանայից ըստ կոչման լինել նախագահ.

1. d. կանոնք և սահմանք. C. կանոնք Ներսիսի և Ներչապոյ Մամիկոնէից. h. կանոն. acekp. ցանկ կանոնաց. dhjfuwy G JHK. չունի. Ներսիս. E. Ներսեսի. C կաթուղիկոս չունի lxx. Միրչապոյ.

2. dhlmuw Մամիկոնէից. xy Մամիկոնէից. j եպիսկոպոս Է եպիսկոպոսին C եպիսկ. չիք.

3. d. Բոլոր. գլխերի առաջունի վասն. c. յեկեղեցին. E յեկեղեցիս afhpz DK եկեղեցի. c. տանելոյ. g. զսեղանս. d զսեղան. E «և» չունի. h. ոչ խալն փոխ. ոչ gjlx E ի տուն.

4. gmuxy GH իրիցունեաց. wJ երիցունեաց. suK երիցանց. C երիցունեան. acdefghlmnopqstuvwxyz ABDF. K վերջնունին երթալ cfgj. klmnosvwx EGHJ վասն 5. չունին cfgjklmnosvwxL GH JK չառնուլ h չառնուլ. E չառնել. d չունել. d. գիրիս. ghlmno svwx CJ գիրս. tu GK գիր. E գիրով. ahjklmnopqvw CGHEJK երիցունեաց. adefhknpuwz DE JGHK զպատարագն.

cjlmovxy զպատարագ. C պատարագին.

6. fu չնորհն h. զչնոր. K զչնորհն hou GK եկեղեցւոյ. d եկեղեցւոյն. J յեկեղեցւոյ.

7 C վարձս. E ի վարձունս. K վաճառս.

8. CH երկանանց. fgjklmnosv wxy GJK զչնորհս. h. զչնոր. hu uy CG եկեղեցւոյ. vx յեկեղեցւոյ.

9. h շաբաթ. f կիրակէի h կիրակի. hms CE մատուցանել.

10. j յանմատոյցն. h E զանմատոյց. gmnv J խառնեն. cE ի բաժակն. k ի բաժակի. h. բաժակն. զապաս եկեղեցւոյ ոչ տալ ի հարսանիս.

11 acepszD. ի մտից եկեղեցւոյ կտակարանս ստացիլ և զապաս... f K ըսպաս. gvy զըսպաս. d վասն հանձի եկեղեցւոյ cohv EG եկեղեցւոյ. J յեկեղեցւոյ.

12 d կանանցն. d մկրտել զոք.

13. d վասն որ ըստ կոչման... gknvw գոչման. fu GK կոչմանն. H լինիլ. E նախայադահ.

ժա. Եկեղեցւոյ չառնել ժամ առանց քահանայի.

ժբ. Դպրի չագանել զգինուորական հանդերձ.

ժգ. Զնորհ եկեղեցւոյ մասնաւորել ըստ իւրաքանչիւր կարգի.

5 ժդ. Սպասու ալատարագիք աւագներիցուն տունն տանել.

ժե. Զառնել ի տունս մկրտութիւն.

ժզ. Կանանց չկալ մաւտ առ քահանայսն ի մկրտելն.

ժէ. Սարկաւագի ոչ մկրտել.

ժը. Ոչ առնուլ հաս ապաշխարողաց.

40 ժթ. Ոչ յայտնել զբանս խոստովանութեան.

ի. Գերեզմանս յեկեղեցիս մաւտ ոչ առնել.

իա. Քահանայի վաշխ ոչ առնուլ.

իբ. Զագապս մասունս ոչ առնուլ.

իգ. Ոչ երթալ ի պատարագ որ ժամ ոչ կայ.

1. adepyz CDG վասն ունին սկիբբը. e զեկեղեցւոյ. f յեկեղեցւոյ h յեկեղեցւոյ E եկեղեցւոյ. adegjlmopz CDG եկեղեցւոյ. K յեկեղեցւոյ. d վասն առանց քահանայի ոչ է պարտ առն ժամ. s ոչ առնել.

2. s քահանայից. f E դպիր. ae epz CD հագանել. e զնորական. j զինուորական. ux K զինուորական. C զհանգրիւմ զինուորական. E զինուորական. h հանգրիւմ դպրին զնորի.

3. h զնորս. dfhju EGK եկեղեցւոյ. J յեկեղեցւոյ. C մասնաւորել եկեղեցւոյ. E մասնաւորել. d ժբ. գլուխը չունի.

5. em զսպաս. d պատարագիւն s պատարագի. E պատարագիւք. dey HJK իրիցուն լինել. fgjklmnosuwvx երիցուն լինել. h իրիցու լինել. C երիցուն եղիցի. dfhjklmnosuwvxy CE HJ «տուն տանել» չունին.

6. aepz D վասն ոչ d վասն ոչ առնել d վասն ոչ առնել մկրտութիւն ի տուն աշխարհականաց. gmv J մկրտութիւնս.

7. dm C չգալ. E չալ. H չկենալ.

h մօտ չգալ. edegmno CGJ մօտ. s մաւտ. H մերձ առ քահանայս. ghkmosuwxy JK քահանայս. jlv ի քահանայս G քահանայս.

8. C սարկաւագունք մի առցին մկրտութիւն. hkmvuw J մըկրտել կողք.

9. fhjlnosuwvxy CEG HJ «ոչ» փոխանակ «վասն» d վասն ոչ առնուլ e չառնուլ. jEG յաղաշխարողաց.

10. d «ոչ» չունի. h այտնել. h բանս. ghmw խոստովանութեանն. E խոստովանութեան ուրէք.

11. d C զերեզման. H. զգերեզմանս. E եկեղեցիս. d մօտ եկեղեցին fjx մաւտ յեկեղեցիս. l մօտ յեկեղեցիս. u մօտ եկեղեցի. K մաւտ եկեղեցիս. cegmo uCGJ մօտ. H «մաւտ» չունի. s H մի, փոխանակ ոչ. K չառնել.

12. d որ վաշխ. fu K առնել.

13. H զագապս fghklnosu GJK բառնուլ.

14. h պատարագ. H ի հաց պատարագի. d GK որոց. y E որժամ. u «որ» չունի C յորժամ. H որք յարգելք իցեն. u կաց. aceopyz DHK կա.

իդ. Տղայոց հարսանիս ոչ առնել.

իե. Զկուսանս այրեաց ոչ տալ.

իզ. Զարջառ ոչ ձեռնադրել.

իէ. Զպուտանս ոչ աւրհնել.

5 իը. Ոչ առնուլ զկենդանին նսւիրեալ ողջ.

իթ. Զառաջաւորսն ոչ լուծանել.

լ. Զրազալուցի յերեկն աւրէնս ոչ տալ.

լա. Ժողովորդականաց հրամանս ոչ տալ քահանայա-
կան կարգի.

40 լբ. Քահանային ոչ առնուլ արծաթագին աղախինս.

լգ. Ոչ ունել ի վանս տնտես կին մարդ.

լդ. Ուխտաւորաց ի վանս աւթել.

լե. Մոնողոնս վանս մի ոք իշխեսցէ ունել, բայց
ի վանաց.

45 լզ. Ոմանք ձիաբոյծք և վաճառականք և վաշխառուք.

լէ. Աղանդաւորաց վանս ոչ տալ.

լը. Յամենայն ամսեան շաբաթ մի պահել.

1. f աղաց. H գհարսանիս. C «ոչ առնել» չուելի. d առնուլ.

2. h զկուսս. h այրի H յայ-
րեաց.

3. aeipyzd զաջառ. e յաջառ.
d աչառու. fCJKզառջառ. h զառ-
ջար.

4. c պուտունս. d պոտունս.
h զպուտուիրանս. aefgijklmnopsvw
xyz D EFGJK զպուտունս. d աւ-
րհնել քահանայ. gm H օրհնել. hu
K «պահել». փոխանակ «աւրհնել».

5. fu K զնուիրեալսն ողջ կեն-
դանի. j նւիրեալ. v J նււիրեալ.
dej E «ողջ» չուելին.

7. fhlmnosvwx C EGH K
հրազալուցին. E հագալուծն. d
mowxyGJK ցերեկն. f ցերին.
h երեկն. u «չերեկն» չուելի. ace
jklmnpusvz DEFH ցորեկն C ցո-
րեկն հրազալուցի շաբաթու թան
և զինն հաշակեսցեն. d օրէս. o H

օրէնս. gmuH J ոչ տալ օրէնս. v
ոչ տալ աւրէնս.

8. d վան քահանայի՝ ժողո-
վրականաց... fjhS հրաման. v ոչ
տալ հրաման. d «քահանայական
կարգի» չուելի.

10. gh քահանայի. d աղախի.
m ծառայ, փոխ. աղախինս. s G
աղախին.

11. fu K ընդունել. ejlx առ-
նել. h վանս.

12. u ուխտնօրաց. ghon H
օթել.

15. a ոմանք. hf ձիաբուծք.
fghmnosux GHK «և վաշխառուք»
չուելին.

16. e յղանդաւորաց. E աղան-
դաւորս.

17. aedgky GH վան ամենայն,
jlu զամենայն. d ամսեայ. d շա-
բաթս. d «ոչ». փոխանակ «մի»,
պայց

ԱՅՍ ԿԱՆՈՆՔ ԵԳԱՆ ՅԱՌՈՒՐՍ ՆԵՐՍԵՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԵՒ
ՆԵՐՇԱՊՀՈՅ ՄԱՄԻԿՈՆՆՆԻՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ:

Գլուխ ԼԸ.

Ա. Զի ոչ է պարտ բաժանել զժողովուրդն վասն պտղոյ
և մտից սրբոյ եկեղեցւոյ, յորմէ համարձակեցան
բաժանել զպատարագս անառակութեամբ ըստ
տունս. յանդգնել բաժանել լրբաբար և զհաց սեղանոյ
ի տունս իւրեանց, ոչ թողացուցանել զժողովրդականսն
տանել յեկեղեցի, զի արհնեսցին:

1 zAE դարձեալ և այս. stq «այս» չունին. fK կանոնքս. q կանոնք ի սրբոյն Ներսէսի. szA «եղան» չունին s «յաւուրս» չունին. aekltx ABCDHF յաւուր. f E սերսեսի. d Ներսէսի Հայոց. j Ներսիսի Հայոց. lqxy Ներսիսի. z F Ներսեսի մեծի. H տեառն Ներսէսի. s սրբոյն մեծի Ներսէսի. c կաթողիկոսի. gux կաթողիկոսի. s կաթողիկոսի Հայոց.

2. j Միշապոյ. s Ներչապոյ. d Մամիկոնեաց. fvz EK Մամիկոնէից. gmnosvwx CH Մամիկոնէից. j Մամիկոնից. q Մամիկոնեանց. d «եպիսկոպոսի» չունին. E եպիսկոպոսին.

3. glmnovwyJ տունս ԼԵ. jz ԼԵ. sf գլուխ ԼԵ. h տունս ԼԶ գրեցաք. K փառք Աստուծոյ ճռ. անգամ յազազս ամենայնի. փոխանակ՝ գլուխ ԼԶ.

4. o DE ժողովուրդն. ftu K զժողովրդական. q ժողովուրդ. acdeghijklmnopsvwy BHGJ զժողովուրդ. z զժողովուրդն և մտից սրբոյ... acdefgtuz BDEHK պըտղոյ. A պտղոյ.

5. hn մանից. d AK սրբո. s սըբւոյ E սրբոյն. dhz BCDEGF եկե-

ղեցոյ. A եկեղեցւոյ. ftu K եկեղեցւոյ. J յեկեղեցւոյ h որմէ. z B որմէ բաժանեցան բազումք և համարձակեցան. D յորմէ բաժանեցան բազումք d համարձակեցան. A համարձակեցան. q G «համարեցան».

6. d անբաժանելի. jkloxz AD զպատարագսն CE զպատարագն. q զպատարագ.

7. jC տաւնս. dhD անդգնել. d իբարբառ. dE զհացս. zF զհացս ի նոյն տունս. C զհացս նախ ի տունս. dzCE «սեղանոյ» չունին. m սեղանաց. jknowyJ սեղանոյ.

8. fguHK ոչ թողացեալ. jkmnopxyGJ ոչ թողացուցեալ. zABCDE չթողացուցանել. E թղացուցանել acdetv ոչ տանել զժողովրդականս թողացուցեալ. fgjkmnopuxyGHJ զժողովրդականս. hlqsw ժողովրդականս fE ժողովրդականս.

9. h եկեղեցի j յեկեղեց. zBCDF յեկեղեցին. gmpqH օրհնեցին. h օրհնեցին. t օրհնեցի. sv արհնեցին. uABDF արհնեցի.

Բ. Այլ ի նոյն ինքն ի սուրբ եկեղեցւոյն վասն նորին կռիւս և խոցոտմունս միմեանց առնեն, զոր մեք իսկ տեսաք, զոր պարտ էր ահիւ և դողութեամբ կատարել և զխորհուրդ սրբոյ պատարագին. այլ ոչ որովայնամոլութեամբ և ժշտութեամբ թշնամանել զսրբութիւնսն:

Խախտանային քահանայքն, որ զպատարագն բաժանեն դպրաց, զի առցեն ի նոցանէ գինս վասն սուրբ պատարագին:

Գ. Եւրին ոմանք և վաչիս վասն դահեկանաց իւրեանց:

Դ. Կէսք վաճառեցին ընկերաց իւրեանց, որպէս ծառայս, և այլքն ետուն վարձանս կանանց իւրեանց ամբարշտեալք ի բռնութիւն, անարժանութեամբ անձանց իւրեանց մեղան, և ժողովրդականքն այնպիսի պատճառաւ բաժնոց կերեալ առանց աւրհնու-

1. ex այդ. BDF այլ և. ed եկեղեցոյ, fE եկեղեցոյն սուրբ. hmE եկեղեցոյն. psGJ յեկեղեցւոյն- q եկեղեցւոյ. u յեկեղեցոյն սուրբ. zAC յեկեղեցոյն կռուին. D յեկեղեցոյն կռուին.

2. u կռիւ. cd խոցոտմունս. ftu E խոցմունս A խոցոտմունս. acdefgjklmnopqstuv A wxyJK ընդ միմեանս.

3. ed կատարել զսրբութիւնսն խախտանցին.

4. C խորհուրդն. f սրբո. ex այդ.

5. a որով այն տմութեամբ. kmnpqsvwHJ յորովայնամոլութեամբ. E որովայնամոլութեամբ.

6. tBE զսրբութիւնս. q զսրբութիւն.

7. acdefghijklmnopvwxyz խափանեցին. ADHF խաբանեցին. zCDB քահանայք. acdgeumyG և զպատարագս. dhkopqx զպատարագն zBCF որ զպատարագս D որ պատարագս. e զպատարագսն. my որք բաժանեն. u ոչ բաժանեն. acdegG որ բաժանեն. zBCF

բաժանեցին. D բաժանեցեն.

8. d դպրացն. G դպրոց. p առնեն.

9. սուրբ չունի.

10. E եդան. ed ումանք. c և այլքն. C. «և» չունի. h. վաչիս իւրոյ. zBCDF վաչիս. E վախս.

11. j գէսքն. p կէսքն K թէ ոք. փոխ. կէսք. D գծառայս.

12. c այլքն. fzABCEGFK այլք. d վարձականաց փոխ. վարձանս կանանց. tuG վարձս. H «իւրեանց» չունի.

13. ackE ամպարշտեալք. BDEF «ամենին» չունին. hAB վարահացեալք. E «վատահացեալք» չունի. ABF ի բռնութիւն. D ի բռնութեանն.

14. nklmnopqsvxy J իւրեանց. K անձանց իւրեանց չունի. fghjklmnopsvxyzABDGFK ժողովրդականք. h այնպիսի. E այնպիսին.

15. h պատճառս. E ի պատճառս. F պատճառս. zACF բաժնաց. BD բաժանաց. at կրեալ. zBD կերան. dlmFH օրհնութեան. g օրհնութեանն.

թեան զհաց պատարագին, և ոչ կամեցան տանել զքահանայս և զպաշտաւնեայս ի տունս և զմատուցողս պատարագին, այլ երկկանայս և զանդպիրս. այսպիսի անարժանիւք հաճոյ թուեցաւ նոցա առնել զտաւնս իւրեանց՝ թերակատար յաւրհնութենէ քահանայից, անմիտ ազահուլութեամբ զրկեալ զպաշտաւնեայս սեղանոյ ի հացէ ուխտին, և զրկեցան ինքեանք յաւրհնութենէն Աստուծոյ:

Կարգեցաք և սահմանեցաք յայսմ հետէ հրաժարեսցին քահանայք և ժողովրդականք յայսպիսի անառակ մահաբեր սովորութենէ:

Ե. Եւ երկկանայք թէ և գրակարգացք իցեն և պաշտաւնեայք՝ ընդ զինուորս կացցեն վասն ուխտազան-

1. Բ կամեց. զ «տանել» չունի. BCDF տանել ի տուն.

2. Ի զքահանայ. dgmnpqzE-GH զպաշտօնեայս. ի պաշտօնեայս. AC զպաշտօնեայս. z «ի տունս» չունի. hjlmnoqsxy ի տուն. aloxD զմատուցանաւդս. d մատուցող. e մատուցանաւդ. e զմատուցանող. ftuK զմատուցողս. hjmp զմատուցողս. zB մատուցողն. CFGH մատուցողս. E զմատուցանաւդ. D մատուցանողն.

3. eehjklmnopqsuvwxzEJ զերկականայս. F զայնդպիրս.

4. o հաճո. zC հաճոյացաւ. A հաճոցաւ. BG հաճոյացաւ. vw թրեցաւ.

5. djlxE գտունս. gmt գտօն. huoH տօն fksuvWJ գտուն. pqAF գտօն. G գտօն ի տանց. d թէրակատար. q յաւրհնութենէ քահանայից չունի. dgmp յօրհնութենէ.

6. a «անմիտ ազահուլութեամբ զրկեալ զպաշտաւնեայն սեղանոյ ի հացէ ուխտին, և զրկեցան աւրհնութենէն» չունի. pD աքահուլութեամբ. dglmnopqzCFH զպաշտօ-

նեայս. A պաշտօնայս.

7. q սեղանոյ. u զրկեցան յինքեանք. C զրկեալ ինքեանք.

8. mpH յօրհնութենէ. F յօրհնութենէ. zABC յաւրհնութենէ.

9. zBCDF հաստատեցաք. ի այսմ. dzBCDF զի փոխ. յայսմհետէ. f հրաժարեցցին. tzAEH հրաժարեցին. G հրաժարեցին.

10. E քահանայքն. hkmp ժողովորդք. fuK այնպիսի. hj այսպիսի. et այնպիսի. zABCF յայդպիսի. D այդպիսի.

11. zBC և մահաբեր. fhouK սովորութենէն. G սովորութենէս.

12. dfzABCF երկականայք. hkmnpvw երկականայսն. jlosxy երկականայքն. q երկուկանայք. t որք փոխ. թէ. j գրակարգայք. q գրակարգաց. d գրայկարգացք. K կարգացք. dgjlnopqtuGH պաշտօնեայք. hzCF պաշտօնեայս. D պաշտօնեայս. AB պաշտօնեայս.

13. h զի ընդ. f զինորսն. g զինուորս. h զինուոր. K զինուորսն. acde fgjlnopqxyzBCGHJK ուխտազանցութեանն. kmp ուխտազանցութեանցն.

ցութեան, և ի պտղոց և ի մտից սրբոյ եկեղեցւոյ և ոչ միում մասին արժանի լիցին. զի չէ պարտ ապաշխարողաց՝ աւրինաց առաջնորդութիւն առնել, պտուղս և զուխտս պահանջել ընդ քահանայս. նոյնպէս և տգէտք մի իշխեսցեն մտից սրբոյ եկեղեցւոյ, զի անիրաւ է. վասն անուսումնութեանն ընդ զինուորս կացցեն և զհայրենի հող և ջուր կալցին, և յարքունիս հարկ տայցեն և զօրդիս ի դպրոց տացեն զի ուսցին:

40 2. Քահանայք զշաբաթու և զկիրակէի պատարագ մի իշխեսցեն խափանել, որպէս և տեսաք ի բազում տեղիս, այլ մատուցեն անսխալ սաղմոսիւք, մարգարէիւք և առաքելիւք և աւետարանաւ կարգաւորաբար: Եւ զբաժակ սուրբ հաղորդութեան մի իշխես-

1. cjlpgsxzBF ի պտղոյ. h պտղոց. m տոց. A ի պտղո. A սրբո. cdfgpuzBCEFGK եկեղեցոյ. AD եկեղեցոյ.

2. tuK և ոչ միայն B խմում. jlm մասն. s մասի. q արժան. j լինիցին. zABDF եղիցին. h զինչ է. D պաշխարողացն.

3. dgzCDGH օրինաց. hklmnopqsvwzEJ «աւրինաց» չունին. dy յառաջնորդութիւն. zBCDF առաջնորդութիւն.

4. s կամ պտուղս և զուխտս. zABCDF կամ պտուղս և ուխտս. D պահանջել. fjlGE քահանայսն. acdefjDE ընդ քահանային. dqB «նոյնպէս» չունին.

5. F տգէտս. j մի իշխին. sy ի սրբոյ. jprJ «սրբոյ» չունին. A սրբո. cdfouzBCDEF եկեղեցոյ. hm եկեղեցին. A եկեղեցոյ.

6. zABD անիրաւ են. C անիրաւ վասն. F անիրաւ են. fsvDE անուսումնութեան. h անյուսմութեան. t ամուսնութեան. H անամուսնութեան. w անդ. փոխ. ընդ. acegkmnptuvyADH զինուորս. fK զինուորսն. h զինուորս. C զինուորսն.

7. E կացցէ. F «և զհայրենի հող և ջուր կալցին» չունի. cfguz-ABCEGH զհող. t զհողսն. ae զհողս. ae զջուրս. cfgklnoptuvwxyzABCD-EFGHJ զջուր. AB կալցեն.

8. h արքունիս. qDE արքունիս. F հարքունիս. acefstuEFGHK հարկս. g հարկն. dgpoksyACK տացեն. hmqCD տայցին.

9. h ուստոց.

10. F քահանայս. zABCDF զշաբաթու պատարագ. և զկիրակէի (D կիրակէի). H ի շաբաթու. acdefghijklmnopstuvwxyzJ զկիրակէի. H ի կիրակէի. cdEH զպատարագ. mt պատարագն.

11. D խաբանել. zBDEF «և» չունին. h բազում.

12. c այդ. j այլ բազում. A այլ առաքելաւ և աւետարանաւ կարգաւորաբար. jE մատուցանեն. zBCDF մատուցանել. dfsuyGFR անսղալ.

13. hkmnopqy առաքելօք. jls-vwxJ առաքելաւք. zCDF առաքելաւ E աւետարանաւք.

14. z«սուրբ» չունի. acdegjklmnopqvwxyzBCGJE հաղորդութեանըն. m մի իշխեսցին.

ցեն քահանայք իսփանել պատճառանաւք չքաւորութեան, որպէս ամբաստանեցին ժողովուրդք ի բազում տեղիս, որ արարեալ բազմացան խնամով հոգւոյ իւրեանց. այլ մի ևս լիցի, զի մի գուցէ պարտաւորեալք պատուհասեցին և ասեցեցին յԱստուծոյ՝ Պատրաստեցեն կատարել զսուրբ խորհուրդն անխափան հարկաւորապէս ամենայն զգուշութեամբ:

Է. Եւ ի սրբոյ բաժակէն երկուզիւ տացեն ժողովրդականացն, ոչ թերացուցանել նոցա զսրբութիւն, և զանմատոյցն չխառնել, զի մի դատապարտեցին. և ի պատարագէ կիւրակէի և տանից մի իշխեսցեն ծուլանալ, մնալ ի տունս իւրեանց, այլ և յամենայն պաշտամանց թէ ծուլացի ոք՝ յանդիմանեցի, և իմանէ մալց աւուրն զրկեցի և յընկերաց իւրոց

1. ց խոփանել զքահանայքն. fhjknopqtuxzBCDGHJK խափանելքահանայքն. (h քահանայք) deghlmnopqtyGH պատճառանօք. zABCDEF պատճառաւ. ց չքաւորութեան. z չգաւորութեան. A չքաւորութեամբ. F չքորութեան.

2. j թէ սրպէս. acdefgtuzBCDEFGHK տպատամբեցին. Կ ապատանեցին. A ապատամբիցին. E ապրտամբիցեն. hu ժողովուրդ.

3. ABCDEF զսր. acdepuzEJ բազմանային gt բազմաց. epqs խնամող. h խնամով. jlx խնամաւղ. t անխնամով dfgpuyzACDEGHK հոգոց. m հոգւոյ J հոցոց. n իւրեան.

4. ex այդ. f գոցէ. Կ գուտցէ. K գուցէ չունի. m սլարտաւորեալ. tu սլարտաւորեալք. BF պատօրեալք.

5. zBCDEF տանջեցին. A տանջեցին. hzBDEGJK աստուծոյ.

6. kmnpt արդ պատրաստեցին. ABDF քահանայք պատրաստիցին. C քահանայք կատարել. ju պատրաստեցին hK սլատրաստեցին. q պատրաստեցէն. vJ արդ պատ.

րաստեցին. fC «պատրաստեցին» չունին. zABCD պատարագել. փոխ. կատարել. D անխաբան.

7. h հարկաւորութեամբ. F հարկաւորապէս. qy յամենայն.

8. AF ի սրբո. E սրբոց. mC տացին. D տացեն. q ժողովրդականաց. zBF ժողովրդեան. ACD ժողովրդեան.

10. j զանմատուցն. d զի խառնել. J չունել. zABCDEF խառնել. uBE դատապարտեցեն.

11. pfhkmteE կիւրակէից. gqAGFH կիւրակէի. ehmnopq տօնից. dguGH ի տօնից. zCDF տօնի. B տանի.

12. x ծուղանալ. H մնալով. aefhijkmnstuvDEFJK ամենայն.

13. h պաշտմանց, zACDF պաշտօն. B պաշտան. x ծուղացի. d «ոք» չունի. D յոք. E ոքք. h անդիմանեցի. D անդիմանեցէ.

14. aceoA ի սմանէ. փոխ. ի մասնէ. F օւրն. K արևուն. փոխ. աւուրն. cfmtvuxyDE ընկերաց.

որոշեցի, եթէ քահանայ իցէ, եթէ դպիր:

Ը. Եւ զկտակարանս և զմարդարէս և զառաքեալս և զաւետարանս բովանդակ ստացի ի սրբոյ եկեղեցւոյ ի պտղոյ և ի մտից, և հանդերձս բովանդակ սրբոյ սեղանոյն. և զեկեղեցւոյ վարագոյր՝ առաքատ տանց փեսայից և հարսանց այլ մի իշխեսցեն առնել, զոր թէ գտցի ոք արարեալ՝ թէ քահանայ՝ լուծցի, թէ դպիր՝ նզովեսցի:

Թ. Լուաք լուր ծանրագոյն հասեալ ի վերայ, եթէ քահանայք ի տեղիս տեղիս ինքեանք մկրտութիւն չառնեն, բայց ջուր իմն աւրհնեն և տան ցմանկամայրսն, հրամայեալ նոցին իսկ՝ ի նոցին տունս

1. dfG թէ. fK քահանայից. փոխ. քահանայ իցէ. dhqDG թէ. fxBH և եթէ. uK և թէ.

2. p զկտակարանաց. s զառաքեալականս. zABCF զառաքեալս և զմարդարէս.

3. guK զաւետարան. q «զաւետարան» չունի. E զաւետարանն J զուխտարանս փոխ. զաւետարան. h բովանդակ. ftK ըստացի. h ստացի. s ստացէ. zACDF ստացին. B «ստացի» չունի. J տտացի. A սրբո. H սուրբ. B «ի սրբոյ եկեղեցւոյ ի պտղոյ և մտից, և հանդերձս բովանդակս» չունի. dfhuEFGK եկեղեցոյ. zB եկեղեցոյն. A եկեղեցոյ. C եկեղեցւոյն. H եկեղեցի.

4. acdeuE ի մտից և ի պտղոց. q ի պտղոց. AK ի պտղո. kopyG ի հանդերձս. zABCDEF հանդերձ. H զհանդերձս. acdejmnpuwFJ բովանդակս. h բովանդակ. K սրբո.

5. dfhjozBDFG զեկեղեցոյ. AK զեկեղեցո. K վարագոյր չունի. d առաքատանց. hjln առաքատ առնել. fp յառաքատ. zBCDF առաքատիկ. E առաքատն. DF տանց չունի.

6. AF փեսայի և հարսին. acde-

fghjklmnopqstuvwxyABCEGJK զոր այլ. kE մի իշխեն. ajlnuvw տեսանել. s տալ. zDF որ.

7. hn եթէ. mp ոք գտցի. h եթէ. mzABCDFH քահանայ է. t քհնյ իցէ. ht եթէ. u և թէ.

8. d նզովեալ. zBCDF որոշեսցի. փոխ. նզովեսցի. H նզովեալ եղցի.

9. dq լուարուք. h լաք. v լուաք. m ի վեր. s ի վերա. dmpq-zIDF թէ.

10. ftK քահանայքն. E քահանայ. zBCDF «ինքեանք» չունին. fxBCDFK մկրտութիւնս. g մկրտութիւնն. H զմկրտութիւն.

11. q ոչ առնեն. H այլ. փոխ. բայց. zABCDF իմն չունին. gh. mF օրհնեն. acehijklmnopqstvxyA-EGJ ցմանկամարդան. d ցմանկայ մարդոն. gf մանկամարտան. o ցմանկաբարձան. w ցմանկամարդն. zCH մանկամարտն. D ցմանկայ մարտն. F ցմանկատարան. K ցմանկամարտն.

12. dE հրամեալ. H հրամայելով. hmpuy «նոցին իսկ» չունին. h նոցին տունսն. G նոցին իսկ ի տունս. H նոցին իսկ նոքա ի տուն. E ի նոցունց. acdekou ի նոցուն. hjlmnpD տունսն.

մկրտել զմանկունս իւրեանց. վանորոյ պատուհասեցան աներևոյթ տանջանալք. և այժմ, թէ գտցի ոք արարեալ ի նմին միասու՝ ի բաց սրոշեալ լիցի ամենայն տամբ իւրով ի քահանայական ժառանգութենէն ամենեկին:

Ժ. Յահանայք գահասիրութեամբ մի հակառակեցին ընդ միմեանս, զի զոր շնորհն աստուծոյ ընտրեաց նախ ի քահանայութիւն, նա է նախաթող յեկեղեցւոյ:

ԺԱ. Դպիր ի պաշտաման եկեղեցւոյ, առանց քահանայի մի իշխեսցեն կալ:

ԺԲ. Եւ մի զձե զինուորաց հանդերձի ունել և ի կարգի պաշտաւնէից կալ, այլ ընդ զինուորս կայցեն. այլ զձե եկեղեցականաց ունել իւրոյ կարգին վայել է ըստ քահանայական աւրինի:

ԺԳ. Եւ ժողովրդականք մի հրապուրեսցին ի նոցանէ

1. H մկրտեն. d զմանուկս. d որո. փոխ. վանորոյ. A պատահեսցան.

2. zABCDf աններելի. deghlmnopquzBCF տանջանալք. h «թէ» չունի. ACH եթէ. C ոք գտցի.

3. zACDF արարող. zBCDF նովին. K ի նմին միասու արարեալ. zABCDf սրոշեցի ի բաց. pfwJ յամենայն.

4. H տամբք. d քահանայական. K ի քահանայութենէն ամենեկին. m մասնէ փոխ. ժառանգութենէն. qzE ժառանգութենէ.

5. zAC «ամենեկին» չունի. H ամենեկմբ.

6. zA ամենեկին քահանայք. A հակառակեսցին.

7. zBD միմեանց. a որ զնորհն. m շնորհ. K զշնորհն.

8. kxy ի քահանայութիւն. fhklmnopqsyvJ այն է. uzBCDK նայ. w այն. J նախ յաթող. d եկեղեցւոյն. h եկեղեցւոյ. j յեկեղեցւոյ. quK եկեղեցւոյ. zBD յեկեղեցւոյ և ի տան. ACF յեկեղեցւոյ և ի տան.

9. BCDF դպիրք. djs պաշտամանց goptqyBGK պաշտաման. uw պաշտաման. z պաշման. acegklopstvGJ յեկեղեցւոյ. dfhjHK եկեղեցւոյ. m յեկեղեցւոյ. q եկեղեցւոյ. zCF եկեղեցւոյ. AD եկեղեցւոյ. B յեկեղեցւոյ. E յեկեղեցւոյ. p «առանց քահանայի» չունի.

10. h իշխեսցեն. qstyE իշխեսցէ. hvzDE կեալ.

11. h B զինուորաց. C զինուոր. zAF հանդերձի զինուորաց

12. d պաշտօնէիցն. eghjlmnoquz ACFGHE պաշտօնէից. B պաշտաւնէին d ընկալ ZBDE կեալ. x այդ. H և մի կայցեն ընդայլ. acdeklmnopstuvxyAEF զինուոր. mB զինուոր. tK և փոխ. այլ.

13. km եկեղեցական. C եկեղեցւոյ կանաց. h առնել. d սրբեալ իւրոյ. A իւրո. E իւրոց. fptEK վայելել. zABCD վկայիլ. F վկայեալ.

14. քահանային. dgmotuzBF օրհնին. fA աւրինին. hkpqDH օրհնի.

15. A ժողովրդանք. aefgjklopqrstA հրապուրեսցին. t հպարտուցին.

ի բաժանումն օրբոյ եկեղեցւոյ, զի պատճառ խոռ-
վութեան բերէ. այլ զպտուղս և զմուտս ժողովրդա-
կանը միաբանութեամբ ի սուրբ եկեղեցին հատուցեն
ամենայն յաւժարութեամբ անխափան. և մի ըստ
գասուց բաժին և երգաց, որ եղև վրաս. և քահանա-
յից առեալ ի օրբոյ եկեղեցւոյ բաժանեցեն կարգա-
ւորաբար, որպէս աւրէն է. — գլխաւոր քահանայիցն
ը մասունս և կէս մասին և այլ քահանայքն մէն մի
ը մասունս, և սարկաւագունքն մի մասն և կէս մա-
սին. և դպիրքն և այրի կանայքն թէ իցեն պար-
կեշտք մի մասն առանց ամենայն հակառակութեան:
Ապա թէ իցէ ոք, որ հակառակիցէ և առնիցէ խոռ-
վութիւն, այնպիսին գադարեալ լիցի յիւր կարգէն, և
ընկերք իւր մի իշխեսցեն ընդ այնպիսումն հաղորդիլ.

1. zB բաժանումն. A օրբոյ. df.
hotzBDEFG եկեղեցւոյ. u A եկե-
ղեցոյ. h խոստովանութեան,

2. c այլ. d զպտուղ. fm պը-
տուղ. t պտուղք. E պտուղս.

3. hjklmnopsvxyJ «միաբանու-
թեամբ» չունին. zABCDf միա-
բանութեամբ ամենեքեան, q եկե-
ղեցի. zABCDf եկեղեցիս. d հա-
տուցեն.

4. mopqvyBH յամենայն. dghlm-
nopquyzACFGJ յօժարութեամբ.
zB և անխափան. zABCDE և
ըստ. մի չունին.

5. J զգասուց. acdefghjkmnopq-
tuvwyBCEGHJ K երգաց. slerդոյ-
մե ըզուց. zACD քահանայիցն.

6. kmv սրբոյ. AF ի սրբոյ.
dfuzABCDEK եկեղեցւոյ. ho եկե-
ղեցոյ. jkmnqsvwxJ եկեղեցւոյ. h
բաժանեցի. jkmopxy բաժանե-
ցին 1 բաժանեցին. zABCD կար-
գաւորութեամբ. F կարգօրու-
թեամբ. H հարկաւորաբար.

7. dghmnopACE օրէն է. zBD
օրէն. su գլխաւոր E և գլխաւոր.
q քահանայից. A քահանայիցն.

8. fzB մասն. d մասն. B
մասնին. acdegquvxyzABCLFG քա-
հանայիցն. fEK «և այլ քահա-
նայիցն մէն Բ մասունս» չունին.
t ամեն երկու մասունսն. jls մեն.
E մին. hsvxE «մի» չունին.

9. E «և սարկաւագունքն մէն-
մի և կէս մասին» չունի. f սար-
կաւագունք. zABC սարկաւա-
գայն. K և կէս սարկաւագունք.
zBF միմի. jlx Ա մասն.

10. h «և» չունի. q դպիր.
zABC դպիրք. zBD և այլք ի կա-
նոնայք. AC կանայք. H եթէ. ac-
eknpqCEG պարկեշտ.

11. fa մի t ամենայն չունի.

12. u ապայ. moyzABCGHF
եթէ. ABCF առնիցեն. zABCDf
հակառակութիւն.

13. F այնպէս. G յայնպիսին.
acdekmnopqyzBEEFGHJ դատա-
պարտաւ. d լիցին. hE իցէ. eh-
opqvEJ իւր. z ի յիւր.

14. E ընկերք. zABCDf ընդ-
նմա. mEK այնպիսոյն. u այնպի-
սում. a—z և ABDEGJK հաղորդիլ.

և ոչ ժողովրդականը առ քահանայս ունել զնոսա-
 ժի. Պաշտաւն, պատարագիք և սպասք սրբոյ եկեղեց-
 ւոյ ի գլխաւոր քահանային տանն եղիցի, որպէս յա-
 ռաջագոյն կարգեալ է. և ինքն գլխաւոր քահանայն
 5 զեկեղեցին մի իշխեսցէ թողուլ և գործոյ տան պա-
 րապել, այլ միշտ ի սուրբ եկեղեցւոյն կացցէ, զի
 պաշտաւն և աղաւթք տունջեան և գիշերոյ ժամուցն
 և զտեսչութիւն ժողովրդոցն մի խափանեսցէ: Իսկ
 10 այլ ընկերքն զամառն փոխանակաւ կացցին ընդ նմա
 անպղերգաբար: Ապա թէ իցէ ոք, որ սխալիցէ ի պաշ-
 տամանէն պղերգութեամբ կամ երկրական հոգովք,

1. fsu «սչ» չունին. dzB. ժո-
 լովրդականքն. dhf քահանայսն. H
 քահանայից. BD ունել զնոցա
 պաշտաւնն. hmp զնայ. kqsvwxyJ
 զնա. zACF զնոցա պաշտօնն p
 պաշտօնն. E զնոսայ.

2. dghjlmnopqEFHK պաշտօն.
 u զպաշտօն. acekt պատարագք.
 dEJ պատարագ. gGH պատարա-
 գիկք. zABCDF պատարագի իրք.
 zABCDF և սպասք չունին. h
 ըսպասք. q սպաս. E ստակք.
 J սպասաւորք. aegklmpqstvwxyCH
 եկեղեցւոյն. cdhjozABDFG եկե-
 ղեցոյն. fu եկեղեցոյ. E յեկե-
 ղեցւոյն.

3. cEF ի գլխօր. zBK քահա-
 նայի. D քահանայ. acdpvxyDEGJ
 ի տան. eklnopqsw տան. fK տունն.
 g ի տուն. A և տանն. H ի տունս.
 h տանն չունի. h եղիցին. zAB-
 CDF դեցի. h ճորպէս յառաջա-
 գոյն կարգեալ է. և ինքն գլխա-
 ւոր քահանայն չունի. dEK ա-
 ռաջագոյն. d առաջաքոյն.

4. F գլխօր.

5. fp զեկեղեցի, q եկեղեցի.
 emptuvwE գործոց. A գործս. fuK
 տանն. H ի տան գործոց. mH
 պարապիլ. A պարապեալ.

6. ex այդ. K այս. acdefghjlk-
 mnopqstuvwxyAJK մշտնջինաւոր.

dfzABDF եկեղեցոյն. fK եկե-
 ղեցոյ. tu եկեղեցւոյ. E յեկե-
 ղեցւոյն.

7. coE պաշտաւնն. dlnoFGH
 պաշտօնն. hjmpCE պաշտօն. z
 իպաշտօն. AB իպաշտաւն. dhjl-
 mnoptyKH աղօթքն. z յաղօթք.
 AB յաղաւթք. E աղաւթ. CF
 աղօթք. K աղաւթքն. acegjklnno-
 pqsxCDGH տունջեանն dfltzBFK
 տունջեան. hyE տունջեան. s գիշե-
 րոյ. AK գիշերս. zAF գծամուցն.

8. s տեսչութիւնս. zDF տես-
 չութիւն. FK ժողովրդոց. hovwJ
 ժողովրդոյն. mnqy ժողովոյն. s
 ժողովրդւոյն. ACF ժողովրդեանն.
 BD զժողովրդեանն. q խափա-
 նեսցի.

9. c այդ. J զընկերքն. aceg-
 jklmpqy զամառնն. zABCF առնմա
 կացցին փոխանակաւ. F փոխա-
 նակօ. E փոխանակօ զամառն.
 fju նմայ.

10. h անպղերգաւոր. fhjklmo-
 pqsyEGHJK եթէ. dfuGK սղալի-
 ցէ. f ի պաշտամանէն. zABCDF
 իպաշտամանէն սխալիցէ. hmG
 պաշտամանէն.

11. pD պղերգաբարութեամբ.
 zACIDF աշխարհական. pq հոգ-
 ւով. svw հեզւովք. t հոգօք. DG
 H հոգով.

ի մտիցն մի իշխեսցէ մասն առնուլ: Քահանայք միա-
կամբ լիցին արհնել միաբանութեամբ զժողովրդա-
կանսն, և զորս որոշել ի սրբոյ եկեղեցւոյ:

ԺԵ. Մկրտութիւն ոք ծուլութեամբ մի իշխեսցէ առնել,

որպէս լսեմք, այլ երկիւղիւ և զգուշութեամբ բու-
րուառաւք, ճրագովք և առաքաստեալ վարագուրաւք,

որպէս վայել է լուսաւորութեան սրբոյ աւագանին:

ՆԷ աւագանն կանգնեսցի յեկեղեցւոյն, կամ ի տան

պաշտամանն թէ քարեղէն իցէ և եթէ վայտեղէն՝

երկիւղածութեան արժանի, և բաւականութեամբ

գործոյն՝ լուսաւորութեամբ, լայնութեամբ և խորու-

1. zACD միաիցն. F մեաիցն.
zAC մասնաւորել. DE մասնօրել.
d քահանայ. m միակամ. J միա-
կամբք. ft առնուլ.

2. fthmp օրհնել. H յօրհնել.
f զժողովրդականս. p զժողովրդա-
կանաց. zABCD Գ ժողովուրդն.

3. zABDF «գորս» չունին.
zABDF յորոշելն. C որոշիւ. hmn-
logvwyJ որոշեալ. s սրբոյ. AԷ
սրբո. aeglmnopqtwxyHJ և կե-
ղեցւոյն. dzBF և կեղեցւոյ. fhjus-
GK և կեղեցւոյն. A ի և կեղեցւո. E
և կեղեցւոյն սրբո. J յև կեղեցւոյն.

4. dfghjlmopstuvxGJK մկր-
տութիւնս. q սուրբ մկրտու-
թիւնս, yH զմկրտութիւնս. h լու-
ծութեամբ, zABCD Ժ ծուլու-
թեամբ ոք. ahjmnpuvxEF առնուլ.

5. x այդ. c երկեղիւ. empw
բուռուառուլք. edA բուրուառօք.
fJ բուռուառաւք. g բուրուա-
ռուլք. h բուռվառաւ. o բուր-
վարովք. m բուռվառուլ. ny բուռ-
ւառուլք. q բուրվառուլ. suB բուր-
վառաւք. yE բուռվառաւք. zDF
H բուրվառօք. K բուռուառօք.

6. acflxzAE ճրագաւք. edgt-
uBCFGK ճրագօք. h ճրագաւ. jm
ճրագով, D ճրագաւք. qy յառա-
գաստեալ. D առաջագաստեալ. J

առաջաստեալք. degklnpqtuY A-
CFGHK վարաւորօք. ovJ վա-
րագուրուլք. z վարայգուրօք. D
վառայգուրօք.

7. fghjlmnopstuvxJK լուսա-
ւորութեամբ. F լուսօրութեան.
h սրբոյ սեղանոյն և լուսաւորու-
թեան. A սրբո. F օաղանին.

8. D յաւագանն. qzABCD
աւագան. E կանկեսցէ. m կան-
գեսցի. BD կանկեսցի. dh և կե-
ղեցւոյն. fK և կեղեցւոյն. q և կե-
ղեցւոյ. mzABD և կեղեցւոյն.
acejknvEJ տանն. d ի տուն.

9. h պաշտամանն. zABC պաշ-
տամանն. F պաշտոնն. acdeghj-
klmnopqstuvwxYEGHJK թէ զինչ-
և իցէ. փոխ. և եթէ վայտեղէն.
f և չունի.

10. zD թէ. C երկեղածու-
թեամբ. K երկիւղածութեամբ. ftK
բաւականութեամբն. H բաւա-
կանութեան.

11. s գործւոյն. zBCD գործոյ.
AF գործո. dhklmnopqwxYJ լու-
սաւորութեան. BF լուսօրութեան.
zC լուսաւորութեանն. B
լայնութեամբ և խորութեամբ, զի
բաւականաբար» չունի C խորու-
թեան.

Թեամբ. զի բաւականաբար ծածկեցէ ջուրն զհասակ մանկանցն, որ մկրտիցինն: Եւ ի տունս շինականաց քահանայք մկրտութիւն մի իշխեսցեն առնել, բայց վասն երկիւղի մահու թէ վտանգ ինչ իցէ:

5 ԺԶ. Եւ կանայք առ քահանայս մի իշխեսցեն կալ, բայց սարկաւագունքն սպասաւորեսցեն և կանայք յիւրեանց տեղին աղաւթեսցեն, և մի եղիցին գործակիցք քահանայիցն, որպէս լսեմք ունելով զտեղի սարկաւագացն:

10 ԺԷ. Զգուշացին առաւել ևս սարկաւագունք, մի գուցէ մկրտութիւն առնիցեն յանգ-գնաբար ի կորուստ: ԺԸ. Եւ քահանայք զապաշխարութիւն վաճառականու թեամբ մի իշխեսցեն տալ, այլ դաստիարակութեամբ հոգացին խրատել իբրև զկարեկիցս, զի ապրեցին.

1. zACD բաւականութեամբ. F բաւականութեամբ. C ծածկէ. h զհասականցն. p զհասարակ.

2. fgtuzABCFGHK մանկանն. D մանկան. h j m n k p v w H J որք. h j մկրտիցինն. q E մկրտիցին. z A B D F H մկրտինն, f u A B C H K շինականաց z F շնականաց,

3. a c d e g j k l m n o q u x y E H J քահանայքն, f t u K քահանայն. f t u մկրտութիւն չունին. f g t u K իշխեսցէ. d B C մի իշխեսցեն առնել մկրտութիւնս, o մի իշխեսցեն մկրտութիւն առնել, d f t u K առնուլ. q y տանել. z F առնել մկրտութիւն.

4. d երկեղի. h F «թէ». չունի. h վտանգի. z E K վտանկ. h իցէ. փոխ. ինչ իցէ.

5. z A B C D F «և» չունին z h p քահանայք. z A B C քահանայան. n իշխեսցին. z D կեալ. H կալ ի ժամ մկրտութեանն.

6. F «բայց սարկաւագունքն սպասաւորեսցեն» չունի. d h u K սարկաւագունք.

7. f h p q t v y B C D E J K իւրեանց.

d h E տեղիս. p A C F տեղի. H ի տեղիս. d g h m n o p q u z C F G K աղոթեսցեն. A եղիցի. a c d e f g h u v A E G H կործակից.

8. h քահանային. H քահանային. t լէք. h ունելով. E առնելով. h k l m n o p q s v w y G J գտեղիս.

9. t A C D F սարկաւագ.

10. a c d e f ևս առաւել ևս. q առնել. F առնել. s t u A «ևս» չունի. h m z A C E սարկաւագունքն. d գուցէ.

11. d z A C F մկրտութիւնս c առնիցէ. q առցեն. d h k m p y w J անգ-գնաբար. z A B C D F ի կորուստ անձանց. E ի կորուստ մատին.

12. z A B C D F «և» չունին. m զապաշխարութիւնն. q վաճառականութեամբ զապաշխարութիւն. o վաճառականաւ.

13. A «մի իշխեսցեն տալ, այլ դաստիարակութեամբ» չունի. k p t E հոգացին. z B C D F հոգացին.

14. K խրատել. a c d e f g t u w z E G H K զրեկերակիցս. s զկարեկիցս զընկերակից q «զի ապրեցին» չունի.

և հաս մի առցեն ի նոցանէ, մաքսաւորաբար ձրի առեալ և ձրի տամք:

ԺԹ. Եթէ ոք ի քահանայից յայտնեսցէ երբէք զբանս խոստովանողացն նզովիւք լուծցի և ամենայն իրաւք ջնջեսցի ի քահանայական ժառանգութենէն:

Ի. Գերեզմանս յեկեղեցիս մի իշխեսցեն առնել, ապա թէգտցի ոք արարեալ յեկեղեցւոյն պատարագ մի ոք իշխեսցէ մատուցանել մինչև մաքրեսցեն զտեղիսն:

ԻԱ. Փահանայք դահեկանս վաշխել ամենեկին մի իշխեսցեն, լուան ի գրոց սրբոց ստել զվաշխան: Փախիցեն յարբեցութենէ՝ յիշելով զօհմանս արբեցողաց:

ԻԲ. Յագապս մասունս մի բարձցեն, ըստ սրբոց կանոնին, այլ աղքատաց տացեն ի նմին ժամու յանդիման ազապատեառն:

ԻԳ. Եւ ժողովրդականք հրաւիրեալք ի հաց պատարա-

1. u առցեն. d առէք. j առնել. kmt այլ ձրի.

2. uK «և» չունի zfk ձրիս. zABCF տացեն. D տայցին.

3. t և թէ. C թէ. ftuK «զբանս» չունին. dD զբանս խոստովանութեան աղաշխարողացն. E բանս.

4. ftuK խոստովանութիւն աղաշխարողաց. (fK վնաստովանութիւն). E նզովեալ. D լուծցին. hmoswyJ ամէն. eghdmnopq-uzACFG Երօք. l իրաւք.

5. fghtazACDEFGHK ժառանգութենէ.

6. zABCF գերեզման. D քերեզման. fhK եկեղեցիս. zABCF յեկեղեցի. D եկեղեցի. E աղայ.

7. hkmnopqSGH եթէ. dh եկեղեցոյն. fuK յիկեղեցոյ. mzACF յեկեղեցոյն. t յեկեղեցւոյ.

8. o մի իշխեսցէ. h մաքրեսցի. ABCFH զտեղին.

9. ht քահանայ. H քահանայք վաշխ ամենեկմբ մի իշխեսցեն առնուլ. zABCE «ամենեկին» չունին. dt իշխեսցէ.

10. h լւան. v լրւան. K լուաւ. h զրոց. u «սրբոյ» չունի. H առելիք զու. fghklostuvwxyGJ զվաշխողն. ejpB վաշխողն. n վաշխողն. q զվաշխողն cdE զվաշխողն. zACDF զվաշխողս. H զվաշխաւուան. K զվաշխողն. H այլ և փախիցեն.

11. D արբեցութենէ. uzABCDEF զօհման. zBCH արբեցողացն. E արբեցողաց յիշելով և հեռացին.

12. ouK Զագապս. zABCDEF և յագապս. H Յագապս. f մանունս. chjklmnopqsvxE բարձցին. ABCF ըստ օհմանի կանոնաց. zD ըստ հրամանի կանոնաց. fgt-uK սրբոյն. gjs սրբոց. s կանոնին. EK կանոնի. H կանոնիս.

13. hjmnpq տայցին.

14. cE ազապատեառն. d ազապատացն. hzB D յագապատան. jklmnopstvwXJ ազապատան. q ազապատան. uK յագապատան.

15. h ժողովուրդք. dF հրաւիրեալք. K հրաւիրեալք.

գին մի իշխեսցեն ճաշակել ի տունս իւրեանց պատ-
ճառաւ հիւրոց կամ գործակալաց, որկորստութեամբ
եթէ իցէ ոք, որ կերիցէ, ի հաց պատարագին մի
իշխեսցէ երթալ. և քահանայք և ժողովրդականք
5 ի ներքս մի իշխեսցեն թողուլ զայնպիսին, զի անա-
ռակութիւն է և խիղճ հոգւոյ: Ապա թէ իցէ ոք, որ
բռնաբար մտցէ, քահանայք զնասցեն արտաքս, և
զհացն մի իշխեսցեն աւրհնել:

10 ԻԴ. Տղայոց պտակ մի իշխեսցեն աւրհնել, և մի կա-
տարելոցն երկոցունց առանց զմիմեանս տեսանելոյ,
զի այսպիսի անժամ հարսանեաց զնացին վնասք մա-
հաբերք. և ժողովրդականք զայսպիսի հարսանիս մի
իշխեսցեն առնել. զի նոցունց իսկ է կորուստ:

1. F «ճաշակել» չունի. d ի
տունս. zB պատճառանալք. D
պատճառանօրք. F պատճառօ.

2. z և փոխ. կամ. B «կամ»
չունի, fK որ կորսանամք. g կո-
րստութեամբ. E որկորստութե-
ամբ.

3. zAD և իթէ կերեալիցէ. B
և եթէ իցէ ոք կերեալ իցէ. CF
և եթէ իցէ ոք, որ կերեալ իցէ.
acdfyE ուտիցէ. d ի հացէ. q
զհաց. H հաց. H ի պատարագի.
d մի երթիցէ.

4. m ի քահանայք.

5. m իշխեն. zB թողու. D
թողուլ ի նայ. zB զնոսա. A
զայնպիսին. CF զայնպիսին.
z «զի» չունի. D զի զայնպիսին
անառակութեանն. E անառակու-
թեամբ.

6. K ի խիղճ. fhjkopuyzBEK
հոգոց. A հագո. gH հոգւոյ. F
հոգոյ. uE աղայ. jmoswxyzAB-
DG եթէ. d «իցէ». չունի.

7. zABDF լրբաբար. C յան-
դգնաբար. tK քահանայն. K քա-
հանայքն t զնասցէ. zABCD
եկեն. d յարտաքս.

8. o զհաց. s հաց. t իշխեսցէ.
ghq օրհնել. m աւրհնեսցեն.

p օրհնեսցեն.

9. AB տղաց. fJ մի իշխե-
ցեն պտակ... p «մի իշխեսցեն»
չունի. h մի իշխեսցէ պտակ... D
մի ոք իշխեսցէ պտակել. ghqFH
օրհնել. m զնել. փոխ. աւրհնել.
zB զնել և կամ օրհնել. d «մի»
չունի. fuG կատարելոյն. gp կա-
տարելոյ.

10. d երկոցունցն. lx երկու-
ցունց. p տեսանելոյ զմիմեանս.
zBD տեսանելոյ. մի ոք իշխե-
ցէ պտակել զնոսա զի. A տեսա-
նելոյ. GH տեսանելով.

11. fu «զի այսպիսի» չունի.
z զայնպիսին. mC յայնպիսին. E
այնպիսին. p յայնժամ. kms յայն-
ժամ zABCD անարժան. E ի
ժամ. m «հարսանեաց» չունի. g
հարսանեալ. d զհետ. զնացին. g
զնացին. h «զնացին» չունի. p
գացին. q ծագեցին. zABCD
գործեցան. GH զնացից. B բա-
ղում վնասք. H մահաբերքն.

12. F զայնպիսի. f հարսանիսս.
h հարսանիք. AE հարսանիսն. D
հարսին.

13. acefgktxzDG նոցուն. H ին-
քեանց h. կարոտ. zBD կորուստ
է. ACF ի կորուստ է.

- իե. Ոչ է պարտ զկուսանս այրեաց ամուսնացուցանել,
և ոչ զայրիս կուսանաց, զի աննման է:
իԶ. Ձեռնադրութիւն որ արձառոց մի իշխեսցէ առնել:
իԷ. Քահանայք ի պուտանց աւրհնել մի իշխեսցեն:
5 երթալ, զի զաւշաքաղութիւն է, զի սուրբ պատա-
րագն աւրհնեաց զարձառս և զոչխարս:
իԸ. Քահանայք ի տունս իւրեանց կենդանի մի իշխես-
ցեն առնուլ, զի ագահութիւն է, և թողուլ զտունն
անպատարագ ամբարշտութիւն է, և ժողովրդականք
40 կենդանիս մի իշխեսցեն տալ ցնոսա. և ինքեանք
արաոցեն կարգաւորութեամբ ի տունս իւրեանց, զի
աւրհնութեան սրբոյ պատարագին արժանի լիցին ծա-
խուն և վաստակաւքն:

1. edhoswyJ չէ պարտ. k թէ պարտէ. m իթէ պարտ է. zABC-DF ոչ է պարտ զկուսանս այրեաց տալ. kvJ զկուսանսն.

2. d աննման էն. hE աննման են. f անհնար է, եթէ որ յան-դգնի՝ լուծցի. tu աննմանք են.

3. D ձեռնադրութիւնս. aehz-BCF արձառոյ. ceE աջառոյ. d աչառոյ. m առջառոյ. o յառջառոյ. pK արձառաց. u առջառոց. A արձառս. D առջառոց գառնել. քանզի չէ օրէն.

4. d քահանայ E քահանայի. d ի պուտան. qEH պուտանց. zACD ի պուտանաց. B ի պուտխանաց. ghmpqH օրհնել. uE իշխեսցէ.

5. edeghmnnpuyAGH զօշաքաղութիւն. oq զօշաքաղութիւն. E է և թողուլ զտուն. ACF զսուրբ. zBD զպատարագն.

6. ghmq օրհնեաց zABCD աւրհնեսցեն. F օրհնեսցեն. cef-ouK զառջառս. dp զառջառն. zAC և զարձառս. B զարձառ. DE զառջառս. dg զոչխարն. fK զոչխարսն. z զոչխար քահանայք.

7. A իւրեան dE «կենդանի» չունին.

8. fgtGHE առնել. ABCF զի չունին. B յագահութիւն. zBCF «և թողուլ զտունն անպատարագ ամբարշտութիւնէ» չունին:

9. d պատարագ. x «անպատարագ» չունի hkmwG ամպարշտութիւն. o ամբարշտութիւն.

10. d կենդանի. H զկենդանիս. zAC «մի իշխեսցեն տալ» չունին. m իշխեսցին. dftHE նոցա. w զնոցա. xK և. չունի. t այլ.

11. K ինքեանք. km կարգաւորութիւն. zACF կարգաւորաբար. B կարգօրաբար.

12. acefuwDEJ աւրհնութեանց. dghjklmnopqtvzABCDFG օրհնութեան. H օրհնութեամբ. A սրբո. B սրբոց. d արժան. f լինիցին. u ծախումն. zBC ծախիքն. A ծախիւք.

13. dmG վաստակօքն h վաստակօքն. j վաստակով. k վաստակովք. lmnopvwxjY վաստակովքն. g վաստակովն. tq վաստակօք. u վաստակաւք. zAC վաստակաւն. F վաստակօն. H վաստակօքն.

իթ. Ի սուրբ քառասորդաց պահան և կամ յառա-
ջաւորս նորին մի որ իշխեսցէ լուծանել ըստ սրբոյ
կանոնին, թէ լուծցէ որ ի քահանայից կամ ի վանա-
կանաց զաւուրցն կերակուր, պատճառաւ հիւրոց կամ
5 գործակալաց, յեկեղեցի մի իշխեսցէ մտանել՝ մինչև
տուժեսցէ աղքատաց ապաշխարութեամբ:

Լ. Եւ մեծի շաբաթուն ճրագալուցին թէ մշակք, թէ
աղայք, թէ ծերք ի տունջեան աւրինաց մի հաղոր-
դեսցին. ապա թէ իցէ որ, որ հաղորդեսցի վան
10 տկարութեան մարմնայն, թան և գինի մի իշխեսցեն
ճաշակել ցժամն կատարելոյ սրբոյ պատարագին:

ԼԱ. Եւ քահանայական հրամանի ժողովրդականք
հրաման մի տայեն, զի նոքա են առաջնորդք ձեր,
և նոցունց եղբարքն՝ ընդ նոցին ձեռամբ են. և ոչ

1. fIFK զսուրբ. t իսկ սուրբ.
zBG իսկ. փոխ. ի սուրբ. hJkmo-
pVwYJ քառասներորդացն. acegl-
suxGE քառասներորդացն. ABD
քառասներորդաց. C իս—րդաց.
ABCD «կամ» չունի. ds յառա-
ջաւորսն. m առաջաւորին. pVJ
առաջաւորս. E առաջօրս.

2. h իշխեսցէ. չունի. A սրբո.
B սրբոյ

3. H կանոնիս. fgkmopqsw-
HJ կթէ. h քահանայից. dfkmn-
optuvJK աշխարհականաց. acegl-
qswxy յաշխարհականաց.

4. zACD զաւուրս. B զաւորս.
F զօսւրս. t ի կերակուրս. zABF
կերակուրն. K կերակուրս. E
պատճառս. F պատճառս:

5. zBD ի գործակալաց. h կ-
կեղիցի. d իշխեսցեն:

6. d տուժեսցի. E տուժեսցի,
ապաշխարութեամբ աղքատաց
ապ. zABDF խոտովանութեամբ.

7. կթէ. zBC ի մեծ. H ի մեծի.
qsy շաբաթու. f ճրագալուցին.
E ճրագալուծին. 5. zABCDHF
կթէ. h մշակս. zABCDF կթէ.

8. zABCDF աղայ. m և թէ.
zABCDF կթէ. dA տունջեան. coy

ի տունջեան. efgmszBEGJK ի
տունջեան. atvw տունջեան. h
ի տունջեան. jklmC տունջեան.
D ի տունջեան. F ի տունջեան.
dhgmnoptzFG օրինաց. H օրի-
նաց. e հաղորդեսցին. h հաղոր-
դեսցին. zABCDF հաղորդեսցի.

9. uE ապայ. ghijklmnopstwxGJ
կթէ. zABCF իցէ չունին. zABCF
որ չունին. CA հաղորդեսցին. B
վան չունի.

10. K մարմնոյ. G իշխեսցեն,
չունի. dt իշխեսցէ. C իշխեն.

11. G ճաշակեսցին. tBDFH
մինչև ցամ. uACE ցժամ. E մին-
չև ցժամն. y ցժամն կատարե-
լոյ սրբոյ պատարագին. չունի.
AD կատարելո AD սրբո.

12. ls հրամանին. u հրաման.
FK ժողովրդական. t ի ժողովրդա-
կանաց.

13. hm տայցեն m զի չունի. h
զինքեան. m յառաջնորդք. q ա-
ռաջնորդ.

14. acdefghijklmnopsvwx. նոցուն.
tuK նոցին. acdfhjptw եղբայրքն.
egEGH եղբայրք. u եղբայրք. K
եղբայրք սուրբ. acdehqtvwx նո-
ցուն. J նոսին.

մարթի ընդդէմ դառնալ, զի անկարգ է, զի իշխան է կապել և արձակել:

ԼԲ. Քահանայք մի արբեցողք և մի հանդանակողք, և մի արծաթապին աղախնայո ստանալ և կամ ի կապենաց պոռնկաց ի տունս տանել զգարչելիսն, զոր ոչ հրամայեն աւրէնք: Եւ վանականք, որ ի չէնս բնակեալ են, պարսպեալ զանձինս պահաւք և աղաւթիւք, և անվեհեր հիւրասիրութեամբ, որչափ Աստուած պատրաստէ՝ բաւական համարել, որպէս Քրիստոսի զինուոր:

ԼԳ. Եւ մի ամենեւին, որպէս լուաք, հացարար և կովկիթ կամ խնոցեհար ի վանս տարցի կին մարդ. զի թէ ուր չէր հնար մտանել՝ կործանեաց զմարդն, ապա զիւրսն զինչ իսկ առնէ:

ԼԴ. Եւ որ յանապատս բնակեալ են ուխտաւորք, յառաջ քան զմտանել արեգական դնացեն, և յորժամ ծագէ արեգակն՝ երթիցեն, գուցէ ի սխալանս անկանիցին:

ԼԵ. Իսկ մոնոզոնք և վանաց մանկունք վանս մի ոք իշխեսցեն ունել՝ բայց ի վանս. ապա եթէ վանք ոչ

1. huK մրդի. q մարթէ. t ոչ է մարդ. g անկար է. h անկարգ. t վանելի E և փոխ. զի.

3. t քահանայ. acejE արբեցողք. m արբեցողք. t արբեցող. acejE հանդանակողք. f հանդանողք. gl հանկանակողք. m հանդանակողք. t հանդանակող.

4. d արծաթաէրք. արծաթագին. l արծաթագինք. hH աղախնեայո. s յաղախնայո. u աղախնայո. E ծառայո. hK կամենաց. hnkosvwyJ կապինաց. jlt կապենաց. m ի կապից. u կանանց.

5. fu պոռնկացն. K պոռնկացն. aceneEJ զգարչելիս.

6. fK հրամանն. dgkmpGK օրէնք. hn օրէնքն. vJ աւրէնքն. hkmvJ վանականքն. m բնակեալք.

7. q պարսպել. H պարսպեալ են. djklmnopvwx պահովք. hqtuGK պահօք. dhlmnopqtG աղօթիւք.

9. fK զինաւոր. hm զինոր.

10. E մի չունի. E «որպէս լուաք» չունի. d լուաք որպէս.

11. acefghijklmnopqsvwxJ խնեցա-

հար dK խնոցահար. m խնեցեհար. E խնոցեհար. fghjmnostavwxy-GHJK ի վանս. k ի վանսն. d տարցին. ghmnopqstvyGK տանել.

12. m «ուր» չունի. hsvxJ նմա հնար. jlmogv հնար նմա. w նմայ հնար. e զմարթն.

13. uE ապայ. f ինչ h առնէր.

14. mt որք. acefghijklmnopsvwx-EJG բնակեալ. t բնակին K բնակ.

15. q մտանել. defgluxEGHK արեգականն. acdefuw դնայցեն. t դնացեն ի վանս. H երթիցեն. y «ե յորժամ ծագէ արգակն. երթիցեն» չունի. K ծագեացէ.

16. y արեգական. K արեգակ. q երթիցէ. d երթիցեն ի տունս իւրեանց. d գուացէ. dfstuEG ի սղալանս. acefEH անկանին. j տնկիցին.

17. acejm մոնոզոնք. ghijklmnopvwxJ մոնազոնք. s մոնազոնք. d վանից. q վանա. aceflpuwxG վանս H «վանս» չունի.

18. e իշխեսցին. d իշխեսցէ. g ունել ուրէք. jlvx ուրէք ունել. hkmopswJ ուրիք ունել. qy «ու-

իցէ, յաւագ երկցուն տուն երթիցեն, զի չէ իշխանութիւն յայլ տան աւթել. և մի լիցի ի լսել, թէ մի վանք, բազում վանք, որ ոչ է այս հասարակ ըստ առաքելոցն կարգի:

5 ԼԶ. Այլ ոմանք ձիաբոյժք և վաճառականք և վաշխառուք. փոխանակ կրաւնաւորութեան՝ շահաժողովք. յայսմհետէ դադարեացեն և ապաշխարեսցեն զմեղան, զոր մեղան. ապա թէ ոչ՝ յանդիման արժանի գործոցն պատիժս կրեսցեն:

40 ԼԷ. Եւ մի աղանդաւորաց երբէք վանս տալ, զի ոչ հրամայեն կանոնք առաքելականք:

ԼԸ. Արդ, զպատուիրեալս ձեզ առ ի մէջ փութապէս կատարել ահիւն Աստուծոյ, յորում կայ մեծաց վարձուց հատուցումն:

45 Եւ պատուիրեցաւ ձեզ յամենայն ամսեան պարապել խնդրուածոց զաւուրս շաբաթու միով, խնդրել յԱստուծոյ զմարմնոյ առողջութիւն և հոգւոյ փրկութիւն. ամէն:

նեք՝ չունի. G ունի ուրուք. H և կալ ուրեք. f «բայց ի վանս» չունի. uE ապայ. acdefptawyEK թէ. u վանս. p վանի. alw չկայ. cdefjknopquxyEGJK չկան. hm չգան. 1. hstHK աւագ. ehjltJK իրիցուն. o երկցուն. H ի տուն աւագ երկցուն. cftgEGK տունն. H ոչ է պատէհ.

2. mwJK այլ. E այլ տեղ. dhmnopqtuGHEK օթել. g աղօթել j աղաւթել.

3. ev «բազում վանք» չունի. m և թէ բազում. knoszJ չէ. փոխ. ոչ է. dfhkosuvxyEJK «այս» չունին.

4. dfgHGEK առաքելոյն.

5. w «ոմանք» չունի. m ձիաբոյժք.

6. deglmnopqHEK կրօնաւորութեան. d շահաւանաւոր. H շահաժողովք լեալք.

7. jm դադարեացին. q դադարեսցեն. qtu «և ապաշխարեսցեն» չունի.

8. kmnopqsyJ իթէ. d յանդիմանեսցին. ot «արժանի» չունին. gtG գործոյն. s գործուցն. K գործոյն արժանի.

9. H զպատիժս.

10. x այլ. s աղանդաւորացն. y յերբէք. d տացեն.

11. K հրամանն. kmptvwJ կանոնքն.

12. c զպատուիրեալսս. q պատուիրեալս E զպատուիրեալսն.

13. hgE որում. do կա.

14. fhostuK ամենայն. pJ յամենան. tu ամենայ.

15. u զաւուր. ftu շաբաթի. o շաբաթուց. E շաբաթով. ftuK միջոյ. u միոյ.

16. hoE աստուծոյ. q յաստուծոյ. խնդրել. acegjlxwG հոգւոց. do հոգոց. fuK «և հոգւոյ փրկութիւն ամէն». չունի. hkmptH գորոյ. my փրկութիւն q մխիթարութիւն. փրկութիւն.

17. kmqwxz «ամէն» չունին.

Վ. Բիսպակներ

Երես	Տող	սխալ	ուղիղ
949	5	զզիբս	զզինս
952	9	պատարդ	պատարադ
956	4	Զի	Զի
956	3	բազմացան խնամով ընթերցածների մէջ acdepuzEJ բազմանային gt բազմաց cpqs խնամով h խնամով jlx խնամաւոյ ի նոցանէ, մաքսաւորաբար ստեղ սրբոց գնացին ընթերցածների մէջ d գնացին	բազմոց անխնամով բազմանային խնամով ջ բազմաց խնամով անխնամով անխնամով անխնամաւոյ ի նոցանէ՝ մաքսաւորաբար. ստեղ սրբոյ գհետ գնացին. acefklmnostuvwxyEK գնա- ցին. ուրեք ունել՝ acdefntuzABCDEFGK «ուրեք» չունին.
963	1	ի նոցանէ, մաքսաւորաբար	ի նոցանէ՝ մաքսաւորաբար.
	10	ստեղ	ստեղ
	12	սրբոց	սրբոյ
964	11	գնացին ընթերցածների մէջ d գնացին	գհետ գնացին. acefklmnostuvwxyEK գնա- ցին. ուրեք ունել՝ acdefntuzABCDEFGK «ուրեք» չունին.
967	18	ունել ընթերցածների մէջ hkmopsvj ուրեք ունել	ուրեք ունել՝ acdefntuzABCDEFGK «ուրեք» չունին.

1. J
2. J
3. U
4. J
5. U
6. Z
7. U
8. G
9. L
10. U
11. L
12. U
13. L
14. U
15. L
16. U
17. L
18. U
19. L
20. U
21. L
22. U
23. L
24. U
25. L
26. U
27. L
28. U
29. L
30. U
31. L
32. U
33. L
34. U
35. L
36. U
37. L
38. U
39. L
40. U
41. L
42. U
43. L
44. U
45. L
46. U
47. L
48. U
49. L
50. U
51. L
52. U
53. L
54. U
55. L
56. U
57. L
58. U
59. L
60. U
61. L
62. U
63. L
64. U
65. L
66. U
67. L
68. U
69. L
70. U
71. L
72. U
73. L
74. U
75. L
76. U
77. L
78. U
79. L
80. U
81. L
82. U
83. L
84. U
85. L
86. U
87. L
88. U
89. L
90. U
91. L
92. U
93. L
94. U
95. L
96. U
97. L
98. U
99. L
100. U

Ս. Էջմիածնի տպարանում լոյս են տեսել եւ
վաճառուում են

	Ռ. Կ.
1. Ժամագիրք միջադիր (կազմած)	2 —
2. Ժամագիրք գրպանի (կազմած)	1 50
3. Մեղուաբուծութիւն Գ. Ղազարեան	— 50
4. Դաւիթ Հարքայի. Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
5. Աղէքսանդր մեծ Թարգ. Վրթանէս քհն. Մովսիսեան	— 50
6. Հայկականք Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
7. Աստուծուն թէ՛ Մտմոնային. Թարգ. Մամբրէ վարդ.	— 3
8. Բանաստեղծութիւններ և Կիրակոսի հարսանիքը. գրաշ. Ներսէս Տ. Աւետիքեան	— 50
9. Հոգեբանութեան հիմնական գաղափարների մասին. խմբագրութեամբ Ս. Տիգրանեանի	— 40
10. Մարդուս շնորհող է հարկաւոր Թարգ. Վրթանէս քհն. Մարգարեան	— 5
11. Հագար ու մի խաղ. Կոմիտաս վ. և Մ. Աբեղեան Ա. յիսնեակ	— 15
Նոյնը Բ. յիսնեակ	— 20
Ի՛նչ է ճշմարտութիւնը. Թարգ. Մամբրէ վարդ.	— 10
Բարի սերմեր Թարգմ. Մամբրէ վարդ.	— 10
Էջմիածնի ծոցի օրացոյց 1905 թուականի	— 20
Ցուցակ ձեռագրաց Խաչիկ վ. Դադեան	2 —
Գեղեր. պատմութիւն Բիւզանդական կայսրների Թարգ. Մեորոպ վարդապետ	1 —
Խորովիկ Թարգմանիչ և Երկասիրութիւնը, Գարեգին վարդ. Յովսէփեան	1 20
Հայոց Նոր Վկաներ, Մանանդեան և Աճառեան, գիտական	3 —
Նոյնը Ժողովրդական Ա. հատոր	— 50
» Բ. հատոր	— 50
Համառօտ տեսութիւն Հայրապետական Աթոռի մասին. Յուսիկ Եպիս. Տ. Մարգարեան	— 30
Ձէմս քրայս. Կրօնը և Եկեղեցին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում. Թ. Ե. Ժ. վ. Մ.	— 25
Յօշուտի երկերի Ժողովածուի առաջի գիրքը՝ Կրէյցերի Սօնատը, Կրէյցերի Սօնատի վերջաբանը, Կանանց և Սէր Ե. Ժ. վ. Մ.	— 60

ԱՐԱՐԱՏ

Ս. ԷՋՄԻԱՄՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

Ա. Մ Ս Ա. Գ Ի Ր

1905

ԲՆԺՆՈՐԴՐԻՆՆ Ի { Ռուսաստանում 4 ռ.
Արսասանմանում 5 ռ.

Խնդրում ենք Արժ. Գործակալներին յայտնել այն բա-
ժանորդների ծիշտ հասցեները՝ հոգեւորական թէ աշխար-
հական, որոնք կարող են իրենք անմիջապէս կամ մի ուրիշի
անունով ծրարներ ստանալ փոստից: Բոլոր այդպիսիներին
«Արարատ»-ը կուղարկուի առանձին ծրարներով եւ առհա-
սարակ նորա ցրումը կանոնաւորելու համար ամեն հոգ
կտարուի:

Հասցէն՝ ԲՅ. ԹԿՄԻԱԶԻՆԻ, Типографическому Комитету

Արտասահմանի համար՝ Rédaction de la Revue „Ararat“.
Etchmiadzine (Caucase)